

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
KALKINMA İKTİSADI VE İKTİSADİ BÜYÜME BİLİM DALI

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ: GİRESUN ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

GAMZE YENİAY

İstanbul, 2011

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
KALKINMA İKTİSADI VE İKTİSADI BÜYÜME BİLİM DALI

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ: GİRESUN ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

GAMZE YENİAY

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Özgür Müftüoğlu

İstanbul, 2011

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı KALKINMA İKTİSADI VE İKTİSADI BÜYÜME Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi GAMZE YENİAY nın MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ : GİRESUN ÖRNEĞİ adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 13.07.2011 tarih ve 2011-14/26 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

- Tez Savunma Tarihi : 14.3.2011
- 1) Tez Danışmanı : YRD. DOÇ.DR. ÖZGÜR MÜFTÜOĞLU
- 2) Jüri Üyesi : PROF. DR. FUAT ERCAN
- 3) Jüri Üyesi : PROF. DR. MEHMET RIZA TÜRKAY

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TABLO LİSTESİ	III
ŞEKİL LİSTESİ	IV
GİRİŞ	1

2. TÜRKİYE'DE TARIMSAL ALANDA YAŞANAN DÖNÜŞÜM VE FINDIK ÜRETİMİNE ETKİLERİ

2.1. Sermaye Birikiminin Aşamalarına Dönemsel Bir Bakış, Türkiye'de Tarım Sektörünün Dönüşüm Süreci.....	3
2.1.1. Toplumsal Kuruluş Süreci (1923-1939).....	4
2.1.2. Savaş Ekonomisi Süreci (1939-1945).....	7
2.1.3. Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisiyle Entegrasyon Süreci (1945-1960).....	8
2.1.4. İthal İkameci Birikim/Sanayileşme Süreci (1960-1980).....	11
2.1.5. İhracat Yönelimli Birikim/Sanayileşme Süreci (1980-...).....	14
2.2. Tarım Politikalarından Etkilenen Bir Ürün; Giresun Fındığı	
2.2.1. Fındık Meyvesi ve Fındık Üretim Süreci	22
2.2.2. Türkiye ve Dünyada Fındık Üretimi	26
2.2.3. Fındık Üretim Sürecinde Devletin Değişen Rolü.....	31
2.2.3.1. Fiskobirlik, Toprak Mahsulleri Ofisi, Alan Bazlı Gelir Desteği	31
2.2.3.2. Destekleme Dışında Kalan Fındık Üretiminde Artan Tüccar Karı	40
2.2.4. Fındık Üretiminde Emegın Örgütlenmesi; Fındık-SEN	43

3. İKTİSADİ DÖNÜŞÜM İÇİNDE: KIRSAL ALANDA YAŞANAN GÖÇ VE MEVSİMLİK İŞÇİLİK

3.1. Tarihsel Bir Süreç Olarak Türkiye'de İçgöçler.....	49
3.2. Karadeniz'de Göç Hareketleri: Giresun İncelemesi.....	54
3.3. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çıkış Noktası: Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Göç.....	59
3.4. Fındık Hasadında Emek Kullanımındaki Değişim; Ücretsiz Aile İşçiliği Yerine Artan Mevsimlik Tarım İşçiliği Kullanımı	61

4. MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN ETKİLENME SÜRECİ; GİRESUN'DA BİR ALAN ARAŞTIRMASI

4.1. Alan Araştırmasının Amacı ve Yöntemi.....	64
4.1.1. Araştırmanın Amacı	64
4.1.2. Araştırmanın Yöntemi.....	64
4.1.2.1. Örneklem Seçimi	65
4.1.2.2. Araştırma Evreninin Tanıtılması.....	66

4.2. Bir Meta Olarak Fındığın Dolaşımından Üretime Bölüşüm Dinamikleri	68
4.3. Mevsimlik Tarım İşçileri Arasındaki İlişkiler.....	69
4.3.1. Mevsimlik Tarım Emeğinin Meta Olarak Piyasası ve Kontrolü; Dayıbaşılık ve Dayıbaşılar	70
4.3.2. Emeğin Kontrol Mekanizması ve Hiyerarşisi; Çavuşlar	75
4.3.3. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Kadın Emeği.....	76
4.3.4. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Çocuk Emeği	82
4.4. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunları.....	86
5. SONUÇ	92
EKLER	99
KAYNAKÇA	106

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1.1 : Dünya Fındık Üretimi (Ton)	27
Tablo 1.2 : Dünya Fındık Dikim Alanları (Ha)	28
Tablo 1.3 : 2008-2009 Arasında Fındık İhracatı Yapılan İlk Beş Ülke.....	29
Tablo 1.4 : Fındık Fiyatları (Fiskobirlik Alım Fiyatı, Serbest Piyasa Fiyatı).....	38
Tablo 1.5 : Fındık Üreticilerinin Ürettikleri İle Sattıkları Fındığın Sattıkları Yere Göre Tutar ve Değer Dağılımı.....	41
Tablo 2.1 : Türkiye’de Kır Kent Nüfusu (1927-1990)	53
Tablo 2.2 : İllerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı (Giresun- Ordu).....	55
Tablo 2.3 : İllerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı (Diyarbakır- Kahramanmaraş- Mardin- Siirt- Şanlıurfa- Şırnak- Hakkari)	61
Tablo 3.1 : Giresun’da Fındık Dikim Alanlar.....	67

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1 : Türkiye’de Fındık Tarımı Yapılan Bölgeler	30
Şekil 2 : Mevsimlik Tarım İşçiliğinde İş İlişkileri	72
Şekil 3 : Yevmiyeli Çalışanların Cinsiyete Göre SGK’ya Kayıtlılık Durumu.....	80
Şekil 4 : Sektörlere Göre Çalışan Çocuklar.....	83

ÖNSÖZ

Bu çalışma fındık hasadında mevsimlik tarım işçilerinin emeğinin görünür kılınması amaçlanarak hazırlanmıştır. Tarım politikalarındaki değişimlerden etkilenen fındık üretimi uzun yıllardır sancılı bir şekilde devam etmektedir. Ve bu süreç içerisinde mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştığı sorunlar, son iki yıldır çözülmeye yönelik bazı adımlar atılsa da, hala işçilerin emekleri tam olarak görünür kılınmamaktadır. Bu araştırma birçok kişinin katkısıyla oluşturulmuştur. Çalışma süresince yardımlarını esirgemeyen ve her zaman tez yazma konusunda beni yüreklendiren danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Özgür Müftüoğlu, değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Berna Güler Müftüoğlu, Prof. Dr. Mehmet Türkay ve Prof. Dr. Fuat Ercan, alandaki yardımları ile Fındık Sendikası Başkanı Kutsi Yaşar, tecrübeleriyle bana yön veren Fatma Genç, tez yazım sürecinde hep birlikte olduğumuz Mehtap Biçil, ve özellikle yapılan araştırmanın tamamlanmasında bilgi ve manevi desteğini her zaman hissettiğim, çalışmanın her satırında emeği olan Burak Atav'a, uzun süre sabırla çalışmanın sonlanmasını bekleyen sevgili ailem ve arkadaşlarıma, ismini sayamadığım daha birçok kişiye teşekkürü borç bilirim.

İstanbul, 2011

Gamze Yeniay

GİRİŞ

Türkiye’de tarımsal alanda yaşananlar sistemli biçimde incelendiği zaman görülecektir ki, yaşananları sadece ekonomik bir faaliyet olarak değil toplumsal ve siyasi yanları da olan bir süreç olarak ele almak gereklidir. Tarım politikaları, özellikle Türkiye gibi geç kapitalistleşmiş ülkelerde ulusal sermaye birikimi ihtiyaçları ve uluslararası kapitalist iş bölümü içinde değişen konumuna göre farklı önem düzeyleri içinde değişkenlik göstermiştir. Tarımda uygulanan politikalar fındık özelinde incelendiğinde, uluslararası şirketlerin ve yerli üretici ve ticari sermayenin dönemsel ihtiyaçlarına uygun biçimde düzenledikleri gözlemlenmiş, söz konusu politikalar birinci bölüm içinde incelenmeye çalışılmıştır.

Kırsal alanda yaşanan dönüşümler, Türkiye’de toplumsal ve ekonomik dönüşümden etkilenen ve aynı zamanda bu yapıları etkileyen göç olgusunu incelemeye sevk etmektedir. Çalışmamızın konusunu oluşturan iş gücünün mevsimlik hareketi ile birlikte bu hareketin hem çıkış yerindeki iş gücünü göç yolu ile satma ihtiyacı hem de varış yerindeki iş gücü ihtiyacının sebepleri kırsal alandaki toplumsal ve ekonomik politikaların sonucu olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

Geçimini fındık üretimi ile sağlayan Karadeniz’in küçük toprak sahipleri, uygulanan neo-liberal politikalar sonucu zamanla topraklarını kaybetmiş veya var olan topraklardaki kazançları ile kendilerine yetemeyecek duruma geldiklerinden büyük kentlerde ucuz iş gücü piyasasını oluşturmuştur. Var olan bahçelerdeki fındığın hasadı daha da ucuz olan işgücü ile kapatılmaya çalışılmıştır. Bu noktada da ülkenin en yoksul katmanını oluşturan topraksız köylülerden oluşan mevsimlik tarım işçileri Karadeniz’de değişen emek kullanımındaki yerlerini almışlardır.

Çalışmamızın birinci bölümünde ilk olarak, kapitalizmin Türkiye’de gelişimine paralel olarak tarım alanında yaşanan dönüşümler tarihsel ve mekansal olarak ele alınmıştır. İkinci olarak ise dönüşen bu yapının fındık üretimi özelinde etkileri özellikle devletin değişen rolü üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde ilk olarak, kırsal alanda yaşanan dönüşüm bağlamında Türkiye’deki içgöç yapısı incelenmiştir. İkinci olarak araştırma evrenini

oluşturan Giresun'da mevsimlik iş gücüne duyulan ihtiyacın sebepleri araştırılmaya çalışılmıştır. Üçüncü olarak, bu işgücünün maliyeti daha düşük olması sebebiyle karşılandığı çıkış noktası incelenmiştir. Dördüncü olarak ise, 1980 öncesi fındık hasadında Karadeniz kırsalında var olan ücretsiz aile işçiliğın, zamanla yerini bıraktığı mevsimlik tarım işçiliğine geçişi aktarılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, mevsimlik tarım işçilerinin tüm bu dönüşümlerden etkilenme süreci içerisinde somut bir analiz yapabilmek için Giresun fındık bahçelerindeki konumu bir alan araştırmasıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun için ilk olarak, alan araştırmasının yöntemi anlatılarak araştırma evreni tanıtılmıştır. İkinci olarak işgücünün kullanıldığı alandaki ürünün bir meta olarak bölüşüm dinamikleri aktarılmaya çalışılmıştır. İkinci olarak mevsimlik tarım işçilerinin kendi içerisindeki hiyerarşik yapılanması üzerinden bir sınıflandırma yapılarak emek sürecindeki konumları incelenmiştir. Son olarak ise mevsimlik tarım işçilerinin sorunları yapılan görüşmelerin de katkısıyla aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise neo-liberal politikalar sonucu bunun emek süreçlerine etkileri alan araştırmasında da edinilen gözlemler ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TARIMSAL ALANDA YAŞANAN DÖNÜŞÜM VE FINDIK ÜRETİMİNE ETKİLERİ

2.1. Sermaye Birikiminin Aşamalarına Dönemsel Bir Bakış, Türkiye'de TarımSektörünün Dönüşüm Süreci

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze tarım politikalarına kısaca değinmek, bugünü anlamamız açısından önemlidir. Ancak kuruluş yıllarından bugünlere kadar uygulanan politikaları veya tarım sektöründeki değişimleri ele alırken pek çok kaynakta farklı dönemlendirmelerin olduğu göze çarpmıştır. Kapitalizmin Türkiye'de gelişimine paralel olarak değişen tarım politikaları incelenirken Türkay'ın yapmış olduğu dönemlendirme esas alınmıştır.

Türkay, Türkiye'de yaşanan kapitalistleşme sürecine yönelik değerlendirmelerin, kapitalizmin hem dünya ölçeğinde hem de Türkiye özelinde sahip olduğu eğilimlere ve bu eğilimlerin karşılıklı etkileşimlerine göre yapılması gerekliliğini vurgulamıştır. Türkay'ın ifadesiyle; "Türkiye'nin yaşadığı kapitalistleşme sürecinin alt dönemlere ayrılması konusunda kullanılacak kriterlere ilişkin öneriler ve/veya tartışmalar akılda tutularak sürecin bütünsel kavranışını mümkün kılacak bir alt dönemlendirmede öne çıkan zaman dilimleri aşağıdaki gibi formüle edilebilir: Toplumsal Kuruluş Süreci, Savaş Ekonomisi Süreci, Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisiyle Entegrasyon Süreci, İthal İkameci Birikim/Sanayileşme Süreci, İhracat Yönelimli Birikim/Sanayileşme Süreci. Bu türden bir alt dönemlendirme söz konusu dönemler arasında, sermaye birikim sürecinin bütünselliğinden kaynaklanan süreklilikler ve/veya geçişkenlikler ile her bir dönemin farklılık ya da özgünlüklerini, dünya ölçeğinde kapitalist sermaye birikiminin eğilimlerini göz önüne alan bir bütünsellik içinde izleyebilmek için gerekli zemini sağlamaktadır."¹ Çalışmamızda bu

¹Mehmet Türkay, **Sermaye Birikimi, Kalkınma, Azgelişmişlik: Türkiye ve Dünya Üzerine Notlar**, 1. Basım, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2009, s.208.

dönemlendirmeden yararlanılmış ve tarımsal alandaki dönüşüm ile bu dönüşümden etkilenen fındık üretimi özelindeki değişim bu çerçevede incelenmiştir.

1.1.Toplumsal Kuruluş Süreci (1923-1939)

Yeni Cumhuriyet'in kuruluş yıllarınabakıldığında,tarım kesimini ilgilendiren gelişmelerden en belirgin olanlarından aşar vergisinin kaldırılması dikkati çekmektedir. İzmir iktisat kongresinde alınan kararı incelerken yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinde nüfusun büyük çoğunluğunu etkileyen bu olayın meşruiyet kazanma temelinde değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Uzun yıllardır savaş gören topraklarda yaşanacak değişimlerin halkın da desteğini alarak gerçekleştirilmesi düşünülmektedir.

Aşar Osmanlı'dan gelen bir vergidir. Başka yönetim iddiasıyla ortaya çıkan kadro açısından meşruiyeti zedelemektedir. Çünkü bu zamanlarda, bakıldığında verginin muhatapları köylülerdir. Köylüler ise Türkiye'nin yüzde 90 hatta yüzde 95'ini oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla böyle bir çoğunluğun gözünde meşruiyet kazanmak yeni kurulan Cumhuriyet'in kurucu kadroları açısından önemlidir. Ayrıca bu vergi aynı olarak alınmaktadır. Aynı olarak alınan verginin yani parasallaşmamış bir ekonomiye ait olan verginin parasallaştırmaya çalışılan bir ekonomide kullanılması düşünülmür.² Aynı olarak alınan aşarın kaldırılıp, yerine para ile ödenmek zorunluluğu olan bir verginin konulması, tarımda metalaşma sürecini arttıracak bir öze sahiptir. Bu verginin değiştirilmesi ile tarım kesiminin piyasa ile temas zorunluluğu artmıştır. Çünkü artık, verginin ödenmesi için ürünün öncelikle pazara getirilip, para ile değiştirilmesi gerekmektedir.³ İşte bu nedenlerle 1920'lerde eski rejimle siyasal, ideolojik, hukuksal kopuşa öncelik verilirken, bütçe gelirlerinin çok büyük kısmına tekabül eden aşar vergisinin dahi kaldırılması göze alınmıştır.⁴ Ayrıca arazinin gayr-i safi hasılatı üzerinden çoğu kez aynı olarak alınan aşar köylüyü üretimden caydırıcı niteliktedir. Bunun yanı sıra ağır yükü nedeniyle kırsal kesimde sermaye birikimini engellemektedir. Aşar gibi çağdışı olarak tanımlanan vergilerin kaldırılışı

²Türkay, s.142.

³ Necdet Oral, **Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar**, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Politikaları Yayın Dizisi No:6, 2006, s.19.

⁴ Oğuz Oyan, "Tarımsal Politikalardan Politikasız Bir Tarıma Doğru", **Neoliberalizmin Tahribatı 2**, Neşecan Balkan ve Sungur Savran (haz.), İstanbul: Metis Yayınları, 2004, s.46

tarımsal üretimi özendirici bir ortam yaratmıştır. Vergi yükü kırsal kesimden pazara ve kente doğru yönelmiştir. Toprak'ın ifadesiyle; "Köylü efendimizdir gibi Cumhuriyet'in popülist söylemi de bunu gerektirmektedir."⁵ Kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde yeni bir aidiyet ve irade beyanı vardır. Uzun dönemde, yeni olan toplumsal sistemin bir şekilde haklı gösterilmesi gerekmektedir. Bu nedenle nüfusun büyük çoğunluğunu etkileyecek bir verginin kaldırılması, yönetici kadroların dönem koşulları içerisinde kendilerine destek bulabilmeleri açısından önemli görünmektedir.

Tarımsal yapının evrimine ilişkin ilk saptamada Ercan, Karakaş ve Tanyılmaz şu değerlendirmede bulunmuşlardır: "1923-1930 döneminde hızlı bir tarımsal üretim artışı yaşanmasına rağmen, tarımsal üretim yapısında köklü bir değişikliğin olmadığı, geçimlik üretimin yaygın kalmaya devam ettiği'dir. Süreç içerisinde tarımsal üretim piyasaya açılmaya başlamışsa da, tarım sektöründe sanayinin gelişimine zemin hazırlayacak yapısal bir dönüşüm, ancak II. Dünya Savaşı'nı izleyen 10 yıllık dönemde yaşanmıştır. Günümüzde de tarımda önemli bir dönüşüm yaşandığı açıktır. Ancak, kanımızca bu iki dönemde temel amaç aynı olmakla birlikte -üretken sermayeye kaynak aktarmak- temel fark, o dönemin sermaye birikim koşulları gereğince tarımın iç pazarın oluşturulmasındaki rolü ile bugünün sermaye birikim koşullarının bir gereği olarak dünya pazarına terk edilmesi arasındadır."⁶ Tarımsal alanda yaşanan dönüşüm Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana yaşanmaktadır. Amaç da belli ve aynı olsa da yöntem dönemin koşullarına uygun olarak değişebilmekte ve o oranda dönüştürmektedir.

1929 dünya ekonomik bunalımı, Türkiye'de toprak reformu çalışmalarının olduğu dönemde tüm dünyada etkisini hissettirmeye başlamıştır. 1929 büyük bunalım ve devletçi olarak adlandırılan 1930'lu yılların iki temel özelliği ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi ekonominin içe kapanması ikincisi devlet öncülüğünde hızla sanayileşmedir. İçe dönük bir sanayileşme sürecini zorunlu hale getiren etkiler ise şöyle özetlenebilir; bunalım nedeniyle ihracatta öncelikle bir daralma yaşanmıştır. Bu

⁵Zafer Toprak, Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler, **Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)**, Ankara: Yurt Yayınları, 1988, s.22.

⁶Fuat Ercan, Derya Gültekin-Karakaş ve Kurtar Tanyılmaz. "Türkiye'de Sermaye Birikimi, Sanayileşme Politikaları ve Sektörel Değişimler". **Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyet'in 85. Yılında Türkiye Ekonomisi**. Gazi Üniversitesi Yayınları, 2008. s.226.

daralmanın sonucu olarak tarımsal ürünlerin iç ve dış fiyatlarında belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin un, şeker ve tekstil gibi temel mallarda oluşan ithalatına da ağır bir kısıtlama getirmiştir.⁷ Böylelikle içe dönük sanayileşme, hem bunalımın yaşandığı hem de devletçi uygulamaların arttığı dönemde ön plana çıkmıştır.

1930'lu yılların ilk yarısında özellikle yoksul ve küçük üretici köylülerin karşı karşıya buldukları zorluklar daha da artmış tarımda beklenen gelişme sağlanamamıştır. Anadolu'da en düşük tefeci faizi sık sık iki katına yükselse de %50 oranlarında olmuştur. Tefeciye bağımlı hale gelen köylüler, topraklarını ipotek altına aldırılmış ve ürünlerinin en düşük fiyattan göz kararıyla satılması nedeniyle de aldıkları kredinin faizini dahi ödeyemez hale gelmişlerdir. Birçok bölgede köylüler tarla, bağ ve bahçelerini tefeciye rehin vermişler ve bunların birçoğu mallarından yoksun kalmışlardır. Oral'a göre "Giresun'da üreticilerin önemli bir kısmı, borçlarını veremedikleri için fındık bahçelerini tefecilere vermek zorunda kalmış, bunun için bakımlı bahçeler ortakçılar ve işçilerin ilgisizliği nedeniyle harap olmuştur. Üreticiler kendi mülkleri olan fındık bahçelerinde artık yarıcı ya da işçi olarak çalışmaya başlamışlar ve bahçelerin bakımına önem vermemişlerdir."⁸ Bu süreç sonunda tefeciliğin toprakların el değiştirmesine ve belirli ellerde toplanmasına sebep olduğu anlaşılmıştır.

Oyan ise bu dönemi, "sanayi-tarım-tarımsal kooperatifleşmenin organik bağlantısının kurulduğu dönem" olarak ifade etmektedir. Bu dönemde tarımsal ürün fiyatlarının istikrarına dönük kurumsal yapıdan tarımla bağlantılı kamu iktisadi teşebbüsleri oluşturulmasına, tarımsal araştırmadan ürün çeşitlendirilmesinin teşvik edilmesine kadar bir dizi atılım yapılmıştır.⁹ Ancak Oral, 1930'lu ve 1940'lı yıllardaki kooperatifçiliği köye ve köylüye yönelik olmayan ve esas itibariyle toplumsal olayları önlemeye ya da geciktirmeye çalışan bir yapı olarak değerlendirmektedir. Oral'ın

⁷Umut Ulukan, **Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Sözleşmeli Çiftçilik: Bursa Örneği**, 1. Basım, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2009, s.98.

⁸Oral, **Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar**, s.26.

⁹Oyan, "Tarımsal Politikalardan Politikasız Bir Tarıma Doğru", s.47

ifadesiyle “Kooperatifçilik adına yapılan girişimler özü bakımından aracı, büyük tüccar ve sanayicilere yaramıştır.”¹⁰

1.2. Savaş Ekonomisi Süreci (1939-1945)

Savaş yılları boyunca uygulanan iktisadi ve toplumsal politikalar yasal dayanaklarını Milli Koruma Kanunu’ndan almıştır. Hükümete, ekonomiye yaygın bir biçimde müdahale edebilme yetkisi veren Milli Koruma Kanunu savaş yıllarının en önemli iktisadi yasası olarak nitelendirilmektedir. Nitekim bu çerçeve yasaya dayanılarak çıkartılan kararnameler savaş yıllarındaki iktisat politikalarının temelini oluşturmaktadır. Savaş yılları boyunca devletin kırsal nüfustan talepleri üç ayrı başlık altında incelenebilir.

- a) Emek yükümlülükleri
- b) Para olarak vergilendirme
- c) Tarımsal ürüne el koyma¹¹

Bu yıllarda zihinlerde yer eden uygulamalar, köylülük üzerine bir bedensel yükümlülük olarak yansıyan Yol Vergisi, Milli Koruma Kanunu çerçevesinde çiftçinin tahılının bir bölümünü devletçe belirlenen fiyatlardan devlete satma zorunluluğu ve aşara geçici bir dönüş olan Toprak Mahsulleri vergisidir.¹²1940 yılında II. Dünya Savaşı’nın özel koşulları altında çıkarılan Milli Koruma Kanunu, ücretlilerin çalışma sürelerini uzatan, yasal tatil sürelerini sınırlandıran yapısıyla ücretlileri koruyan sosyal hükümlerin askıya alınmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte kadın ve çocuk emek gücünün kullanılması yönündeki koruyucu hükümlerin de kaldırılmasıyla ücretlilerin uzun süreli çalışmalarına kadın ve çocuk istihdamı da eklenmiştir.¹³Savaş yılları süresince ülkede tarımsal üretimin büyük ölçüde gerilemesi ve hatta çökmesi, gıda tüketimi ve beslenme düzeylerinde de önemli gerilemelere sebep olmuştur. Bu durum da şüphesiz ki en çok kırsal alanlardakileri ve kentlerdeki düşük gelirli yoksul kesimi

¹⁰Oral, Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar, s.49.

¹¹ Şevket Pamuk, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm”, **11. Tez Kitap Dizisi**, No:7, 1987, s.131.

¹² Oyan, “Tarımsal Politikalardan Politikasız Bir Tarıma Doğru”, s.47

¹³ Berna Güler Müftüoğlu ve Elif Hacısalıhoğlu, “Emekçilerin Gündelik Hayatını Görünür Kılmak: Bereketli Topraklar Üzerinde’ ile 40’lı ve 50’li Yıllara Gerçekçi Bir Bakış”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, Sayı.18 (2008), s.45.

etkilemiştir. Çocukların ve yaşlıların ölümlülük oranlarının hızla yükseldiği tahmin edilebilir. Resmi istatistikler incelendiğinde ülke nüfusunun daha yavaş oranlarda da olsa artmaya devam ettiği görülmektedir. Devlet politikalarının üretim üzerindeki olumsuz etkilerini de düşünmek gerekir. Savaş yılları boyunca devlet bir yandan tarımsal ürünlerin önemli bir bölümüne piyasa fiyatlarının bir hayli altında kalan fiyatlarla el koymuş, öte yandan da ağır vergi yükümlülükleri getirmiştir.¹⁴ Tüm bunların sonucu olarak da savaş ekonomisi döneminde hem ekilen topraklarda gerileme hem de verim düşüklüğü yaşanmıştır.

Ayrıca 1939-1945 arasındaki savaş ekonomisi koşulları, karaborsa ve enflasyon gibi, sermaye birikimini, özellikle de tarımdan kaynaklanan sermaye birikimini hızlandırmıştır.¹⁵

1.3. Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisiyle Entegrasyon Süreci (1945-1960)

2. Dünya Savaşı'nın bitişi ile başlayan bu süreci değerlendirirken salt Türkiye içindeki gelişmeleri ele almak eksik kalacaktır. Kapitalizmin gerek ulusal gerek uluslararası alanda birbiriyle bağımlı ve birbirini etkileyecek şekilde yeniden yapılandığı, hiyerarşinin ve iş bölümünün yeniden tanımlandığı bu dönem uluslar arası düzeydeki gelişmelerden bağımsız değerlendirilemez.

ABD, 2. Dünya Savaşı'ndan tek hegemonik güç olarak çıkmıştır. Kapitalist sistemin neredeyse yüz yıldır yaşadığı dağınık hegemonik güçler dönemi kapanmış, ABD'nin liderliğinde kapitalizmin uluslararası düzeyde iş bölümü, Türkiye'nin de içinde bulunacağı bir şekilde yeniden yapılanmaya başlamıştır.

Bu işbölümünün yeniden yapılandırılması sürecini denetleyecek ve yönlendirecek iki uluslararası kurum olan Dünya Bankası ve IMF'nin kuruluşu yine bu döneme denk gelmektedir. Dünya bankasının görevi, üretici sermayenin uluslararasılaşması için gerekli alt yapıyı tesis etmek iken IMF'nin görevi, finansal sermayenin uluslar arası düzeyde hareket ve müdahale kabiliyetinin geliştirilmesidir.

¹⁴Pamuk, s.129.

¹⁵Oya Köymen, "Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar-Üretenler-Patronlar", **Mülkiye Dergisi**, Cilt.33, Sayı.262 (Nisan2009), s.27.

Aynı anlamda ticari sermayenin de uluslararası düzeyde hareket kabiliyetini arttırmak amacıyla GATT anlaşmaları da bu dönemde yapılmıştır.

Türkay'ın dönem ile ilgili açıklaması şu şekildedir: “1945 itibarıyla aşağı yukarı yüz yıllık kargaşa ve belirsizlik dönemi nihayete erer ve dünyada kapitalizmin yeniden kurgulanacağı yeni bir döneme girmiştir. Dolayısıyla kapitalizmin dayandığı temel hiyerarşik yapı yeniden oluşturulacaktır. Sürekliliği sağlayacak yeni oluşumlar yeni kurumlar devreye girecektir. Böylece kısmen 1920'li yıllarda; ama esas olarak 1930'lu yıllardaki dünya kapitalizmindeki hiyerarşinin parçalanmışlığının sağladığı olanakların artık sınırına gelinmiştir. Artık dünya ekonomisinde yeni bir iş bölümü oluşacaktır, kapitalizmin mantığına uygun iş bölümü, hiyerarşi, güç dengeleri ya da güç ilişkilerine bağlı olarak biçimlenecektir ve Türkiye'de burada bir şekilde yer alacaktır. O zaman artık bu 1920'li ve 1930'lu yıllardaki tartışmalar bir başka biçime dönüşecektir. Ama bu boşluk anlamına gelmez; dışarıdan gelen bir etki, yani sistemden gelen etkiler var, bir de içeriden gelen etkiler var. Bu ikisi bir şekilde uyumlu hale gelir.”¹⁶

1945 sonrası sürecin bir diğer belirleyici özelliği ise dünyanın iki kutuba ayrılarak soğuk savaş döneminin başlamasıdır. Bu anlamda bağımsızlığını yeni kazanmış eski sömürge, yeni ulus devletlerin ABD'nin liderliğinde kapitalist bloğa dahil olması hayati önem taşımaktaydı. Avrupa'daki üretici sermaye birikiminin hızla artışı amaçlayan Marshall Planı çerçevesinde uygulamaya konulan Marshall yardımlarından yeni ulus devletlerin de faydalanması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Türkiye toplam 13 milyar dolar olan aslan payını Avrupa ülkelerinin aldığı Marshall Planından, 1948-1952 yılları arasında 354 bin dolarlık bir pay almıştır.¹⁷ Gelen bu yardım, uluslararası kapitalist iş bölümünün talebi ile ulusal sermaye birikim ihtiyacının kesiştiği noktada yani tarımsal üretimin makineleşmesi ve meta dolaşımının sağlanabilmesi için gerekli alt yapı harcamalarında kullanılmıştır.

¹⁶Türkay, s.148.

¹⁷Oral,Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar, s.36.

Ayrıca Köymen, yeni hegemonik güç olan ABD'nin 1954 sonrasında tarım ürünleri fazlasını neredeyse bütünüyle 'yardım' biçiminde üçüncü dünya ülkelerine yönelttiğini açıklamaktadır ve şöyle devam eder; "böylece Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki az gelişmiş ülkelerin çoğu, II. Dünya Savaşı sonunda hiç gıda ithal etmezken, 1971'de dünya buğday ithalatının yarısını, 1981'de ise ABD buğday ihracatının %78'ini ithal eder duruma gelmiştir. ABD 'yiyecek yardımı' sonucunda, az gelişmiş ülkeler bir yandan buğday gibi temel ürünlerde ABD'ye bağımlı hale gelirken, döviz kazanmak ihtiyacı nedeniyle, IMF tavsiyesine uyarak, ihraç etmek amacıyla belirli ürünlerde uzmanlaşmaya çalışmışlardır. 1973 dünya krizinden sonra ise, 'yardım'ın yerini normal ticari satışlar almaya başlamıştır. Gıda yardımıyla dışa bağımlı hale gelen üçüncü dünya ülkelerinde, bu yardımı almayan ülkelere göre, çok daha büyük oranlarda buğday ithalatı sürmüştür. Çünkü 'yiyecek yardımı' bilinçli bir şekilde bu ülkelerin tahıl üretimini çökertmiş, bir zamanların tahıl alanlarında egzotik ürünler yetiştirilmeye başlanmıştır.¹⁸

Marshall yardımı sonrası makineleşen tarımsal üretimin sonuçları istatistiki olarak verimlilik artışını işaret etmekle beraber bu verimlilik artışının toplumsal/sınıfsal ilişki biçimini etkisi de ele alınmalıdır.

Kazgan'dan aktaran Makal, istatistiksel verilere göre 1945 yılında 12.664, 1950'de 14.542 bin hektar olan işlenen toprakların, 1960 yılında 23264 bin hektara çıktığını belirtmektedir. Türkiye yüzeyinin yüzdesi olarak ise ekili toprakların oranı 1950 yılında % 18,7 iken, 1960'ta % 29,9'a yükselmiştir. Aynı makalede Kepenek'ten yapılan alıntıya göre işlenen toprakların genişlemesi, büyük ölçüde ya tümüyle kamu mülkiyetinde olan, ya da köy birimlerinin ortak kullanımında bulunan arazinin özel kişilerce işlenmesi biçiminde olduğu yani kırsal kesim topraklarında özel mülkiyet, büyük toprak sahipleri, daha doğrusu traktör sahibi olabilen çiftçiler yararına genişlediği aktarılmaktadır.¹⁹

¹⁸ Oya Köymen, "Sermaye Birikirken:Osmanlı, Türkiye, Dünya", 2.Basım, İstanbul: Yordam Kitap Yayın, 2007, s.214

¹⁹ Ahmet Makal, "Türkiye'de 1950-1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeğe İlişkin Gelişmeler", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, No:56-3, 2001, s.111.

Yaşanan gelişmelerin diğer bir sınıfsal sonucu ise tarımsal işçilik sürekli işçi sayısının azalması ve dönemsel/mevsimsel işçi sayısının artması şeklinde ortaya çıkmıştır. Makal bu artışı şöyle değerlendirmektedir; “Türkiye’de 1950’li yıllarda ekilen toprak miktarında ciddi artışlar olduğu için, traktörle işlenen arazinin mutlak miktarında ve oranında artış olmakla birlikte, traktörle işlenmeyen toprakların mutlak miktarında da artışlar olmaktadır. Bu gelişmelerin sonucunda, belirli bir alan başına işgücü ihtiyacı azalmakla birlikte; toplam olarak işgücü miktarı artabilecektir. Bu işgücü küçük aile işletmeleri içerisinde, kiracılık - ortakçılık kategorileri içerisinde ya da işçilik kategorisi içerisinde yer alabilecektir. Ancak, son kategori içerisindeki artışın sürekli işçi şeklinden çok, mevsimlik işçi şeklinde tezahür etmesi söz konusudur. Nitekim "Türkiye’de Ziraat Makinalaşma" araştırması, makinalı çiftçilerin çalıştırdığı geçici işçilerin sayısında artış olduğunu, buna karşılık sürekli işçi sayısında azalma olduğunu ortaya koymuştur. Araştırma sonuçları, makinalaşma ile bu eğilimin devam edeceği beklentisini de ortaya koymaktaydı.”²⁰

Akçay isedönüşümsel tip büyük işletmeler olarak adlandırdığı işletmelerin temelinde de makinalaşmadan bahsetmektedir. Dönüşümden kasıt pre-kapitalist üretim organizasyonundan kapitalist üretim ilişkilerine geçiştir ki bunun makinalaşma öncesinde toprağını ortakçılık ile işleyen büyük işletme sahiplerinin makinalaşma sonucunda işletmeyi ücretli işçi kullanımı ile işlemeye başladığı görülmektedir.²¹ Marshall planından aynı oranda faydalanamayan küçük toprak sahipleri, borçlanarak topraklarını büyük toprak sahiplerine devretmek zorunda kalmış ve bu süreç sonunda ya tarım işçisi ya da şehirlerdeki sanayi için ucuz iş gücüne katılmışlardır.

1.4. İthal İkameci Birikim/Sanayileşme Süreci (1960-1980)

II. Dünya Savaşı sonrası kapitalist gelişmenin sürekliliğinin sağlanmasında Türkiye ve dışarıdaki gelişmelerin etkisiyle birlikte toplumsal ve yapısal köklü değişimler yaşanmıştır. Bu değişimin kapitalist toplumu oluşturan sınıfları farklı şekilde nasıl etkilediği Müftüoğlu ve Hacısalihioğlu’nun ifadesiyle; “değişim, sermaye sınıfı için

²⁰ Makal, s.113.

²¹ A.Adnan Akçay, “Türkiye Tarımında Büyük Topraklı İşletmelerin Oluşum Süreçleri Üzerine Notlar”, **11. Tez Kitap Dizisi**, No: 7, 1987, s.47.

sermaye birikiminin yaratılmasını sağlayıcı bir dönüşümyaratırken, aynı zamanda sermaye birikimini hızlandırıcı etkide de bulunur.Birikimi hızlandıran en önemli etken ise kırdan kente göç edenlerinoluşturdukları ucuz emek havuzu ve de 1940 yılında uygulanmaya başlayıp 1960yılına kadar süren Milli Korunma Kanunu ile çalışma ilişkilerininikuralsızlaştırılmasıdır. Emek-sermaye çelişkisi, emek aleyhine gelişimsergilenmesiyle eşitsiz ilişki derinleşir; sermaye dışı toplum kesimin gündelik hayatı görünmez olur. Bu oluşum toplumsal sınıflar arası tabakalaşmayıgetirdiği gibi, emek sermaye arasındaki çatışma görünmez olur. Böylece, tarihialgılayışımız da farklı kılınır”²² şeklinde yorumlanmaktadır.

1965-79 döneminde yoğun (entansif) tarımda (yani modern girdi kullanımına bağlı olarak birim alanda verimlilik artışında) ilerleme vardır. Planlı döneme yeniden girilen bu dönemde, 1930’larda ilk işaretleri verilen tarımsal destekleme bir politika olarak benimsenerek genişletilmiş, desteklenen ürün sayısı 1969’da 17’ye, 1970’lerde 22’ye yükseltilmiştir.²³Dönemde desteklenen tarımsal ürün sayısının yanında tarıma verilen sübvansiyonlar da hızla artmıştır. Özellikle seçim öncelerinde açıklanan taban fiyatları, piyasada belirlenecek fiyatların oldukça üstünde seyretmiştir. Öte yandan, tarımdan neredeyse vergi almamak ve adaletsiz toprak dağılımına dokunmamak da tarımsal destekleme politikalarından zaten yararlanmakta olan büyük toprak sahiplerine lehine olan kararların arasında olmuştur.²⁴

1962-1969 yılları arasında Köy İşleri Bakanlığı tarafından yapılan çalışmalara göre, 4,1 milyon çiftçi ailesinden 73 bini (%1,8) ortakçı, 13 bini (%0,3) kiracı ve 1,2 milyonu (%28,7) tarım işçisidir. Buna göre kırsal alanda yaşayan çiftçi ailelerin %30,7’si topraksızdır. 1950-1973 yılları arasında toplam çiftçi ailesi yaklaşık olarak bir milyon dolayında artış göstermiş ve 1,4 kat artmıştır. Buna karşılık topraksız ailelerdeki artış hemen hemen 2,5 kat olmuştur. Topraksız ailelerdeki bu artış, üretim araçlarından yoksunlaşma ve mülksüzleşmenin en belirgin göstergesidir.²⁵

²² Güler-Müftüoğlu ve Hacısalihoğlu, s.49.

²³Oyan, “Tarımsal Politikalardan Politikasız Bir Tarıma Doğru”, s.48.

²⁴Oral,Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar,s.55.

²⁵ Oral,Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar,s.48.

1950 ve 1962 sayımlarına bakıldığında tarım işçilerinin sadece topraksız ailelerden oluşabilmesi için her aileden yaklaşık 3.5 kişinin tarım işçiliği yapması gerekmektedir. Bu mümkün olmadığına göre, rakamlar, topraksız aileler yanında özellikle küçük arazi mülkiyetine sahip geçimlik düzeydeki aile işletmesi sahiplerinin ya da aile fertlerinin de geniş ölçüde geçici işçiliğe yöneldikleri biçiminde yorumlanmalıdır. Mevsimlik işçilerin önemli bir kısmını küçük bir toprak parçasına sahip olan fakir mülk sahipleri teşkil etmektedir.²⁶

1962 Tarım sayımlarından çıkarılan sonuçlara bakıldığında toprakların belirli ellerde toplandığı sonuçlarına ulaşılmamaktadır. Akşit'in çalışmasında bu durumu inceleyen akademisyenlerin çıkarımları şu şekilde anlatılmıştır; "1952'deki 190.450.000 toprak miktarının 1963'te 160.750.000 dekara düşmesini dikkate alarak, 1960'lardaki toprak reformu tartışmaları, büyük toprak sahiplerinin az toprak bildirmesine yol açmıştır. Ayrıca, toprak sahipliği istatistikleri, kapitalist çiftçilerin toprak kiralamalarını da yansıtmamaktadır. Köy araştırmaları tarımsal üretimin kapitalistleştiğini ve toprak yoğunlaşmasının olduğunu göstermektedir."²⁷

Öte yandan kredi mekanizmaları ve girdi üretim ve dağıtım sistemindeki yapısal bozukluklar ve işleyişindeki aksaklıklar gibi nedenlerle de, küçük işletmelerin destekleme politikası uygulamalarından pek fazla yararlanmadığını belirtmek gerekir. Gerçekten Ziraat Bankası'nın 1973'te yaptırdığı tarımsal kredi araştırmasının sonuçları, devletin kredi kaynaklarından en çok büyük çiftçilerin yararlandığını ortaya çıkarmaktadır. Araştırmaya göre tarım kredilerinin %44'ü örgütlenmiş, %56'sı örgütlenmemiş kredi kaynaklarından sağlanmakta, ancak işletmeler küçüldükçe örgütlü kredilerin oranı %30'a düşerken örgütsüz kredilerin payı %70'e ulaşmaktadır.²⁸ Yani küçük toprak sahiplerinin büyük çoğunluğunun tüccar veya tefeci gibi kimselerden kredi aldıklarını, daha yüksek faizle borçlanmak ve bazı durumlarda bu borçlanmalar nedeniyle yaratılan bağımlılıkları gözlemlemekteyiz. Ayrıca örgütlenmiş kredi kaynaklarından küçük işletmelerin kredi alamadıkları ve örgütlenmemiş kredi kaynaklarına başvurmak zorunda oldukları da gözlemlenmektedir.

²⁶ Makal, s.119.

²⁷ Bahattin Akşit, "Kırsal Dönüşüm ve Köy Araştırmaları", **11. Tez Kitap Dizisi**, No:7, 1987, s.16

²⁸ Oral, Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar, s.55.

Ziraat Bankası kuruluş yasasının 3. maddesinde küçük çiftçilerin kredi gereksinimlerine öncelik verilmesinin öngörüldüğünü aktaran Oral, bunun aksine dönemde yaşananları şöyle örneklendirmiştir; 1960 yılında kredi alan çiftçilerin yaklaşık %88'i kredilerin %42'sini alırken, %12'si kredilerin %58'inden yararlanmıştır. Özellikle 1960 sonrasında kredi dağılımındaki dengesizlik daha da büyümüştür. 1965 yılında Ziraat Bankası'nca doğrudan üreticiye dağıtılan kredilerin %53'ünü çiftçilerin %92'si alırken, çiftçilerin yalnızca %8'i kredilerin %47'sini alabilmiş; ayrıca dağıtılan tüm kredilerden işletmelerin ancak %32'si yararlanabilmiştir.²⁹ Kredi dağılımındaki bu eşitsizlik de toprak yoğunlaşmasının sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Toprak mülkiyetinin dengesiz dağılımından kaynaklı olarak kredilerin de büyük kısmını kullanabilen büyük toprak sahipleri, aynı zamanda kredisini ödeyemeyen küçük üreticilerin de topraklarını zamanla toplamakta ve bu kısır döngü yıllar boyu devam etmektedir.

1.5. İhracat Yönelimli Birikim/Sanayileşme Süreci (1980-...)

1980 sonrasında sanayi sektörü katma değeri tarımsal katma değerini geçmekle kalmamış ayrıca bu durum kalıcı hale de gelmiştir. Türkiye ihracatının 1957'de %93'ü tarımsal ürün ihracatından oluşmaktadır. Bu oran 1970'lerde %75, 1980'lerde %57, 1990'larda %18 olmuştur. 1980 sonrasındaki ihracatta payı artan sanayi ürünlerinin de önemli bir kısmını tarımsal kökenli sanayi ürünleri oluşturmaktadır. İthalattaki tarımsal ürünlerin payı ise 1980 öncesi yok denebilecek kadar az iken 1999'da %8,4'e ulaşmıştır. Yani 1980'de tarım ürünleri ihracat değerinin %5,6'sı kadar tarım ürünleri ithalatı yapılırken 1989'da bu oran % 48,9 olmuştur.³⁰ Rakamlar bu şekildeyken 9. Plan öncesine yönelik yapılan değerlendirmelere bakıldığında mevcut sorunların kökeninde IMF ve Dünya Bankası programlarının etkisinden söz edilmediği görülmektedir. TUSİAD'ın raporuna göre "1980'lerden sonra tarımsal ithalattaki artış hızı yükselmiştir. Bunun önemli nedenleri görece olarak hızlı seyreden nüfus artışı, işlenmiş ürün ihracatı iğnereклиolantarımsal hammadde ithalatı ve Türk Lirasının değeri kazanmış olmasıdır." Oysa 1980'li yıllardan itibaren uygulanan neoliberal politikalar milyonlarca çiftçi

²⁹ Oral, Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar, s.56.

³⁰ Oral, Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar, s.78.

inintoprağını terkederek tüketicinin konumuna geçmesini sebep olmuş, üretim alanları dahi gerilemiştir.

İthalat ve ihracattaki değişimlere bakılırken uygulanan politikaların sonuçları göz ardı edilmektedir.

Bahsedilen bu neoliberal politikalar çerçevesinde niyet mektuplarında iç desteklerin sona erdirilmesi yönünde ayrıntılı düzenlemeler bulunmaktadır. Fiyat garantisiyle destekleme alımları kaldırılacak, girdi desteği, kredi desteği, prim desteği kaldırılacak, bunlara ilişkin tüm kurumsal mekanizmalar özelleştirme-tasfiye yoluyla sistemden çıkarılacak ve tarımdaki kooperatif örgütlenmesinin en önemlisi konumunda olan TSKB (Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) işlevsizleştirilecektir. Türkiye’de uygulanan mevcut destekleme politikalarının kaldırılması yönündeki gereklilikler dile getirilirken, bunların kamu maliyesine yüksek maliyet getirdiği, enflasyonist baskılara neden olduğudur. “Oysa Türkiye’de tarımsal desteklemenin GSMH’ya oranı %1-2 civarında iken kamu açıklarının GSMH’ya oranı %15’i aşmış durumdadır. Kamu borçlanmasının yarattığı faiz yükünün GSMH’ya oranı ise %18 dolayındadır.”³¹ Ayrıca Gelişmiş ülkelerle ilgili yapılan desteğin kıyaslaması eksik bir analizle söz konusu olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde tarıma yapılan destek GSMH’nın % 2’sine tekabül etse de bu ülkelerde ulusal gelir içerisindeki tarımsal katma değer oranı da bu düzeydedir. Dolayısıyla daha anlamlı bir karşılaştırma ölçütü, tarıma yapılan desteğin tarımsal katma değere oranlarına bakılmasıdır. Gelişmiş ülkelerde bu oran % 100 civarında olduğu halde Türkiye’de ise 2000 yılında bu oranın % 6 olduğu görülmektedir.³²

9 Aralık 1999 IMF’ye verilen niyet mektubunda şu ifadeler yer almaktadır; “*Reform programımızın orta vadeli amacı var olan destekleme politikalarını safhalar halinde kaldırılmak ve fakir çiftçileri hedef alan doğrudan gelir desteği sistemi ile değiştirmektir.*” Dış Ticaret Örgütü literatürüne göre doğrudan gelir desteği, kamu kaynaklarından hedef tarım üreticilerinin gelir düzeyini etkilemek amacıyla yapılan transferler şeklinde uygulanan bir politika aracıdır. Türkiye’de işletilmek istenen üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemeleri sistemidir. Belli bir düzeyde geliri olan

³¹ Özkaya, Tayfun. Oğuz Oyan, Ferruh Işın, Ayşe Uzman. “Türkiye Tarım Ekonomisi Nereye Götürülüyor” **İktisat Dergisi**, Sayı.412, 2001, s.51.

³² Oyan, “Tarımsal Politikalardan Politikasız Bir Tarıma Doğru” s.56.

çiftçiye hiçbir ürünle ilişkisi olmaksızın bir gelir aktarımı yapılacağı belirtilmektedir.³³ 1 dekar ile 199 dekar arasında araziye sahip çiftçilere (fazlasına sahip olanlarda 199 dekara kadar olan bölümünde) tapulu birim arazi başına geri dönüşsüz hibe biçiminde parasal yardım yapılması öngörülmektedir. 9. Planda ifade edildiği üzere “2002 yılından bu yana fiyat desteği yerine uygulanmakta olan Doğrudan Gelir Desteği ödemeleri ile üretici gelirlerinde belirli bir istikrar sağlanması amaçlanmıştır.” Oysa Türkiye’de 2002’de uygulamaya başlatılan sistem hiçbir ülkede tek başına uygulanmamıştır.

AB’nin bu alanda ilginç bir çelişkisi söz konusudur. 2003 yılında yapılan Ortak Tarım Politikası (OTP) Reformu öncesi dönemde AB, Doğrudan Gelir Desteği’ni (DGD) ürüne, bölgeye ve verime göre farklılaştırırken, başka bir deyişle üretimle bağlantılı olarak düzenlerken, Türkiye, 2000 yılında pilot proje ile başladığı, ardından tüm ülkeye yaygınlaştırdığı ve toplam tarım bütçesinin % 78’ini özgülediği DGD’yi hiçbir ölçüte bağlı kalmadan uygulamış, bu sistem Türkiye’de tarımsal üretim yapısının kırılmasında önemli rol oynamıştır. 2003 OTP Reformu ile AB, “Tek Ödeme Planı” adı verilen sistemle DGD’sini üretimle bağlantısız (*de coupled*) bir yapıya dönüştürürken, iç piyasasında bozulma oluşacağını düşünen üye ülkelere uygulamayı geciktirme hakkı tanımıştır.³⁴ AB’de doğrudan gelir desteği ile birlikte pazar fiyat desteği uygulanmaktayken ABD’de bunlara ek olarak girdi kullanımına dayalı destek uygulanmaktadır.³⁵ Türkiye’de bu sistem ancak mevcut destekleme biçimlerine tamamlayıcı bir şekilde uygulanabilir. Sonuçta bu sistem ile birlikte tapusu olduğu halde tarımla uğraşmayan kesimler bu uygulamadan yararlanmak isteyebilirler. Verilen niyet mektubunda belirtildiği gibi fakir çiftçileri hedef alan bu uygulamayla hiç arazi kullanmadan veya az kullanarak, meraya dayalı hayvancılık yapanlar destekleme dışında kalacaktır. Çelişkili bir biçimde 9. Planda ise; “*Tarım Kanunuyla çerçevesi belirlenen tarım destekleme politikalarının üretimde verimliliği artırmaya yönelik yeni uygulama unsurlarıyla zenginleştirilecektir*” şeklinde ifade bulmuştur.

Erken kapitalistleşmiş ülkeler, geliştirip uyguladıkları yeni teknolojilerle birlikte, her türlü destekleme aracını da sonuna dek kullanarak, tarımsal üretimlerini

³³ Oral, Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar, s.145.

³⁴ Gökhan Günaydın, “Dokuzuncu İlerleme Raporu Açıklandı”, **Ziraat Mühendisleri Odası**, http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=4593&tipi=3&sube=0 (05 Ağustos 2011).

³⁵ Oğuz Oyan, “Tarımda Yapısal Uyarılma ve Türkiye’nin Çıkarları”, **İktisat Dergisi**, Sayı.412, 2001, s.37.

olağanüstü arttırmışlardır. Böylelikle hem gıda hem de sanayi hammaddesi açıkları hızla kapanmıştır. Önce kendine yeterli hale gelen bu ülkeler sonra da üretim fazlaları oluşmaya başlamışlardır. Kapitalizmin kendine özgü yapıları burada da görülmektedir. Sermaye önce sınırlar içerisinde yeterince geliştikten sonra mekansal olarak yayılmasını sağlayan bir aşamaya geçecektir. Bu üretim fazlası-stoklar için de yeni pazarlar bulmak gerekmektedir. İşte bu noktada da uygulanması istenen programlar görülmektedir. 9.Kalkınma planının da farklı bir içeriği olduğu söylenemez. Bir zamanlar gıda ürünleri açısından kendine yeterli birkaç ülke arasında sayılan Türkiye son yıllarda bu konumunu yitirmiş ve hatta gıda ürünleri ithal eden bir duruma düşmüştür. Türkiye artık gıdada da dışa bağımlı hale gelerek bu konuda da güvenliğini tehlikeye atmıştır.

Ancak atlanmaması gereken bir husus da elbette ki bu kararların alınmasının, tarımda yaşanan tahribatın nedeninin sadece dış baskılarla olmadığıdır. “1980’li yıllarda dünya piyasalarına açılmanın ülke içinde belirli bir donanımına ulaşan sermayeler arasında stratejik bir değişim, yani iradi bir isteğin ürünü olduğunu söyleyebiliriz. Diğer yandan sermaye birikiminin dünya ölçeğinde gerçekleşen gelişimine eşitsiz eklemlenme, Türkiye ekonomisi ve dolayısıyla sermaye açısından bir zorunluluk haline gelmiştir. İradi mekanizma, sermaye birikiminin ülke içi birikimi ile doğrudan ilişkili iken; zorunluluk, Türkiye’de içe dönük sermaye birikiminin de niteliğini önemli ölçüde belirleyen, sermayenin dünya ölçeğinde birikim dinamikleriyle ilişkilidir.”³⁶ Kapitalist sistemin üretim, mülkiyet ve bölüşüm ilişkilerinin bizzat kendisinin de sorumlu olduğu unutulmamalıdır. Dayatılan *yapısal uyum programları*, içeride de *uyumlu* bir karşılığını bulmaktadır. IMF ve DB’nın talepleri iç burjuvazinin taleplerinden çok da farklı değildir. “Türkiye’de çok uluslu tarım ve gıda sermayesinin ve uluslararası sermaye ile ilişkiye geçmiş sermaye kesiminin faaliyetlerinin ve çıkarlarının da tarım reformu politikalarında etkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla tarım reformu politikalarının uluslararası sermayenin ve onunla ilişki içinde yerel sermaye kesimlerinin taleplerini büyük ölçüde yansıttığını söylemek mümkündür.”³⁷ Uygulanan politikaların sebepleri ne sadece içsel nedenlere ne de sadece dışsal nedenlere bağlanmalıdır. Dolayısıyla içsel dinamikleri yok saymak eksik bir analize sebep olacaktır. Türkiye’de genel kanı içsel

³⁶Fuat Ercan, “Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi (1), Türkiye’de Kapitalizmin Gelişme Dinamiklerinin Anlaşılması için Marksist Bir Çerçeve Denemesi”, s.26.

³⁷Hülya Kendir, “Küreselleşen Tarım ve Türkiye’de Tarım Reformu”, **Praksis**, No:9, 2003, s.277.

etkenlerin tarım politikalarını belirleme güçlerini yitirdiği, uluslararası tarım politikalarının ulusal tarım politikalarının çerçevesini çizdiği yönündedir.

Girdi ve üretim desteklerinin tümüyle ortadan kaldırılması çoğunluğu ticari işletmelere sahip olmayan üreticilerin üretim yapmasına olanak vermeyecektir. Böyle durumda bir de uluslararası rekabete açılması, ülkenin temel ürünlerde gıda güvenliği açısından zor bir konuma girmesine neden olacaktır.³⁸ Bu desteklerin kaldırılması bir süre sonra toprak mülkiyetlerinin el değiştirmesine neden olacaktır. 1-10 metrekarelik alanlarda üretim yapılamayacak duruma gelinir, bu yüksek maliyetlerin karşılanamaması ve üretimden vazgeçilmesi ve bir süre sonra da toprağın satılması söz konusu olacaktır. Peki, bu topraklar kimlere satılacak denilirse, elbette ki büyük toprak sahiplerine. Topraklarından vazgeçenler büyük kentlere göç etmek zorunda kalacaklar. Ancak bu göçlerle gelenlerin artık 1930'lar 1940'lar 1950'lerde olduğu gibi sanayi kesiminde istihdam edilme olanakları da yoktur. Çünkü artık yeni ekonominin yeni sektörlerine göre uyum sağlayabilecek nitelikte değillerdir. Zaten sistemin de artık buna ihtiyacı kalmamıştır. Çünkü özellikle kriz süreçlerinde işsizler bu kadar artarken kırsal alandan gelen yeni iş güçlerine de zaten gereksinim kalmayacak boyuta gelmiştir.³⁹ 9. Planda "gelir dağılımının iyileştirilmesi sosyal içerme ve yoksullukla mücadele" başlığı altında bu konuya da değinilmiştir. "Tarımdaki yapısal değişim sonucu kente göç eden kesimler eğitim seviyelerinin düşük olması ve vasıfsız işgücü olmaları nedeniyle, düzenli bir gelirden mahrum kalmakta ve topluma uyum sorunları yaşamaktadır. Bununla birlikte, bu kesim genellikle hizmetler sektöründe yevmiyeli olarak istihdam edilmektedir. İşteki durum itibarıyla yevmiyeli olarak çalışanların yoksulluk oranı ise 2002 yılında yüzde 45 iken 2004 yılında yüzde 37,5'e düşmüştür." TUSİAD raporu şu sözlerle sona ererken; "Son yıllarda tarımda görülen hızlı ve kontrolsüz çözülme, pek çok toplumsal sorun yaratabilir" Dünya Bankası'nın 13 Kasım 1997 tarihli raporunda ise "Reformların doğal sonucu bazı arazilerin birleşmesi olacaktır ki bu da istenilen bir sonuçtur. Küçük çiftlik sahipleri çiftçi olarak kalamayabilirler" denilmiştir.⁴⁰ 2000 yılı tarım sayımı sonuçlarına göre Türkiye kırsalında bulunan toplam hane halkının %71'i

³⁸ Oral, Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar, s.150.

³⁹ Türkel Minibaş, "Tarımın Yapısı ve Yeni Düzenlemelerin Etkisi", **İktisat Dergisi**, Sayı.412, s.15.

⁴⁰ Necdet Oral, "TUSİAD'ın Tarım ve Gıda Raporuna İlişkin Değerlendirme". Ziraat Mühendisleri Odası, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/1b91e3a8737fd8d_ek.pdf?tipi=5&turu=H&sube=0 (06 Eylül 2011).

tarımsal faaliyette bulunmaktadır. 1991 yılına göre %9.62 oranında bir azalış söz konusu olmuştur.⁴¹ Bu durum tarımsal işgücünün bir kısmının kendini yeniden üretebilmek için emek gücünü satmak ya da ek iş yapmak zorunda kalmasının göstergesidir.

10 Mart 2000 tarihli niyet mektubunda;

“Tarımsal reform programı devletin tarımsal üretim ile tarımsal sanayi üretiminde doğrudan bir rol almaktan çekilmesine yönelik orta vadeli hedef doğrultusunda, sektördeki devlet varlıklarının ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesini kapsamaktadır.” denilmiştir. Ancak IMF’den 1.5 milyar dolar kredi alabilmek için böylesine değişimler kabul edilirken örneğin sadece tütün ve sigarada 5 yılda 2 milyar 250 milyon dolarlık bir ithalat faturasını ödemekle kalınmamış ayrıca üretim yapan yabancı sigara tekellerinin de kar transferine konu olunmuştur.⁴²

9. Kalkınma Planı’nda üretimin sektörel kompozisyonundaki değişimin tarım sektörü aleyhinde gerçekleşmesi beklenirken, rekabet gücünü artırıcı ve yüksek katma değerli yapıya geçişi destekleyici politikalar sayesinde sanayi sektörü lehine gelişmeler öngörülmektedir. Daha önce de defalarca belirttiğimiz gibi tarımdaki temel sorunların çözümünü piyasalara bırakmak tarımsal yapıda kırdan kente göç şeklinde ortaya çıkan çözülmeyi daha da hızlandırmaktadır. Böylelikle kırdaki sorunlar kentlere taşınacak ve kentlerde yaşanmakta olan yoksulluk, gecekondulaşma ve kayıt dışı istihdam sorunlarının boyutları daha da büyüyecektir. Bu ülkenin ihtiyaçlarına ve özgül -iklim ve toprak- koşullarına göre oluşturulacak üretim odaklı bir tarım programının hayata geçirilmesi gerekliken, çokuluslu tarım-gıda şirketlerinin ve iç burjuvazinin çıkarlarını esas alan, onların ihtiyaç ve yönelimlerine göre hazırlanan reform programları uygulanmaktadır.⁴³

Bunların yanı sıra Türkiye’de karşılaşılan diğer önemli sorun da toprakların parçalı halde oluşudur. Ülkede toprak mülkiyetinin dağılımı son derece adaletsiz bir

⁴¹ Gökhan Günaydın, “Tarım Politikalarında Değişme ve Eğilimleri Analizi, Türkiye Yansımaları”, **İktisat Dergisi**, Sayı.477, s.26.

⁴² Oyan, “Tarımsal Politikalardan Politikasız Tarıma Doğru”, s.63.

⁴³ Necdet Oral, “9. Kalkınma Planında Tarım Sektörü”, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=7246 (06 Eylül 2011).

yapı sergilemektedir. İşletmelerin %65'i, ortalama işletme genişliğinin altındadır. Tarımsal işletmelerin küçük ve parçalı olması ortalama işletme maliyetlerini yükseltmektedir. Arıcı ve Kirmikil Türkiye'deki bu durumu 'büyük toprak arazilerinin içinde tarım değil bahçecilik yapılmaktadır' şeklinde özetlemektedirler. Bunun için önerilen toprak toplulaştırması; örneğin tarımla uğraşmayanların, arazilerini terk etmiş ya da satmak isteyenlerin arazilerinin zararsız bir şekilde arazi toplulaştırması çerçevesinde satın alınarak hazine arazileri ile birlikte üretici durumundaki çiftçilere uzun vadeli satılmaları yoluyla işletmelerin büyütülmesi, iyi değerlendirilemeyen arazilerin yeniden üretime kazandırılması söylenmektedir.⁴⁴

Tarımsal alanda yaşanan sorunlar incelendiğinde 1980'lerden günümüze toprakların belirli ellerde toplanmasının bir nedeni de yaşanan krizlerdir. Yaşanılan krizin sebepleri ve uygulanan politikalara etkisi tartışılırken unutulmaması gereken ilk şey krizin kapitalist sisteme içkin olmasıdır. Kriz dönemlerinde de sermayeler arası çatışmaları da beraberinde getirir. Bu dönemleri fırsat bilen bazı sermayeler diğerlerini yutar. Yani sermaye bazı ellerde toplanarak, merkezileşir. Bu durum da, sermaye ve emek arasındaki sermayenin yoğunlaşma eğilimi de birikim mekanizmasının temel eğilimleridir. Sermayenin emek üzerindeki kontrol mekanizmasının gelişimi de kriz dönemlerinde artış gösterir. Türkiye gerçeğine bakılacak olursa kriz dönemlerinde emek-sermaye ilişkilerinde ücretlerin düştüğü işsizliğin arttığı, aynı zamanda sermaye-sermaye ilişkilerine bakıldığında iflasları ve bazı kesimin de servetlerine servet kattıkları görülmektedir. Buradan bakıldığında küçük ve orta ölçekli işletmelerin topraklarını yitirerek ya büyük çiftliklerde mevsimlik işçi olarak çalışma ya da kentlere göçmek zorunda kalmaları görülebilmektedir. Ercan'ın ifadesiyle; "1980'lerden sonraki dönüşümü de daha iyi anlamaya yardımcı olan kontrol, temel sınıflar olan sermayedar ile işçi arasındaki kontrolden, kriz ve yeniden yapılanma dönemlerinde, sermayeler arasındaki kontrole dönüşmektedir."⁴⁵ Yani ekonominin genelinde yaşanan iflaslar, işten çıkartılmalar, ücretlerin baskı altına alınması, açlık ve yoksulluk gibi sonuçlara yol açacak ekonomik krizler bir bakıma da sermaye ve servetin önemli ölçüde el değiştirmesi sürecidir de. Bu süreçte, sınıflar ve kesimler arasında krizin faturasının

⁴⁴ İsmet Arıcı ve Müge Kirmikil, "Türkiye'de Tarımın Yapısal Sorunları", **İktisat Dergisi**, Sayı:477, 2006, s.33.

⁴⁵ Ercan, "Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi (1), Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Dinamiklerinin Anlaşılması için Marksist Bir Çerçeve Denemesi", s.46.

ödetilmesine yönelik zorlu bir mücadele de kaçınılmazdır. Sermaye bu krizin faturasını emekçilere ödetmek istemektedir. Tarım bir sektör olarak zayıf yapısı nedeni ile bir bütün olarak tarım dışı sektörlerle göre krizin faturasını ödeme bakımından en dezavantajlı durumdadır.⁴⁶

⁴⁶ Haydar Şengül, “Küresel Ekonomik Kriz ve Tarım Sektörüne Olası Etkileri”, **Ziraat Mühendisleri Odası**, http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=10430&tipi=3&sube=2 (06 Eylül 2011).

TARIM POLİTİKALARINDAN ETKİLENEN BİR ÜRÜN; GİRESUN FINDIĞI

2.2.1. Fındık Meyvesi ve Fındık Üretim Süreci

Fındık,dış kısmını “zuluf” isimli yeşil bir kılıf saran sert kabuklu bir meyvedir. Bu zuluf lu meyveler tekli, ikili, üçlü veya beşli olarak bir arada bulunurlar ve bu hallerine “çotanak” ismi verilmektedir. Fındık bahçeleri, genellikle birkaç tanesi küçük bir daire oluşturacak şekilde bir arada dikilmiş fındık fidanlarının büyümesiyle şekillendirilir. Bu bir arada dikilen fındık ağaçlarına “ocak” denilmektedir.

Fındık üretim sürecinde en büyük sorunların hasat döneminde yaşananlar olduğu düşünülse de bu süreç başından sonuna kadar sancılı olmaktadır. Bu çalışmada fındık üretim süreci dört aşamada incelenecektir.

Bunlardan ilki fındık üreticilerinin mağduriyetinin ön plana çıktığı bahçe bakım sürecidir. Hasat döneminden önce bahçelerin bakımı fındık üreticileri tarafından yapılmaktadır. Kentlere göç etmiş olan bahçe sahipleri, bu işleri köylerde yaşamlarını devam ettiren tanıdıklarına yaptırırsalar da bahçelerin bakımını fındık üreticileri kendileri yaptıkları da görülmektedir. Miras yoluyla parçalanmış topraklarda genellikle köyde yaşamayı sürdüren ailenin bir ferdi bu görevi üstlenmektedir. Fındık üreticileri, fındık fiyatları belirlenirken, sadece hasat dönemini kapsayan bir maliyet olduğu gibi yanlısamların farkındadırlar. Oysa gübreleme, bahçe altı temizleme gibi maliyetler de bulunmaktadır.Fiskobirlik bahçe bakımı ile ilgili şunların yapılması gerektiğini açıklamıştır; ocak ayında tomurcuklar patlamadan önce ilaçlı mücadele başlamalıdır, şubat ayında iyi ve bol ürün almak amacıyla gübreleme yapılmalıdır, mart ayında toprak analizi yaptırılıp gübreye devam edilmeli toprak çapalanarak gübrenin karıştırılması lazımdır, nisan ayı ilaçlı mücadelenin yeniden yapıldığı aydır. Bunların dışında fındık hasadına geçmeden bütün fındık bahçelerinin altı temizlenir. Bu temizleme işlemi özellikle ocakların arasında büyüyen otların kesilmesini gerektirir. Bahçe altı temizleme fındık hasadının kolaylaşmasını sağlar.

İkinci aşama çalışmamızın da asıl konusunu belirleyen fındık hasat dönemidir. Ağustos ayında başlayan bu dönem geldiğinde göç veren Karadeniz Bölgesi, göç alan bölgeye dönüşmektedir. Fındık hasat döneminin kısa süreli ve emek yoğun olması, fındık yörelerindeki mevcut iş gücünün, ikinci bölümde daha içerikli olarak anlatılacağı üzere, sanayi kentlerine göç etmesi sonucu özellikle 1980 sonrası Karadeniz’de mevsimlik iş gücüne ihtiyacı arttırmıştır. Fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçileri genellikle iş gücü maliyeti düşük olan illerden gelmektedirler. Topraksız köylülerden oluşan bu işçilerin yaşam koşulları üçüncü bölümde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Fındık üretim sürecinde üçüncü aşama tarımda makineleşmenin sağlandığı “patoz” evresidir. Hasat dönemi bittikten sonra toplanan fındıklar harmanlarda kurutulmaya bırakılır. Karadeniz’de genellikle evlerin önünde boş bir arazi bulunmaktadır. Düz veya hafif meyilli çayırılık veya sert toprak olan bu yerlere “harman” denilmektedir. Harmanlara serilen fındıklar küreklerle her gün alt üst karıştırılır. Birkaç gün içerisinde harmana serilen yeşil taze fındıklar kurumaya ve kahverengine dönmeye başlar. Kuruyan fındıklar patoz ismi verilen makinelerle zuluflarından ayrılmaktadır.

Patoz makinesine fındıkların verilmesi (Eylül 2010)

Makinenin zuluflu findıkları çeken bir hortumu bulunur. Bu hortuma işçiler ve findık üreticileri zuluflu findıkları kürek ve/veya süpürgelerle iterler. Makinenin zuluflarından ayırarak çeç hale getirdiği findık diğer bir hortumdan çıkar. Yine bu hortumu tutan işçi veya findık üreticileri findıkları çuvallara doldurur. Makinenin arka tarafına genelde bir kamyonet getirirler. Patoz ayıkladığı zulufları o kamyonete doğru atmaktadır. Köylerde zuluflar da hayvanların altına serilmek üzere kullanılmaktadır. Son zamanlarda da çürütülerek bahçelere gübre yerine dağıtılmaktadır. Zuluflarından ayrılan findığa yörede “çeç” denilmektedir. Çeç findık yeniden harmana serilir ve kurutmaya devam edilir. Findıklar kuruduktan sonra çuvallara toplanır. “Patoz” makinesinden önce findık üreticileri bu işlemi, yani findıkları zuluflarından ayırarak çeç hale getirmeyi, kendileri ve çevresindekiler yapmaktaydılar. Bu makinenin gelişiyle Karadeniz’de pek çok kişi bu işi de kaybettikleri için artık tamamen geçimini sağlayamaz hale gelmişlerdir. Çünkü küçük toprağı olan köylüler kendi findıklarından çok kazanmasalar bile bu dönemde çalışarak geçimlerini sağlayabilmekteydiler. Makine öncesinde bu işlem 3-4 aylık bir çalışmaya karşılık gelirken, patoz makinesi ile birlikte aynı bahçeden çıkan mahsul 3-4 saat arasında zuluflarından ayrılmaktadır.

Bahçede toplanan findıklar harmana getirilirken (Ağustos 2009)

Karadeniz’deki iş gücünü etkileyen tek makine patoz değildir. Son zamanlarda adını çıkardığı sestən alan “patpat” denilen bir araç da giderek yaygınlık kazanmaktadır. Bu araç ile birlikte de köylerde “katırcı” diye bilinen, findık bahçelerinden harmanlara

toplanan fındıkları taşıyanların işleri son bulmaktadır. Genellikle belirli yaşın üstünde bulunan ve başka yapacakları işleri kalmayan katırcılar da bu aracın gelişi ile köylerde işsiz kalan kesime katılmışlardır.

Fındıkların çeç hale getirilmeleri de fındık işçilerinin ürünlerinin tamamlandığı anlamına gelmez. Dış kılıfından ayrılan bu fındıklar harmana yeniden serilir ve kurumaları beklenir. Fındıklar her gün küreklerle alt üst çevrilir ki altta kalan fındıkların da kurutulması sağlanır. Yağışlı bir iklime sahip olan Karadeniz’de fındık üreticilerinin en çok yorulduğu aşamalardan biri de bu fındığın kurutulma aşamasıdır. Yağmur yememesi gereken fındıkların üstü yağmur bulutları yaklaştığı an büyük naylonlarla kapatılır, yağmur geçtiği anda ise yeniden açılır. Çünkü Eylül aylarında fındığı kurutmak için Karadeniz’de özellikle son yıllarda güneşli havayaaz rastlanır. Bu nedenle güneş görülür görülmez ondan yararlanmak üzere fındığın üstü açılmaktadır. Bu durum özellikle Karadeniz’in yüksek köylerinde daha büyük sıkıntıya neden olmaktadır.

Dördüncü aşama ise aslında fındık üretim sürecinin sonucunu oluşturmaktadır. Fındık üreticilerinin tüccarın eline bırakıldığı bu aşamaya Giresun halkının kullandığı “alivre” kelimesi açıklık getirmektedir. Şentürk, alivreyi şu şekilde açıklamıştır; “Türkiye’deki fındık piyasasının oluşumu aynı zamanda dünya fındık piyasasının da yönlendirilebilmesi anlamına gelmektedir. İşte tam da bu yüzden, Karadeniz bölgesinde piyasa oluşturma sürecine, yurtdışındaki çikolata sanayi, ihracatçılar, bölgedeki komisyoncular, siyasi partiler, hükümet, ziraat odaları, Fiskobirlik, TMO ve nihayet fındık üreticileri dahil olmaktadır. Her bir kişi ve kuruluş, piyasayı kendi lehine belirlemeye çalışırken, kendi faaliyetleri açısından önlerini görmeye çalışmaktadırlar. Örneğin uzun zamandan beri süregelen bir pratik olarak yurtdışındaki çikolata sanayi, kendi üretimleri açısından önemli bir girdi olan fındığın maliyetini belirleyebilmek için, fındık hasadı olmadan önce fındık fiyatı ve miktarı üzerine ihracatçılarla anlaşmaktadırlar. Yörede buna alivre denilmektedir.”⁴⁷ Alivrelili satış Karadeniz’de çok yaygın olan bir usuldür. Aslında kabuklu bir meyve olmasından ötürü fındığın depolanma ve pazara geç çıkarılabilme özelliği vardır. Ancak bunun yörede, özellikle

⁴⁷ Yıldırım Şentürk, “Yarı Zamanlı Çiftçilik, Fındık Üretimi ve Fiskobirlik: Fındık Üreticileri Fındığına Nasıl Sahip Çıkabilir?” *Neoliberalizme Karşı Kolektivite: Türkiye’den Örnekler*, Kalkedon Yayınları, 2010, s.53.

küçük bahçe sahipleri için geçerliliği bulunmamaktadır. Yıl boyunca bahçelere yatırım yapılmakta, ağustos ayı geldiğinde fındık toplanmakta, bunların hepsinin bir maliyeti olmaktadır. Eylül ayında okullar açılır, kış için erzaklar alınmalıdır vs. Dolayısıyla küçük üretici, alımlar kalkmadan önce de Ocak ayında alım yapacak veya ödeme yapacak olan Fiskobirlik veya TMO'yu bekleyemediğinden tüccarın eline kalmaktaydılar. Bu birliklerin tasfiye olduğu dönemde de yine aynı şekilde alivrelili satışlar nedeniyle fındıklarını çok ucuza satmak zorunda kalan fındık üreticileri olmaktadır.

Fındık üreticileri fındığın bir kilosunu 4-5 liradan satarken, kentlerde fındığın 250 gramının 6-7 lira civarında olması da tüccarın ve fındığı işleyen şirketlerin karını gösterebilmektedir. Asıl maliyetler fındık üretim sürecinde olduğundan fındık üreticilerinin kazançlarının çoğu, yukarıda da anlatılan bahçe bakım sürecinde, gübre alımında, patoz makinesine yapılan ödemelere, hasat dönemindeki harcamalara ve bu arada toplanan ve kurutulan fındığın taşıma masraflarına gitmektedir. Tüccarlar fındık üreticilerinin özellikle de küçük topraklara sahip olan kesimden fındığı çok daha ucuza alabilmektedir. Sadece alım ve satım yapan tüccarlar fındık üreticilerin çok daha fazla kar elde etmektedirler.

2.2.2. Türkiye ve Dünya'da Fındık Üretimi

Doğu Karadeniz bölgesinde sahil boyunca, Türkiye ve dünyanın büyük bölümünün ihtiyacını karşılayan miktarda fındık üretimi yapılmaktadır. Büyük çoğunlukla, uzun yıllardır bu bölgede hanelerin tek geçimi fındık üretimi üzerinden sağlanmaktadır. Bölge için bu kadar önemli olan bir ürüne uygulanan politikalar bölgedeki tüm yaşamı etkilemektedir.

Devletin fındık üretimi ile ilgili olan politikalarını değiştirmesi ile bunun sosyal hayata yansımalarını, geçimini fındık üretimi ile sağlayan bir çiftçi şöyle özetlemektedir;

“İki türlü çelişkili durumun yaşandığını görüyoruz artık. Örneğin şimdiki çocuklarımız pek bilmezler. Eskiden “sayfan” veya “kemir” adını verdiğimiz çadırlarımız olurdu. Fındık, bizler ve bizden önceki nesiller için öyle önemliydi ki harmanda duran

findığın başına bir şey gelmesin diye, harmana attığımız o çadırlarda gece gündüz fındık bekçiliği de yaptık. Ancak artık böyle şeyler kalmadı. Kim gelsin de o fındığı çalsın? O kadar çuvalı kaçırdığına değmez. Artık bakıyoruz kimse “sayfan” kullanmıyor.”

Fındığın yöre halkı gözünde ne kadar ucuzladığını “sayfan” denilen kavramın tamamıyla ortadan kalkmasıyla açıklayan çiftçi bunun yanı sıra, yine fındık fiyatlarının düşük olması sebebiyle artan hırsızlık olaylarına da değinmektedir. Çoğu mahallelerde hatta köylerde yoksulluktan dolayı eskiden rastlanmayan oranların kat kat fazlasıyla hırsızlık vakaları yaşandığını vurgulamaktadır; *“Eskiden de hırsızlık oluyordu elbette ki. Ancak artık çalınan şeyin türü değişti. Şimdi kimse kimsenin bahçesinden fındık çalmıyor.”*

Türkiye’deki fındık üretimi dünya üretiminin %70’ini oluşturmaktadır. Türkiye dışında İtalya, ABD, Gürcistan, İspanya’da belirli miktarda üretim bulunmaktadır. Türkiye ekolojik durumu nedeniyle fındık üretimine en uygun ülke konumundadır.

Tablo 1.1
Dünya Fındık Üretimi (Ton)

Ülkeler	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010**
Türkiye*	350.000	530.000	661.000	530.000	800.791	500.000	650.000
İtalya	133.500	65.000	138.000	95.000	125.000	85.000	105.000
İspanya	25.000	20.000	28.000	18.000	26.000	18.000	24.000
A.B.D.	33.500	25.400	39.010	33.570	36.280	32.000	34.000
Gürcistan	8.327	16.393	14.000	25.000	35.000	27.000	40.000
Azerbaycan	5.491	27.986	25.000	30.800	40.000	30.000	45.000
Diğer	47.606	47.876	52.244	48.880	50.900	20.000	27.000
Toplam	603.424	732.655	957.254	781.250	1.113.971	712.000	925.000

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü, **Fındık Raporu**, 2010

Ancak uygulanacak yeni politikalar fındık üretim alanlarını daraltmayı planlamaktadır. Oysa fındık, başta çikolata sanayi olmak üzere pek çok endüstride kullanılmasının yanı sıra çerez olarak da kullanılmakta ve üretim fazlası olduğundan dolayı değil yanlış politikalar uygulanmasından dolayı fiyatlarında düşüş görülmektedir.

Tablo 1.2
Dünya Fındık Dikim Alanları (Ha)

Ülkeler	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye	571.791	614.993	622.525	639.471	646.138	648.816	691.019
İtalya	68.113	67.506	67.743	68.233	100.000	100.000	100.000
İspanya	21.583	20.590	20.343	20.000	25.000	25.000	25.000
ABD	11.331	11.502	11.462	11.462	11.462	11.462	11.600
Gürcistan	8.000	8.430	8.689	9.000	9.000	9.000	9.600
Azərbaycan	17.812	17.971	18.228	17.379	17.379	17.379	17.500
Diğer	30.383	28.067	41.014	39.818	39.818	40.000	52.000
Toplam	726.291	726.697	790.004	805.309	848.979	851.657	906.719

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü, **Fındık Raporu**, 2010

Dünyada fındık tüketiminin tamamına yakın kısmı (% 91), Avrupa Birliği ve diğer Avrupa ülkeleri tarafından gerçekleştirilmekte ve büyük ölçüde (% 80'i) çikolata ve şekerleme sanayinde ham madde olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle fındığa olan talep artışı da çikolata ve şekerleme sanayinin büyümesine ve bu sanayide fındığın tercih edilmesine bağlanmaktadır.⁴⁸Fındığın yaklaşık % 70'i çikolata, %20'si şekerleme ve pastacılıkta kullanılırken, % 10'u doğrudan kuru yemiş olarak tüketilmektedir.⁴⁹Yalnız özellikle belirtilmelidir ki fındık çikolata üretiminde sadece yardımcı malzeme olarak kullanılmamaktadır. Ayrıca fındık unu, çikolatalı ürünlerin temel unsurunu oluşturmaktadır. Bu nedenle fındık üretimi üzerine uygulanan politikaların çoğunluğunun da özellikle çikolata sanayinde önde gelen şirketlerin baskıları sonucu geliştirildiği, fındık üreticilerinin düşüncelerinde ön plana çıkmaktadır. Hatta bu şirketlerin fındığın ikamesi olarak gösterilen bademin üretiminin genişlemesi için yatırımlarda bulunduğu gözlemlenmektedir.

⁴⁸ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü, **2010 Yılı Fındık Raporu**, 2010

⁴⁹ Türkiye Ziraat Odaları Birliği, **Fındık Raporu**, 2009, s.11.

Tablo 1.3
2008-2009 Arasında Fındık İhracatı Yapılan İlk Beş Ülke

Ülkeler	Miktar (Kg)	Değer (\$)	Yüzde (%)
Almanya	59.821.309	291.061.615	25
İtalya	61.503.026	288.118.624	24
Fransa	18.789.850	89.923.289	8
Belçika	12.460.215	52.659.586	5
İsviçre	9.940.358	48.963.085	4
Avusturya	9.200.972	38.730.823	4

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü, **Fındık Raporu**, 2010

Ülkeler itibariyle fındık ihracatımızın seyri incelendiğinde; ihracatımızın büyük bir kısmının belli ülkelere yoğunlaştığı ve belirli pazarlara bağımlı olduğu gözlemlenmektedir. Önemli bir kısmı Avrupa Birliği üyesi olan ve Batı Avrupa’da yer alan bu ülkeler, aynı zamanda dünyanın en büyük çikolata üretici ülkeleri ve pazarlarıdır.⁵⁰ Almanya’ya yapılan ihracat miktarına bakıldığında ve fındık üretimi olmayan bu ülkenin fındık fiyatındaki etkin rolü göz önünde bulundurulduğunda bu ilişki daha net anlaşılır olmaktadır.

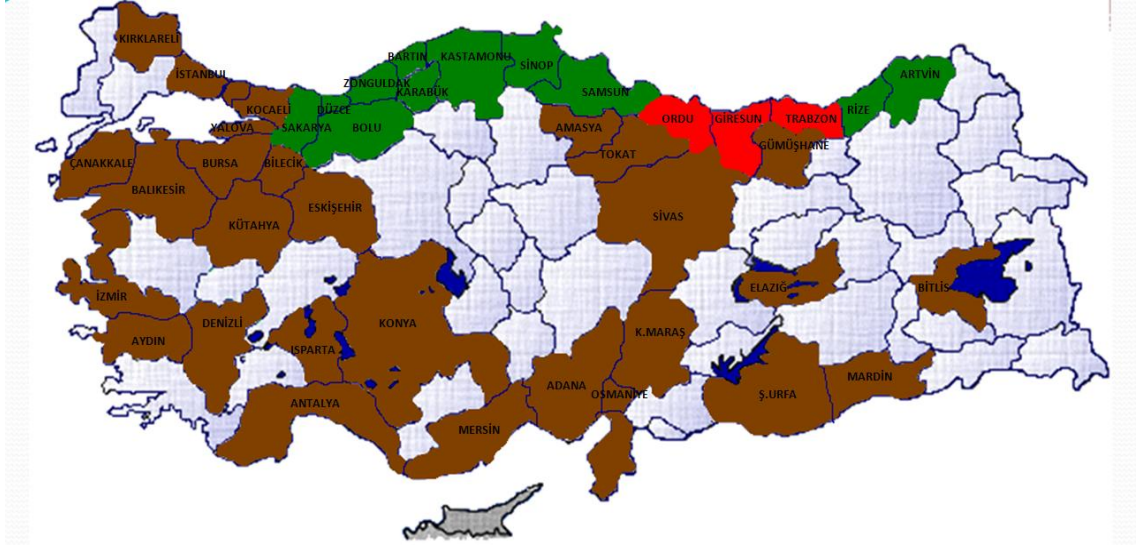
Bunların da yanı sıra fındık üretiminde, fındıkların kurutulması ve çerezlik hale gelmesi ile Türkiye’de üretim süreci son bulmaktadır. Oysa fındıkların işlenmesi ile birlikte oluşan duruma bakıldığında üreticinin bir çuval fındığının fiyatı, işlenmiş bir avuç fındıkla eş değerdedir. Türkiye sadece üretip topladığı fındığı dış pazarlara ihraç etmekte, erken kapitalistleşmiş ülkelere işlenmiş fındığı yeniden ithal etmektedir.

Kalitesine göre fındıklar iki sınıfa ayrılırlar. Bunlardan ilki “Giresun kalite” fındıklardır. Bu fındıklar genellikle bu çalışmaya da konu olan Giresun, Bulancak, Tirebolu ve Görele’de yetişir. Bu fındıkların %80’i tımbul ve yağlı fındıklar %15’i sivri ve %5’i de badem fındıklardan oluşur. Giresun kalite fındıkların kabukları ince, renkleri parlak, içleri yağlı ve dolgun, lezzet ve kokuları diğer fındıklardan daha iyidir. Bu nedenle bu fındıklar dünya piyasasında en çok aranan fındıklardır. Türk fındıklarının kalitesine göre ikinci sınıfı “Levant kalite” fındıklardır. Bu fındıklar daha ziyade, Trabzon, Ordu, Fatsa ve Ünye’de yetiştirilmektedir.⁵¹ Dünyada üretilen neredeyse tüm

⁵⁰ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü, **2010 Yılı Fındık Raporu**, 2010

⁵¹ Mustafa Duman, **Fındık Serdim Harmana: Türk Fındığının Öyküsü**, 1.Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009, s.28.

findık çeşitleri Türkiye’de bulunmaktadır. Ancak üretimi en çok yapılan Giresun ve Levant kalite findıklardır.

Şekil 1. Türkiye’de Findık Tarımı Yapılan Bölgeler

Kaynak:Türkiye Ziraat Odaları Birliği, **Findık Raporu**, 2009

1. *Standart Bölge:* Bu bölge içerisine Trabzon, Giresun ve Ordu illeri girmektedir.

2. *Standart Bölge:* Samsun, Sinop, Kastamonu, Zonguldak, Bolu, Sakarya ve Kocaeli, Düzce, Bartın illerini kapsamaktadır.

3. *Çerezlik Bölge:* Başta İstanbul ve Bursa illeri olmak üzere 25 kadar ilimizi kapsamaktadır.

Birinci standart bölge, Trabzon, Giresun Ordu illerinin sahil kesiminde dar bir şerit halindedir. Bu bölge aynı zamanda en eski findık üretim bölgesi olarak bilinmektedir. Bu bölgede verim daha düşük, üretim dalgalanmaları da diğer bölgelere göre daha fazladır. Bunun nedenleri arasında arazilerinin eğimli olması ve buna bağlı olarak toprak kalınlığının az olması ayrıca findık bahçelerinin gereğinden fazla yaşlı olması gelmektedir. İkinci standart bölge, Samsun ilinin Terme ilçesinden başlayarak Kocaeli iline kadar devam eden sahil şeridini kaplamaktadır. Bu bölgede denize paralel yüksek dağlar bulunmadığından, findık iç kısımlara kadar yayılmıştır. Bu bölgede findık üretiminin geçmişi 40-50 yıla dayandığından bu bölgedeki bahçeler daha genç ve

daha düzenli olup verim birinci standart bölgeye göre daha yüksektir. Ancak bu bölge standart fındık çeşidi yönünden zengin olmayan farklı tip ve çeşitte fındık türleri bulunmaktadır. Yine taban arazilerde taban suyunun yüksek olması ve drenaj koşullarının yetersiz olması nedeniyle yakın bir gelecekte fındık bahçelerinde lokal kurumaların meydana gelmesi kaçınılmazdır. Çerezlik bölge, ülkemizin çeşitli illerine yayılmış olup üretildikleri il veya çevresindeki illerde tüketilmektedir.⁵² Birinci bölge dar bir kesimi kapsamasına karşın fındık üretiminin en yoğun yapıldığı ve üretimde büyük paya sahip olan kısımdır. Üçüncü bölgedeki üretim ise sadece tüketim amaçlı üreticilere yeten bir üretimi göstermektedir.

2.2.3.Fındık Üretim Sürecinde Devletin Değişen Rolü

Tarımsal alanda yaşanan dönüşümler göz önünde bulundurularak, fındık üretim süreci özeli, bir dönem devlet eliyle kapitalist ilişkilere eklemlendirilen tarım kesiminin destekleme politikalarından, devletin tamamen çekildiği ve üreticilerin serbest piyasa ekonomisi koşullarına bırakıldığı dönüşüm üzerinden aktarılmaya çalışılacaktır.

2.2.3.1. Fiskobirlik, Toprak Mahsulleri Ofisi, Alan Bazlı Gelir Desteği

Fındık, Türkiye'nin en önemli tarım ürünlerinden biri olma özelliğini uzun yıllar sürdürmüştür. Özellikle ihraç ürünü olarak görülen fındığın devlet tarafından desteklenmesi amacıyla 1938 yılında Fiskobirlik kurulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün "*fındık başta olmak üzere diğer belli başlı ürünlerimizi ilgilendiren birlikler kurulmalıdır*" demesinden sonra 1. Milli Fındık Şurası toplanmış ardından Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nin kuruluşu gerçekleşmiştir.

1. Milli Fındık Şurası'nda üreticilerin tüccarlar tarafından mağdur edildikleri bildirilmiş ve bunun önlenmesi hedeflenerek Fiskobirlik'in kurulmasına karar verilmiştir. Yalnız bu kooperatifin, tüccara karşı üreticilerin korunmasından ziyade tüccarlar ile birlikte çalışacak bir piyasanın oluşumunu sağlamak amacıyla kurulduğu anlaşılmıştır. Hatta Türk tüccarların durumu şu şekilde yansıtılmaktadır; "fiyat alçalış ve yükseliş cereyanlarından yalnız sermayeleri kuvvetli olan spekülâtörler mühim denilecek miktarda para kazanırlar. Beri taraftaki Türk müstahsili bir yıl içinde alınının

⁵² Türkiye Ziraat Odaları Birliği, **Fındık Raporu**, 2009, s.4.

teri ile elde ettiği ürününden ancak aç kalmamak endişesiyle eline geçirdiği az miktardaki parayı borcuna kapatır. Türk tüccarı da bu cereyanların aslını tamamen kavrayamadığından sayılı miktardaki sermayesini kaybetmek tehlikesine düşer.”⁵³ Ne gariptir ki kongrede fındık üreticilerini koruma amaçlı tartışmalar yerine, içeride yaratılması istenen ticari sermayenin acziyetinden doğan hoşnutsuzluklar dile getirilmiştir.

Şentürk, kongredeki bir diğer gelişmeyi şu şekilde yorumlamaktadır; “Türkiye’de fındık şurasının yapılacağından haberdar olan, İspanya’daki Tarragona Fındık Üreticileri Birliği kongreye bir teklif gönderir. Bu teklifte dünya fındık piyasalarına tüccarların hakim olmasının yarattığı sorunları önlemek için dünyadaki fındık üreticilerinin örgütlenmesi gerektiği, üreticilerin dünya fındık piyasasında fiyatları belirleyebilmek ve tüccarlara karşı örgütlenebilmek için birlikte çalışması gerektiği öngörülmektedir. Toplanan şuradaki encümen raporunda, ‘işbirliğine ait bu önemli teklifin, satış kooperatiflerimizin teşkilinden sonra nazara alınması muvafık görülmüştür’ değerlendirmesi yapıldıktan sonra bu teklifin öngördüğü tarzda bir kooperatifçilik hedeflenmemiştir. Yani, dünya fındık piyasalarına karşı, fındık üreticileri arasında uluslararası bir dayanışma veya örgütlenmeyi geliştirmeye yönelik bir hedef de şurada yoktur.”⁵⁴ Kurulan kooperatif asli olarak fındık üreticilerini tüccara karşı koruma amaçlı değil tüccarla iş birliği içerisinde ihracatı artırma amaçlı olduğu anlaşılmaktadır. Böyle olduğu halde yine de bir kooperatif varlığı tüccarları rahatsız etmiş ve amaç o olmasa da kooperatif bir nebze üreticileri tüccara karşı korumuştur.

Fiskobirlik ve bağlı Kooperatifler 28.07.1938 tarihinden 30.04.1985 tarihine kadar 2834 sayılı, 30.04.1985 tarihinden 16.06.2000 tarihine kadar 3186 sayılı ve 16.06.2000 tarihinden itibaren ise 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun ve bu Kanunlara istinaden Bakanlar Kurulunca çıkartılan Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliği Anasözleşmelerine göre faaliyetlerini sürdürmektedir. Anılan Kanun ve Anasözleşme hükümleri gereği, Fiskobirlik ve bağlı Kooperatifler fındık alım ve satımlarını 1964 yılına kadar kendi nam ve hesabına gerçekleştirmiş olup, ancak bu

⁵³ Turan Karadeniz (Ed.), **3.Milli Fındık Şurası: Tebliğler Kitabı**, Mehmet Memiş (drl.), Giresun: Uğur Eğitim Hizmetleri ve Yayıncılık AŞ, 2006, s.12.

⁵⁴ Şentürk, s.70.

tarihten itibaren çıkartılan Bakanlar Kurulu Kararnameleri ile 1994 yılına kadar doğrudan veya dolaylı olarak hazine adına fındık alım satımını yapmıştır. 1994 yılından 2000 yılına kadar DFİF'den kredi kullanarak fındık alımı yapılmıştır. 2002 yılında da Bakanlar Kurulu Kararı ile Hazine adına fındık alımı yapılmıştır. 2003 yılından itibaren tamamen kendi nam ve hesabına fındık alım satımını gerçekleştirmiştir.⁵⁵ Yani Fiskobirlik 1964 yılından 1994 yılına kadar devlet destekleme alımlarını yapmıştır. 1994 Ekonomik İstikrar Tedbirleri nedeniyle destekleme alımları yerine DFİF (Destekleme ve Fiyat İstikrarı Fonu)'den düşük faizli kredi ile desteklenmiştir. 4572 sayılı değiştirilen kanun ile 2000 yılından itibaren birliklerin devleti zarara uğrattıkları gerekçesiyle destekleme sona ermiştir. Fiskobirlik bir önceki yılın bütçesinden tahsis edilen ödeneklerle döner fondan karşılanan alımlar yapılmıştır. Bu durumların sonuçları da Tablo 1.4'te görülmektedir. Birliğin özerk hale geldiği 2000 yılından itibaren yapılan alımlar üretici açısından serbest piyasa fiyatlarının dahi üzerine çıkamamıştır.

2005 yılından itibaren Fiskobirlik, piyasaya etkinliğini koyarak maliyetinin üzerinde fiyat açıklamış ve Türkiye'nin azımsanmayacak derecede ihracat geliri elde etmesini sağlamıştır. 2006 yılına gelindiğinde Fiskobirlik'in maddi sıkıntı içine girmesi ve kaynak bulamaması sonucu fındık fiyatları gerek iç gerek dış piyasalarda gerilemiş ve fındık üreticisi maliyetin altında ya da maliyete yakın fiyatlarla ürününü satmak zorunda kalmıştır.⁵⁶ Bu tarihten itibaren hükümet TMO'yu fındık alımları ile görevlendirmiştir. Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), fındık alımlarına 2006 yılında başlamış olup alımlar 31.08.2006 tarih ve 26275 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2006/10865 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'na istinaden gerçekleştirilmiştir. TMO'nun fındık alım görevi, Yeni Fındık Stratejisi kapsamında 15.07.2009 tarihli ve 27289 sayılı Resmi Gazete de yayımlanan 2009/15202 sayılı Kararname ile sonlanmıştır.⁵⁷ TMO'nun fındık işinden anlamayacağını söyleyen fındık üreticileri bulunmaktadır. Yapılan görüşmelerden anlaşılan; altyapısı eksik bulunmakta, depolarının olmadığı söylenmekte, çalışanların bilgilerinin eksik olduğu belirtilmektedir. Öyle bir güvensizlik durumu söz konusudur ki, fındık üreticileri TMO görevlilerinin fındıktan anlamadıklarını hatta fındık tartımı sırasında türlü türlü hilelere başvurduklarından çokça yakınmaktadırlar.

⁵⁵ Fiskobirlik Resmi İnternet Sitesi, <http://www.fiskobirlik.org.tr/>

⁵⁶ Türkiye Ziraat Odaları Birliği, **Fındık Raporu**, 2009, s.11.

⁵⁷ Toprak Mahsulleri Ofisi Resmi İnternet Sitesi, <http://www.tmo.gov.tr/Main.aspx?ID=84>

Fiskobirlikten zamanında borçlarını alamayan üreticilerin çoğunluğu bile “en azından fındıktan anlıyorlardı” diyerek TMO’dan ne kadar şikayetçi olduklarını dile getirmektedirler. Zaman zaman fındık tüccarlığı da yaptığı söyleyen bir fındık üreticisi bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“Geçen ay bir üretici geldi TMO’nun fındığa verdiği parayı söyledi. Ama baktım fındık kaliteli iyi fındık. Dedim adama sen ne kadar istiyorsun, ben aldım fındığı. Aynı fındığı ben götürdüm tekrar birazcık elden geçirdikten sonra. Adama verdiğim paranın kat kat fazlasına sattım kolaylıkla. İnsanlar beziyorlar orada beklemekten veya çalışanların suratsızlıklarından. Çalışanların da zaten fındıktan anlamadığı belli. O fındığa o randıman verilir mi? Adam tekrar sıraya girmeye üşeniyor. Ben fındığın randımanından o kadar eminim ki gerekirse bir kere bir kere daha girerdim o sıraya.”

Üretim aşaması tamamlanan fındıklar alım yapılacağı zaman tartım yerlerine götürülmektedir. Randımanları ölçülmektedir. Bu ölçüm değişik fındık çuvallarından toplamda 250 gr alınan fındığın tartıldıktan sonra çekiçle kırılarak sağlam olan içlerin ayrılması ile olur. Sonra bu ayrılan fındıklar yeniden tartılır. Bulunan rakam dörtle çarpılır. Çıkan sayı fındığın randımanını gösterir. Bu arada ayrılan çürükler de fire olarak değerlendirilir. Randıman daima yüzdeyle gösterilir. Örneğin bir fındık serisinin randımanı %50 demek, kabukların ve fındık içlerinin ağırlıkları yarı yarıya geliyor demektir.⁵⁸ Fındık üretimi ile iç içe olan fındık üreticileri fındığa baktıkları, ellerine aldıkları zaman randımanını kolaylıkla tahmin edebilmektedirler. TMO’nun fındık yönünden bilgisizliğini de en çok bu aşamada gözlemlediklerini söylemektedirler. Fındık üretim süreci tamamlandıktan sonra üretici fındığını tartılmaya götürmeden önce bir kere daha elden geçirmektedir. Çürük olan fındıkları ayıklamaktadırlar. Aksi takdirde fındıklarına biçilen fiyat düşebilmektedir.

15 Temmuz 2009 tarihine gelindiğinde, yayımlanan ‘Fındık Alımı ve Satımı Hakkında Kararların Yürürlükten Kaldırılmasına İlişkin Karar’ ile TMO da fındık piyasasından çekilmiş ve bunun yerine “Alan Bazlı Gelir Desteği” getirilmiştir. Ruhsatlı alanlarda yapılan üretimde, fındık üreticilerine 3 yıl boyunca yılda 150 TL/da destekleme yapılacağı açıklanmıştır. Bunun yanı sıra ruhsatsız olan yani, Türkiye

⁵⁸Duman, *Fındık Serdim Harmana: Türk Fındığının Öyküsü*, s.46.

genelinde 750 m rakım üzerinde bulunan 82 bin ha dikili fındık alanında alternatif üretime geçilmesi öngörülmüştür. Bahsi geçen yerlerde fındık alanlarının sökülerek alternatif ürünlerin üretimine geçilmesi halinde 1.yıl 300 TL/da, 2.yıl 150 TL/da, 3.yıl 150 TL/da destekleme yapılacağı açıklanmıştır. Bu uygulama 2009, 2010 ve 2011 yılları için geçerli olacağı açıklanmıştır. Fındık üreticilerinin en çok şikayetçi oldukları ‘belirsizlik’ durumu, yürütülen politikalar üzerinde de kendisini göstermektedir. Fiskobirlik’in tasfiye edilmesi, ardından TMO’ya 3 yıllık görev verilmesi bunun da sonrasında Alan Bazlı Gelir Desteğine geçilmesi ancak 3 yıllık süreyle geçerli olacağının duyurulması bu belirsizlik durumunu daha da perçinlemiş ve üreticilerin tedirginliklerini daha da arttırmıştır.

Yeni Fındık Stratejisine göre, ruhsatlı alanlarda üretim yapan fındık yetiştiricilerimize “Alan Bazlı Gelir Desteği”, ruhsatsız alanlarda fındık yetiştiriciliği yapanlara ise alternatif ürünlere geçmeleri halinde “Alternatif Ürün Desteği” verilecektir. TMO, bundan sonra artık fındık alımı yapmayacak; elindeki 535 bin ton stokun önemli bir bölümü yağ üretiminde kullanılacaktır.

Alan Bazlı Gelir Desteği;

406 bin ha ruhsatlı alandaki 290 bin üreticiye,

Yıllık 150 TL/da destekleme ile 3 yıl için ödenecektir.

Alternatif Ürün Desteği;

176 bin ha ruhsatsız alandaki 81 bin üreticiye,

2009-2012 yılları sonbahar ve ilkbahar ekim/dikim dönemleri dikkate alınarak; 3 yıl için toplam 600 TL/da destek ödenecektir. Ödemeler:

1. Yıl sökülme desteği 150 TL+alternatif ürün desteği 150 TL= 300 TL
2. Yıl 150 TL
3. Yıl 150 TL’dir.

Alternatif ürün programında; yeni uygulamaya konulan “Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli”nin o bölgeler için öngördüğü ürünlerin yetiştiriciliği teşvik edilecektir.⁵⁹

Uygulamaya konulan yeni fındık stratejisini Türkiye Ziraat Odaları Birliği 2009 yılında bir basın toplantısı düzenleyerek değerlendirmiştir. TZOB’ne göre uzaktan algılama sistemi ile belirlenen Türkiye fındık dikim alanları 691 bin ha iken Tarım Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada bu alan 642 bin ha olarak ifade edildiği ve 49 bin ha’ın yok sayıldığı belirtilmiştir. Yeni fındık stratejisine yöneltilen bir diğer eleştiri stratejide bulunan 750 m rakım üzerinde bulunan 82 bin ha dikili fındık alanının sökülmesi şartı ile telafi edici ödeme kapsamına alınmasıdır. Bahsi geçen 750 m rakım üzerinde bulunan bu arazilerde iklim ve arazi yapısı nedeniyle alternatif ürün yapılmasının imkansızlığından bahsedilmiştir. Ayrıca eğimi %80’lere varan bu topraklarda fındık üretimi erozyona karşı mücadelede üreticileri korurken alternatif ürünlerin bu konuda ne kadar etkili olacağından şüphe duyulmaktadır. TMO’nun tamamen piyasadaki çekilmesinin yanlış olduğu, üreticinin serbest piyasa koşulları ile korunmasız şekilde karşı karşıya bırakılmasının doğru olmadığı burada da belirtilmiştir.

Devletin talep fazlası sorununa yönelik olarak, 2844 sayılı Fındık Üretim Planlanması Ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi Hakkında Kanun ve Kanuna dayanılarak yayımlanan Kararlar doğrultusunda uygulamalar yapamamasının başlıca sebebi kaynak sıkıntısı olmuştur. Bu nedenle, dış finansmanı Dünya Bankası’ndan sağlanan Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP) kapsamında yaklaşık 150 milyon ABD Dolarlık kısmının fındık üretiminden alternatif ürünlere geçilmesi için kullanılması kararlaştırılmıştır.⁶⁰ Fındığın fiyatının yükselmesi, üreticilerin memnun edilmesi adına getirilen yeni uygulamalarda fındığın üretim alanlarının 2012 yılına kadar 406 bin ha çekilmesi ve arz fazlasının ortadan kaldırılması hedeflenmektedir. Oysa fındık üretiminde dünya fındık üretimi içerisinde önemli yere sahip olan Türkiye’nin bu üstünlüğünden vazgeçmesi ekonomik ve sosyal kayıplar yaşamasına sebep vereceği bildirilmiştir. Buna karşın dünyada fındık üretiminde arz fazlası bulunduğu söylenemez. En azından fındığın fiyatının düşüklüğünün sebebinin arz

⁵⁹ Türkiye Ziraat Odaları Birliği Resmi İnternet Sitesi, <http://www.tzob.org.tr/>

⁶⁰ Türkiye Ziraat Odaları Birliği, **Fındık Raporu**, 2009, s.13

fazlası olduğunu söylemek yerine dünya fındık üretiminin %80'ini oluşturan Türkiye iken fiyatların belirlenmesinde etkili olan kurumların Almanya'da olmasına ve oradaki büyük şirketlerin bu stratejileri ne için zorunlu kılınmasını istediklerinin incelenmesi gerekmektedir.

Bunların yanı sıra Alan Bazlı Destek uygulaması ile verim ve kalitenin düşmesine sebep olunacaktır. Destek üretime olması gerekirken, üretim dışına destek verilmektedir. Öyle ki fındığın az olduğu yılda, maliyetler bu kadar artmışken fındık üreticileri bahçeye girmeyi, bahçelerine bakmayı gereksiz görüp alan bazlı desteği alıp ek maliyete girmeye gerek duymayabileceği öngörülebilmektedir.

Kararnameye göre destekler 2009, 2010 ve 2011 yılları ile başlayan üç üretim dönemi ile sınırlı tutulmuştur. Baran'a göre; "Bundan sonra üreticilerinin nelerle karşılaşacağı bir yana Kararnameye getirilen eleştirilere toplu bakıldığında ödemelerin en erken bir yıldan önce yapılamayıp üreticinin mağdur edileceğidir ve zamanla fındık üretiminden vazgeçileceğidir. Son kararnamenin özü bu işin "alıştırılarak" yapılmak istenmesidir. Değilse özellikle 750 m yükseklikte fındıktan kazanamayan üreticinin alternatif üründen kazanç sağlayacağı düşünülemez bile. Sorun önceki yasa ve kararnamelelerde görüldüğü gibi üreticiye çözüm bulmak değil, onu tüccar/sanayici ve tarım tekellerinin çıkarları doğrultusunda oyalamaktır. Önceki üç yıl boyunca TMO ile oyalanan üretici bir üç yıl da bu kararname ile oyalanmak istenmekte, hükümet ise kendine zaman kazanmaktadır. Değilse maliyetleri bile karşılamayan serbest piyasa koşullarında üreticiyeneyin desteğinden söz edilmektedir."⁶¹ Fiskobirlik'ten alınan fındık fiyatları çizelgesi burada anlatılanların yıllar içerisinde haklı çıktığını göstermektedir. Kooperatifin alım fiyatları ile serbest piyasada oluşan fiyatlar çizelgede açıkça gözlemlenebilmektedir.

⁶¹Gazi Baran, "Ordu'lu Fındık Üreticileri Bağlamında Fındıkta Sömürü Oranları", **5.Karaburun Bilim Kongresi**, İzmir, 2010, s.16.

Tablo 1.4
Fındık Fiyatları (Fiskobirlik Alım Fiyatı, Serbest Piyasa Fiyatı)

YILLAR	FKB ALIM MİKTARI (KG)	ALIM BEDELİ (TL)	FKB ALIM FİYATI (TL-YTL/KG)	DOLAR KARŞILIĞI	SERBEST PİYASA FİYATI (TL/KG)
1980	101.150.500	11.014.402.881	110	1,42	60
1981	262.863.074	32.566.062.098	125	0,88	110
1982	94.559.160	14.159.038.710	150	0,91	150
1983	216.590.776	38.182.733.489	175	0,76	160
1984	65.960.193	16.589.552.185	240-275	0,73	275
1985	11.920.872	8.095.064.739	675	1,28	710
1986	57.829.248	39.898.833.833	700	1,03	675
1987	20.887.118	24.967.797.191	1.200	1,38	1.300
1988	143.803.785	292.187.134.428	2.000	1,4	1.710
1989	307.814.674	851.895.778.450	2.650 – 3.050	1,42	1.600 – 2.700
1990	129.590.523	449.189.703.962	3.200 – 3.500	1,32	2.500 – 3.250
1991	85.144.586	480.114.479.351	5.600 – 6.000	1,32	4.450 – 6.420
1992	186.216.245	1.801.062.097.856	9.000 – 9.900	1,31	6.500 – 7.900
1993	2.220.734	43.704.106.124	19.750 – 20.800	1,78	13.100 – 28.000
1994	62.691.391	3.529.465.637.430	45.000 – 63.000	1,51	35.000 – 60.000
1995	34.291.685	2.804.682.471.000	80.000	1,74	70.000 – 105.000
1996	105.095.298	21.651.827.801.512	166.000 – 240.000	2	160.000 – 260.000
1997	64.663.746	32.084.184.133.590	400.000 – 660.000	2,52	350.000 – 550.000
1998	238.781.732	184.226.945.192.504	675.000 – 875.000	2,51	650.000 – 850.000
1999	142.386.896	153.806.039.068.119	1.020.000 – 1.070.000	2,42	700.000 – 1.500.000
2000	91.647.580	99.002.609.285.300	1.100.000	1,7	700.000 – 2.000.000
2001	128.863.552	195.675.773.091.125	1.500.000 – 1.625.000	1,05	1.400.000 – 1.900.000
2002	48.481.400	77.795.145.189.324	1.600.000 – 1.615.000	0,98	1.150.000 – 1.900.000
2003	8.042.543	20.496.081.303.408	2.500.000 – 3.050.000	1,85	2.200.000 – 5.050.000
2004	16.927.921	92.838.864,26	5,05 - 5,25 + 30	3,45 - 3,59	4,50 – 7,30
2005	50.996.453	366.480.404,57	7,05 - 7,45	5,27 - 5,57	2,20 – 6,50
2006	44.931.675	206.900.376,52	4,80 – 5,00 (FKB) 3,80 – 4,00 (TMO)	3,29 – 3,42 2,62 – 2,76	2,60 – 4,40
2007	4.571.847	22.866.631,45	5,00 - 5,15	3,88 – 3,99	3,30 – 4,80
2008	5.014.436	22.568.911,59	3,90 – 4,00, 4,40 - 4,50, 4,90 - 5,00	3,32 – 3,40	2,40 – 3,50 - 4,25
2009	70.372	306.908,32	4,50 - 4,75		3,10 - 5,20
2010			4,55 - 4,85		3,50 - 5,20

Kaynak: Fiskobirlik

Fındık fiyatlarının belirlenmesinde en büyük etkenlerden birinin de o yılki fındık rekoltesi,yani bir yıllık toplam üretim miktarı olduğu söylenmektedir. Bir diğer etken ise rekoltenin düşüklüğünü öne sürerek eski dönemlerden kalan, depolardaki fındığın piyasaya sürülebilme ihtimalidir. Bu nedenle fındık üreticileri Fiskobirlik veya daha sonra yerine gelen TMO'dan bu fındıkların yağlık için ayrıldıklarına, yani depolarda bulunan fındıkların piyasaya sürülmeyeceğinin açıklanmasını beklemektedirler.

Fındık, Ortak Tarım Politikası kapsamında desteklenmekte, ödemeler Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu (FEOGA) Garanti bölümünden finanse edilmektedir. Birlik üyesi ülkelerde sert kabuklu yemiş (fıstık, ceviz, badem, akasya ve fındık) üreticilerine 120,75 €/ha topluluk yardımı verilmektedir. Tüm sert kabuklu yemiş ürünleri için 800.000 ha'lık alan desteğe konu olabilmektedir.⁶² Ancak birinci bölümde de anlattığımız üzere bu ülkeler yalnızca “Doğrudan Gelir Desteği” sağlamamakta bunun yanı sıra üreticilere ilave başka desteklemelerde de bulunmaktadır.

Oral'ın ifadesiyle; “Avrupa Birliği, sert kabuklu meyve üreticilerine üretici birlikleri aracılığıyla yapısal destekler ve pazarlama yardımları sağlayarak İtalya, İspanya, Yunanistan, Fransa ve Portekiz'de fındık üretimini arttırmayı hedeflemektedir. En önemli fındık ithalatçısı olan Almanya, Türkiye dışında alternatif üretici ülkeler oluşturmaya çalışmaktadır. ABD ise her yıl 5 bin adet fındık fidanı yetiştirerek üreticilere dağıtmaktadır.”⁶³ Yani Türkiye'ye fındık bahçelerinin sökülmesi yönünde politikalar önerilip uygulanırken, dünyada fındık üretimi hızla arttırılmaya çalışılmaktadır.

Öte yandan yönetmelikte fındık üretimini bırakarak bir başka ürün ekimini/dikimini yeğleyen, proje kapsamına giren illerdeki üreticilere yapılacak ödemeler için gerekli finansmanın uluslararası mali kuruluşlardan sağlanan kaynaklardan karşılanacağı vurgulanmaktadır. Burada sözü edilen kaynak, Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin (ARIP) finansmanı için 12 Temmuz 2001'de Dünya

⁶²Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü, **2010 Yılı Fındık Raporu**, 2010, s.21.

⁶³ Necdet Oral, “TMO'dan Fındık Alımı, Fiskobirlik Devre Dışı”, **Tarım ve Mühendislik**, No: 78-79, 2006, s.53

Bankası ile imzalanan İkraz Anlaşması çerçevesinde alınacak krediyle sağlanmıştır. Kredinin verilme koşulları arasında, alternatif ürün projesi kapsamında 100 bin hektar fındık bahçesinin 5 yıl içerisinde sökülmesi de yer almaktadır.⁶⁴ Erken kapitalistleşmiş ülkelerde fındık üretimi için çeşitli yöntemlerle teşvikler uygulanıp, desteklemeler yapılırken Dünya Bankası aracılığıyla, Türkiye gibi geç kapitalistleşen ülkelere fındık bahçelerini sökmeleri koşuluyla borç para vermektedir.

2.2.3.2. Destekleme Dışında Kalan Fındık Üretiminde Artan Tüccar Karı

Önceki bölümlerde anlatıldığı üzere devlet desteğinden yoksun kalan özellikle küçük üreticilerin tüccarla ilişkisi daha artmış ve hatta zorunlu hale gelmiştir. Artık dönüm başına, üründen bağımsız desteklemeler yapılmakta, üretimden caydırıcı durumu bir yana yetiştirilen ürünün satışında da çiftçi kooperatiflerinin desteği olmadığından dolayı tüccarlarla iş ilişkisi kurulmaktadır.

Küçük üreticiler ile tüccarların arasındaki ilişki sadece fındık alım satımı ile de sınırlı kalmamaktadır. Bu ilişki Kıray'ın ifadesiyle; “köylü-tüccar ilintisinin temeli ve en bariz tarafı, alış-veriş ve borçlanma mekanizmasıdır. Fakat bu sadece ticari ilintinin yanında onu destekleyen ve yaşatan diğer ilinti ve fonksiyonlardan da söz etmek gerekir. Köylünün, mahsulün yetiştirdiği devre dışında paraya ihtiyacı çoktur. Bunu en kolay tüccarından temin etmektedir. Gerekli parayı gerektirdiği anda hiçbir formaliteye ihtiyaç göstermeden tüccarı verir. Daha sonra çok yüksek faiz ödese, bütün geleceğini onun eline teslim etse de o an ihtiyacı olan parayı temin etmesinin köylü için hayati önemi vardır. Köylüler pek bankaya gitmek istemezler.”⁶⁵ Yani üçüncü bölümde ayrıntılı olarak anlatılacak olan dayıbaşı ile mevsimlik arasındaki bu ilişki, fındık üreticilerinin de tüccarla arasında yaşanmaktadır.

Başkaya devlet desteğini de alamayarak kendi topraklarında işçileştirilen köylüler ile ilgili şu tespitlerde bulunmaktadır; “köylü sadece köyde yaşadığı için köylü değildir, sahip olduğu üretim araçlarıyla kendisinin ve ailesinin ihtiyacı olan şeylerin çoğunu ürettiği ve genel bir çerçevede kendi kendine yettiği için köylüdür.” Giresun'da

⁶⁴ Necdet Oral, TMO'dan Fındık Alımı, Fiskobirlik Devre Dışı, s.54.

⁶⁵ Mübeccel B. Kıray, **Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası**, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1964, s.62.

bu konu incelendiğinde görülen aynı Başkaya'nın belirttiği üzere, üretilen tek ürün olan 'fındık' dışında üretimleri olmadığıdır. İşçinin ücretiyle ihtiyaçlarını karşıladığını, köylünün ise bu ihtiyaçların pek çoğunu kendisinin ürettiğini, bu nedenle onun köylü olduğunu, ancak günümüze bakıldığında köylünün de işçiden farklı olmayarak süt, meyve, ekme gibi ürünleri satın aldığını ortaya koymuştur. "Köylüler artık domatesi pazardan, ekmeği fırından, sütü, yumurtayı marketten satın alıyor. Çokuluslu tarım tekelleri, kapitalist tarım işletmeleri, çiftçinin ne üreteceğine, ne zaman üreteceğine, nasıl üreteceğine, ne kadar üreteceğine, ürünü ne zaman teslim edeceğine, fiyatın ne olacağına, hangi gübrenin ne kadar kullanılacağına, vb. karar veriyor. Böyle bir çiftçi olabilir mi? Aslında orada söz konusu olan çiftçi-köylü kelimeleriyle ifade edilenden çok, tuhaf bir 'modern serflik durumuna tekabül ediyor.'⁶⁶

Tablo 1.5
Fındık Üreticilerinin Ürettikleri İle Sattıkları Fındığın Sattıkları Yere Göre
Tutar ve Değer Dağılımı

Üretici	Tüccar	TMO		Toplam Satış		Çerezlik		Toplam	
		Sayısı	Ton	TL	Ton	TL	Ton	TL	Ton
Fındık Kimlere Gittiği									
Yalnız Tüccara		34	82,6	212470			82,64	212470	2,261
Yalnız TMO'ya		20			65,702	298288	65,702	298288	1,709
Hem Tüccar Hem TMO'ya		10	18,5	48385	13,81	62039	32,31	110424	1,765
Hiç ürün kaldırmayan		1					0	0	0,001
Toplam		65	101	260855	79,512	360327	180,65	621181	5,736
Üretim %			54,3		42,6		96,9		3,1
Satış Tutar %			56		44		100		
Satış Değer %				42		58		100	
Ortalama Fındık Fiyatı (TL/Kg)				2,5791		4,5317		3,4386	

Kaynak: Gazi Baran, **Ordulu Fındık Üreticileri Bağlamında Fındıkta Sömürü Oranları**, 2009

Fındıkta tüccarın karı konusu incelenirken Baran'ın fındıkta sömürü oranlarını ortaya koyduğu çalışmasından aktarımlarda bulunulacaktır. Hazırlanılan Çizelgel'de görüldüğü üzere fındığın %56'sını alan tüccar ödemelerin %42'sini, fındığın %44'ünü alan TMO ise ödemelerin %58'ini yapmaktadır. Baran, bu alım ve ödeme oranlarının ters oranla olmasını fındığa verilen ortalama fiyatlara bağlamaktadır. Çünkü tüccarın

⁶⁶ Fikret Başkaya, "Devrimi Yeniden Düşünmek", Özgür Üniversite, http://www.ozguruniversite.org/index.php?option=com_content&view=article&id=91:devrimi-yeniden-dueuenmek-&catid=12:guenluck&Itemid=8 (02 Kasım 2009)

üreticiye kilo başına ortalama 2,58 lira verirken TMO 4,53 lira vermektedir.TMO'nun kar elde etmeyip üreticinin hakkını tam verdiği varsayımında bulunduğu TMO ile tüccarın verdiği kilo başına ortalama fındık fiyatları arasındaki 1,95 liralık farkın ne anlama geldiği sorunu sormakta ve şöyle yanıtlamaktadır; “işte bir kimsenin emekürünüden kaynaklı bu fark, sömürünün de kaynağıdır. Öyleyse sömürü, başkalarının emeğine ve onların yarattıkları değerlere el koymak anlamına gelmektedir.” Çizelge 1'e göre tüccar üreticiye 260855 YTL ödemiştir. Oysa kilo başına 1,95 lirayı kendisine kaldığına göre alım yaptığı 101140 kilo fındıkta 197484 YTL'yi kazanmış olacaktır. Marksist kurama göre hesaplamalar da bulunan Baran'a göre; karşılığı ödenmemiş emeğin karşılığı ödenmiş emeğe oranı artı-değer (sömürü) oranını verdiği ve artı-değer oranı, emek-gücünün sermaye ya da işçinin kapitalist tarafından sömürülme derecesinin tam ve kesin anlatımı olduğuna göre tüccarın sömürü oranı St ;⁶⁷

$$St = \frac{\text{Tüccarın Karşılığını Ödemediği Ürün}}{\text{Tüccarın Karşılığını Ödediği Ürün}} = \frac{197484}{260855} = 0,76 = \% 76$$

Baran 2009 yılında 65 fındık üreticisi ile yüz yüze görüşme yöntemiyle yapmış olduğu çalışmada bu sonuçlara ulaşmıştır. Ayrıca hazırlamış olduğu çizelgeden fındığın pazar için üretilen bir meta olduğunun, fındığın % 97 oranında satılmasıyla tespit edilebileceğini aktarmıştır.

Baran'ın yapmış olduğu çalışmadaki diğer bir önemli tespiti ise fındık üretiminde artı-değeri yaratanlar üzerine yaptığı derlemedir. Ücretli emeğin toplam emek içindeki az da olsa yüksek oranına (%51) bakarak, bu durum, Boratav'ın dediği gibi fındık üreticilerinin kapitalist işletmelere dönüştüğünün mü yoksa Şentürk'ün dediği gibi fındık üreticiliğinin yarı-zamanlı çiftçiliğe evrildiğinin mi bir göstergesi olarak alınmalıdır? Türkiye genel ekonomisini Marksist kategorilerle ampirik olarak inceleyen ve önemli sonuçlara ulaşan Karahanoğulları yayımlanan doktora çalışmasında, Türkiye'de hala kapitalizme eklenmiş köylülüğün başta olduğunu,

⁶⁷ Baran, s.10.

kapitalist üretimilişkisi ile eklemlenmeyen alanlar dışında tarımsal üretimin artı-değer yarattığını söylerken, küçük meta üreticilerinin Türkiye’de eğilimsel olarak 1994’ten itibaren ücretli emeğedönüşmeye başladığını ama asıl kırılmanın 2000 yılında gerçekleştiğini ve bu yıldan sonra küçük meta üreticisi-emekçi sayısı grafiğinin makas görünümünü aldığını saptamaktadır. Busaptamaya göre Türkiye’de fındık üretiminde artı-değer yaratanlar mevsimlik fındıkışçileri ile birlikte fındık üreticisi köylülerdir.⁶⁸ Artı değer yaratan ve sömürülen mevsimlik tarım işçileri ve devlet desteği olmayan küçük fındık üreticileri iken bu değeri sömürenler de burada da anlatıldığı üzere tüccarlar ve tüccarların da ilişki kurduğu büyük gıda şirketleridir.

2.2.5. Fındık Üretiminde Emeğin Örgütlenmesi; Fındık-SEN

Fındık Sendikası 2004 yılında Giresun’da kurulmuştur. Ancak pek çok hukuki sorunla karşılaşmış bir sendikadır. Fındık-SEN Genel Başkanı Kutsi Yaşar sendikal hareketlerini yapılan görüşmede şu şekilde anlatmıştır; “hakkında kapatılma davası açılmayan tek sendika üzüm sendikasıdır. Gariptir ki bu hukuksal süreç içerisinde bizlere Türkiye İşverenler Sendikası’ndan bir çağrı geldi. Çiftçiler olarak sendikal örgütlenmemizin önemli olduğunu ve işveren sendikası çatısı altında örgütlenmemiz gerekliliği iletilmiştir. Sendika yasasına bakıldığında kurulurken çalışan-çalıştıran, işçi-işveren konsepti üzerine kurulmuştur. Biz de diyoruz ki; üreten-ürettiren ilişkisi çerçevesinde biz “üreten” kısmı temsil edelim, örgütleyelim. Devlet tarafından da tüm desteklerin artık çekildiği dönemde bizler üretenlerin haklarını korumak, savunmak konumunda olmalıyız.”⁶⁹ Fındık-SEN, işveren durumunda olmadıkları gibi, bunun dışında tarımsal alanda yaşanan dönüşüm beraberinde ortaya çıkan “ürettiren” kavramının karşısında yer alan “üreten”ler olarak fındık üreticilerini temsil etmektedirler.

Mevsimlik tarım işçileri ile yapılan görüşmelerde bir sendikaya bağlı olup olmadıkları sorulduğunda, işçilerin bu durumu siyasallaşma aracı olarak görerek “bizim öyle şeylerle işimiz yok biz ekmeğimizi kazanmaya geldik” yanıtı alındığını, Fındık-Sen Genel Başkanı Kutsi Yaşar’a aktararak aynı durumu fındık üreticilerinden yana

⁶⁸ Baran, s.6.

⁶⁹ Kutsi Yaşar, -Fındık- SEN Genel Başkanı- “Fındık Üreticileri ve Mevsimlik Tarım İşçileri” konulu görüşme, Giresun, 2009.

yaşayıp yaşamadıkları sorulmuştur. Yaşar bu soruyu şöyle açıklamıştır; “findık sendikası olarak 500’e yakın üyemiz bulunmaktadır. Her ne kadar kurucular olarak sol kökenli olsak da çok farklı düşüncelerden insanların sendika bünyesinde olması normaldir. *Çünkü bizler özneye ürünü, yani findığı koyuyoruz.*”

Yaşar, Doğrudan Gelir Desteği’nin toprağa, dönüme ödemelerin yapılması sebebiyle üretimde verimliliği artıran bir hedefinin veya vizyonunun olmadığını açık olarak belirtmektedir. Sendika bu durumu küresel sermayenin bilinçli bir tercihi olarak, toprakta çalışmamanın ödüllendirildiği, dünyadaki ürün hareketlerinin dizayn edilmesi, kontrol altına alınma süreci olarak yorumlamaktadır. Ayrıca alternatif ürün konusunun bu coğrafyaya aykırı olduğu belirtilmiştir. %30 üzeri eğimin bile oldukça yüksek bulunduğu tarımsal üretimde findık, %60’ların üzerinde neredeyse dik olan alanlarda üretilmektedir. Böyle bir sahada ya orman olur ya da findık üretimi yapılabilir. Dolayısıyla alternatif ürün aramak yerine tamamlayıcı ürünler (kivi,maviyemiş,kokulu üzüm v.b) yetiştirmek daha gerçekçi olacaktır.

Tarımda mekanizasyonun artmasını ise hasat dönemi içerisinde olduğu sürece Türkiye’de daha fazla insanın yoksulluk sınırı altına terk edilmesine sebep olacağı şeklinde değerlendiren Yaşar, oysa findık dikim sürecinde –ki bu süreç çok daha emek yoğunluğu ve fazla işçilik istemektedir- teknolojinin kullanılabilirliğinin findık üreticileri açısından yararlı olabileceğini aktarmaktadır.

Mevsimlik tarım işçileri konusunda findık sendikasının görüşleri ise çok açıktır. “*Findık üreticileri sömürülürken sömüren konumdadır.*”Bu kavram aynı zamanda kadın ve çocuk emeğinin sömürülmesine zemin hazırlayan erkek mevsimlik işçileri içinde geçerlidir. Yaşar konuyla ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur;“Mevsimlik işçiler için 2009 yılında hazırladığımız raporda olumsuzlukları ortaya koymuş ve bazı taleplerde bulunmuştuk. Düşük ücret,sağlıklı yaşam koşulları,sosyal güvence, güvenli ulaşım,16 yaş altı çocukların çalıştırılması ve kadın emeğinin sömürülmesi gibi ana başlıklar altında sorunlar belirlemiştik. AKP Hükümeti ilgili Bakanlıklarca bu konuların iyileştirilmesi konusunda genelgeler yayınlamış uygulamada birtakım adımlar atmıştı.”

Mevsimlik tarım işçileri için özellikle sosyal güvenceye kavuşmalarının en elzem mücadele alanını oluşturduğu dile getirilmektedir.

30 Temmuz 2006 Ordu fındık mitinginde 100 binlerce insan alanı doldurmuştur. Ancak bu miting ve sonrasına bakıldığında anlaşılmaktadır ki alan fındık politikalarındaki köklü değişime tamamen bir karşı çıkıştan ziyade yalnızca bir önceki yıl 7 lira olan fındığın o yıl 2 liraya düşmesine tepki olarak binlerce köylü, alanı dolmuştur. Hükümet gelecek seçimlerin de etkisiyle o yıl TMO'yu devreye de sokmuş olsa da yine fındık üzerindeki politikaları aynı şekilde devam etmiştir.

Sayısı yüz binleri aşkın 2006 Ordu Fındık Mitingi

Ancak Fındık Sendikası Genel Başkanı Kutsi Yaşar, Ordu Fındık Mitingi'ndeki kalabalığın o dönemde seçimler açısından yanılsamalara sebep olduğunu belirtmektedir. İnsanların beklentilere göre oy verdiklerini, kısmi iyileştirmelerin yapılmasıyla hükümetin yeniden iyileştirmeler yapabileceği de inancıyla, dönem koşulları içerisinde yöre halkının mevcut hükümete oy verdikleri gözlemlenmektedir.

Yine de sendikal hareketlerin ve bir önceki başlıkta incelenen kooperatiflerin, üreticilerin hakları için ne kadar hayati önem taşıdığı yapılan saha çalışmasından da anlaşılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ DÖNÜŞÜM İÇİNDE: KIRSAL ALANDA YAŞANAN GÖÇ

VE MEVSİMLİK İŞÇİLİK

Soyut çözümlenmeye dayalı bir tanımda göç, insanların belirli bir zaman boyutu içinde bir yerleşim alanından başka bir yerleşim alanına geçişi olarak anlatılmaktadır. Ancak göç durağan bir olgu değil, nedenleri ve sonuçları ile birlikte algılanması gereken bir süreçtir. Zaman ve mekan, neden ve sonuç unsurları; durağan bir olgu olmaktan çok bir süreç olması, göçün tanımlanma, ölçülme, çözümlenme, açıklanma ve yorumlanmasını hem kuramsal hem de görgül anlamda karmaşık hale getirmektedir.⁷⁰ Bu nedenle göçün sadece bir yerden diğerine geçiş olarak açıklanması pek çok gerçekliğin üzerini örter ve anlaşılmasını zorlaştırır. Öncelikli olarak belirtilmelidir ki göç bir yerdeki toplumsal ve ekonomik dönüşümle alakalıdır ve bu dönüşümden etkilenir ve etkiler.

Göç çalışmaları belirli tipler çerçevesinde, iç-dış göç, ekonomik-siyasi göç, sürekli-geçici göç, gönüllü-zorunlu göç gibi eksenler üzerinde değişik göç ve göçmen tanımları yapılmaktadır.⁷¹ Bunların yanı sıra özellikle kırsal alandan kentlere yapılan göçler için kırın itici kuvvetinden mi yoksa kentin çekici gücünden mi olduğuna dair tartışmalar mevcuttur. Ancak bu açıklamalar çok mekanik kalmaktır. Göç olgusunu incelerken göç edenlerin çıkış yerinde nelerden etkilendiği veya oradan ayrılmalarının neleri değiştirdiği, özellikle çalışmamızın da konusu olan mevsimlik işçilerin gittikleri yerlerde neleri değiştirdikleri, neden varış yerindeki mevcut kişiler değil de mevsimlik iş gücüne ihtiyaç duyulduğu incelenmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyet döneminde iç ve dış göçlerin (içe ve dışa olmak üzere) yoğunluğu dikkate alındığında hiçbir toplumsal olgunun, ülkenin ekonomik ve sosyal yapısı üzerinde, göç gibi çok yönlü ve derinlemesine etkili olmadığı görülmektedir. Türkiye'den yurtdışına göç ekonomik nitelikli, Türkiye'ye dıştan göç etnik kökenli

⁷⁰ Ahmet İçduygu ve İbrahim Sirkeci, Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri, **75 yılda Köylerden Şehirlere**, Oya Baydar (Ed.), İstanbul: Bilanço'98 Yayın Dizisi, 1999, s.250.

⁷¹ İçduygu ve Sirkeci, s.250.

olma niteliği taşırken; i g kalkınma, sanayileşme ve modernleşme ile açıklanabilir bir görüntü vermektedir.⁷² Gülten Kazgan'ın dediği gibi “*modern Türkiye bir anlamda i ve dış gler ile inşa edilmiştir.*” Başlı başına bir araştırma konusu olan g olgusunun bu çalışmada asıl irdelenecek kısmı i glerdir. Özellikle birinci bölümde de anlattığımız tarım politikalarındaki değişimler beraberinde kırdaki yaşanan dönüşümün etkileri irdelenecektir.

⁷² Halis Başel, Türkiye’de Nüfus Hareketlerinin ve İ Gn Nedenleri, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, No:53, 2007, s.516.

3.1. Tarihsel Bir Süreç Olarak Türkiye’de İçgöçler

Bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de iç göç olgusunun ana nedenleri arasında, ekonomik, sosyal, kültürel, coğrafik, demografik ve siyasi nedenler yer almaktadır. Ne var ki, ülkemizde göç eden insanların büyük çoğunluğunun ekonomik nedenlerle ikametgahlarını değiştirdikleri kabul edilmektedir.⁷³ Yamak, araştırmasında ister yöresel ister kişisel bazda olsun gelir dağılımındaki dengesizliğin iç göç açısından en önemli belirleyici olduğunu vurgulamıştır.

Yeni kurulan Cumhuriyet’in ilk yıllarında yaşanan içgöçte önemli düzeyde bir hareketlilik görülmemiştir. Türkiye’de en büyük göç dalgasının olduğu dönem, yeniden yapılanan dünya ekonomisi ile entegrasyon sürecinde olunan 1950’li yıllara tekabül etmektedir. Bu döneme kadar olan göçler dönemsel veya mevsimsel iken 1950’ler ve 1960’lar boyunca göç süreklilik kazanmıştır. 1970’ler sonrasında doruğa çıkan göç 1980’lerden sonra ise bütün ülkede yaygınlaşarak yeni bir döneme girmiştir.

Batı’dan gelen maddi yardımların etkisi ile 1940’lardan sonra kentlerde, sanayi ve hizmetler sektörü için ciddi bir işgücü gereksinimi ve aynı zamanda kırlarda da toprağa dayalı işlerden kopuş gerçekleşmiştir. Bunun sonucu olarak mevsimlik tarım işçilerinin göçüne bir de sürekli yerleşme amaçlı kırlardan sanayi merkezlerine göç eklenmiştir.⁷⁴ Dünya sistemi ile eklemlenmesi hızlanan Türkiye’deki toplumsal oluşum içinde, tarımın makineleşmesi ve modernleşmesi, geleneksel toprak sahipliği rejiminin değişmesi, topraksızlaşma ya da toprakların belirli ellerde toplanması, ulaşım koşullarındaki gelişmeler gibi etkenlerle, kırsal alanda yaşayan nüfus kentsel alanlara doğru hareketlenmiş, 1950’li ve 1960’lı yılların iç göçü ortaya çıkmıştır. Yani bu dönem köyden ve köylülükten hızla kopma dönemi olmuştur.⁷⁵ Kırsal alanda makineleşmenin işlenen toprakları arttırıcı bir etkisi olmuştur. Bu artış ise işgücü üzerinde de etkisini kurmuştur.

⁷³ Nebiye Yamak ve Rahmi Yamak, “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve İç Göç”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 1, 1999, s.17.

⁷⁴ Ahmet İçduygu, İbrahim Sirkeci ve İsmail Aydıngün, “Türkiye’de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi”, **Türkiye’de İçgöç**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayını, 1998, s.207.

⁷⁵ İçduygu ve Sirkeci, s.251.

Makal, kuramsal olarak makineleşmenin işgücü üzerine çift yönlü etkisi olduğunu belirtmektedir. Bu çift yönlü etki şu şekildedir;“Makineleşme bir yandan işgücü ihtiyacını azaltırken, diğer yandan arttırmaktadır. Birinci yönü itibariyle, mülkiyet yapısı sabitken, makineleşme, toprağın ortakçılık ve kiracılık kategorileri içerisinde kullanımını olumsuz yönde etkilemekte ve bu yönüyle bir bölüm işgücünü serbest bırakarak, işçileşme sürecine dönüşmektedir. Türkiye'de 1950'li yıllarda özellikle orta ve büyük işletmelerde makineleşmenin artması, ortakçılık ve kiracılık sistemiyle çalışan köylülerin kitle halinde işsiz kalmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, gene aynı makineleşme, işgücü ihtiyacını artırıcı yönde etkiler de yapmaktadır. Bu artıcı etki makineleşme ile bu makinelerin kullanımında, işletilmesinde ve tamirinde çalışan şoför, makinist, tamirci ustası gibi kategorilerde çalışanların sayılarında artışlara yol açmasıdır. Yalnız makineleşmenin işgücü ihtiyacı üzerindeki bu olumlu ve olumsuz etkileri bir arada değerlendirildiğinde; olumsuz yani işgücü ihtiyacını azaltıcı etkisinin daha ağır bastığı açıkça görülmektedir. Teknik gelişmenin tarımda kapattığı iş sahası, açtığı iş sahasından daha fazla olduğu için, makineleşme, tarımda belirli bir alan için duyulan işgücü miktarını mutlak olarak azaltmaktadır.”⁷⁶ Dolayısıyla Türkiye'nin içgöç hareketliliğinin temelinde, tarım alanında fazla iş gücü oluşmasının etkisi de bulunmaktadır. Örneğin fındık üretiminde birinci bölümde de anlatıldığı üzere toplanan fındığın zuluflarından ayrılması için kullanılan patoz isimli makine, Karadeniz'de kullanılan emeğin yerini almıştır. Köylüler bile köylüye sırtını dönmüştür. Makinanın gelişi ile sadece iş eylemi değil toplumsal ilişkiler de değişmektedir. Hatta bu durum halk destanlarına konu olmuştur. Fikret Karadeniz tarafından yazılan tek yapraklı halk destanı tarzındaki şiiri pek çok şeyi anlatır niteliktedir;

Fındık Harmanına Makine Geldi Destanı⁷⁷

Bahçeciler sevindi makine geldi
Meraklı bakışlar harmana doldu
Fındığı serdiler bir günde soldu
Koydular patoza aldılar çeci

⁷⁶Makal, s.112.

⁷⁷ Mustafa Duman, **Fındık Kitabı**, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008, s.50-51.

Harmancı der bu da nereden çıktı
Rızkımızı aldı bizleri yaktı
Nazar mı olduk bize kim baktı
Ağlaşır oldular hem dördü beşi

Bahçeci de der ki durmaz çalışır
İşçi böyle olsa işler gelişir
Hileye sapmazsa hakkı bölüşür
Makine hilesiz yapar bu işi

Bundan sonra artık huzur başlıyor
Kaytaran işçiyi motor taşıyor
Kara lastik tıkr tıkr işliyor
Nizasız kavgasız herkesin aş

Hasan Dayı der ki çok yazık olur
Yaş kalan fındıktan ne azık olur
Benzin pahalıdır hem kazık olur
Bizim elimizdir bu işin baş

Hilekar işçiyi harmana salmaz
Makine şimdilik dalından almaz
Fındık nimetine ihanet olmaz
Böyle bir nimetin yoktur ki eşi

İthal ikameci birikim/sanayileşme dönemi, kentsel alanların kendi yapılarının ve bu yapılardaki dönüşümlerin içgöçe damgasını vurduğu dönemdir. Sanayi bölgeleri hızla gelen kırsal nüfusu aynı oranda emme gücüne sahip olamamışlardır.⁷⁸ Bu durum gecekondulaşmanın da temelini oluşturmaktadır. Kıray'ın çalışmasında, sanayileşmekte olan toplumlarda kente göçen nüfusun göçtükleri kent ile hiçbir ilişkisi yokmuş gibi yerleştiklerini belirtmektedir. Modern sanayileşmiş toplumlarda ise kırlardan göçenler önce geçiş alanlarına yerleşmekte sonra kentsel sisteme özümlemektedir.⁷⁹ Bu dönemde yapılan çalışmalarda içgöç olgusu incelendiğinde küçük arazi sahiplerinin, örneğin 1-20 dönüm arasındaki arazileri işleyen çiftçi ailelerinin yoğun olduğu illerin, iç

⁷⁸ İçduygu ve Sirkeci, s.252.

⁷⁹ Mübeccel Kıray, "Gecekondulu:Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşememe", **SBF Dergisi**, Cilt.27, Sayı.3, 1973, s.562.

göçlerde önemli payı olduğunu görülmektedir.⁸⁰ Kıray'ın çalışmasında göç nedenlerinin % 52 toprak yitirimi % 22 ise işsizlik olduğu görülmektedir. Bunların yanı sıra 1960 sonrası entansif(yani modern girdi kullanımına bağlı olarak birim alanda verimlilik artışında) tarımda ilerleme olduğunu birinci bölümde anlatılmıştır. Entansif tarımda makineleşme olmasa dahi emek açığa çıkabilmektedir. Nitekim fındık ve tütün gibi ürünlerin üretilmesinde küçük işletmelerde, nüfus artışının yanında bir de modern girdiler ile verimlilik artınca ailenin bazı bireyleri işsiz kalmışlardır.

Akşit'e göre bu dönemde yaşanan illerarası göç ve yine bu dönemde hızlanmış olan uluslararası göç ve bunların içerdiği dönüşümler küçük meta üretiminin sürüp gitmesini en az üç açıdan sağlamıştır. "Birinci olarak, hanedeki bazı üyelerin kente veya yurtdışına gitmesi, toprağın bölünerek yeniden üretim koşullarının altına düşmesini önlemiştir. İkinci olarak kente veya yurtdışına göçen haneler köyde kalan topraklarını çok düşük fiyatla kiraya veya ortağa vermişlerdir. Bu da köyde kalan özellikle traktörlü küçük meta üreticileri için çok önemli bir katkıdır. Üçüncü olarak, kente ve yurtdışına giden hane üyelerinin köyde kalan üyeleri paraca desteklemeleri ve böylece küçük meta üreticiliğinin yeniden üretimini ve hatta birikim yapmasını sağlamalarıdır."⁸¹ Yani küçük meta üreticilerinin de hızla göçe katıldığı dönemde, bu göç aynı zamanda yine küçük meta üreticiliğinin devamlılığını da sağlamıştır.

1980'ler sonrasında ise "ivmesi artan bir toplumsal ve mekansal hareketliliğin bütün ülkede yaygınlaşması olarak" göç açısından da Türkiye'de yeni bir dönemi ifade ettiğine işaret edilmektedir.⁸² Özellikle bölgelerarası dengesizlik hem iç göçlerin sebebi hem de sonucu olarak kısır döngüye yol açmış ve açmaya da devam etmektedir.⁸³ Tablo 2.1'de görüldüğü üzere 1927-1950 arasında kır/kent oranında çokça farklılık görülmemektedir. 1927'de 84/26 olan oran 1950'lere gelindiğinde 81/19'dur. Ancak bu tarihten itibaren hızla düşmüştür. 1970'lere gelindiğinde 64/36 olan oran 1980 sonrasında ise kır nüfusunun kent nüfusundan daha az olduğu dönemlere girilmiştir.

⁸⁰ Makal, s.120.

⁸¹ Akşit, "Kırsal Dönüşüm ve Köy Araştırmaları", s.26.

⁸² İçduygu ve Sirkeci, s.249.

⁸³ Başel, s.521.

Tablo 2.1
Türkiye’de Kırsal Kent Nüfusu (1927-1990)

Yıl	Toplam (1000)	KIR		KENT	
		(1000)	(%)	(1000)	(%)
1927	13.648	11.412	84	2.236	16
1935	16.158	13.474	83	2.684	17
1940	17.821	14.618	82	3.203	18
1945	18.790	15.348	82	3.442	18
1950	20.947	17.037	81	3.910	19
1955	24.065	18.640	77	5.425	23
1960	27.755	20.447	74	7.308	26
1965	31.391	22.090	70	9.382	30
1970	35.605	22.882	64	12.723	36
1975	40.348	23.628	59	16.720	41
1980	44.737	24.407	55	20.330	45
1985	50.664	23.798	46	26.865	54
1990	56.473	24.668	41	33.326	59

Kaynak: DİE (1991)

1980 sonrası dönemde ülkede toplumsal oluşumun, serbest piyasa ekonomisi, özelleştirme gibi hedeflerle yeniden örgütlenmeye çalışılmasına tanık olmuştur. Bu arada modernleşmenin küreselleşme adı verilen süreçle algılanır oluşu, Türkiye’nin bir yandan uluslararası düzeyde diğer yandan ise ulusal düzeyde yeni sorunsal alanları ile karşılaşmasını gündeme getirmiştir. Diğer yandan, bu dönemde Türkiye’de içgöç, siyasi nedenlerin de katkısıyla giderek daha da yoğunlaşmıştır. Zorunlu ve gönüllü göç ayrımı da bu yoğunluğun bir parçası olmuştur. Doğu ve Güneydoğu’dan bu sebeplerle binlerce insan göç etmek durumunda kalmıştır.⁸⁴ Ancak bu ayrımı incelerken şunu da atlamamamız gerekmektedir ki gönüllü diye adlandırılan göçler de aslında zorunlu birer göçtür.

Akşit, yaptığı çalışmalar sonucunda Türkiye’de kırsal alanların dönüşüm yollarını dört şekilde aktarmıştır. Köylerin birinci dönüşüm yolu olarak, büyük topraklı ağa köylerinin veya eşit toprak dağılımlı ancak zamanla toprakların bazı ellerde toplanması ile köyün, topraksızlar ile toprak ve modern tarım teknolojisi sahipleri kutuplaşması yoluyla, kapitalist köylere dönüşümünü ele almıştır. 1970-1980’lerde

⁸⁴ İçduygu ve Sirkeci, s.253.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde köylerin bu yolla dönüştükleri gözlemlenmiştir. İkinci dönüşüm yolu eşit topraklı ve karasabanla 60-80 dekarlık sahibi olduğu bir toprak üzerinde tarım yapan köylülerin bulunduğu bir köyün traktör ve modern girdiler kullanarak 600-800 dekarlık işletmelerin satınalma, kiralama veya hatta ortakçılık yoluyla ortaya çıktığı zengin modern çiftçi köyü dönüşümüdür. Bu dönüşümde önce toprak açma ile topraklar genişler, toprak satma ve göç etme süreçleri başlar ve böyle bir köy tipi ortaya çıkar. Akşit, bu köylerden hem orta sınıf mahallelerine hem de gecekondulara göç verildiğini açıklamaktadır. Üçüncü dönüşüm yolu köylülerin kendi köylerinde gelir elde edebileceği faaliyetleri çeşitlendirerek oluşturduğu köy dönüşüm tipidir. Bu süreç içinde yine kentlerin gecekondulara mahallelerine ve diğer tarımsal bölgelere mevsimlik veya sürekli göç yaşanmakta ancak köyler boşalmamaktadır. Akşit'in dördüncü köy dönüşüm yolu ise sürekli göç yolunun yaşandığı ve köylerin giderek boşaltıldığı ve terk edildiği köy haline gelmesidir.⁸⁵

Türkiye'deki nüfus hareketleri bölgeler temelinde ele alındığında sürekli göç veren ve sürekli göç alan bölgeler ayrımı da söz konusu olabilmektedir. Sürekli göç veren bölgeler Doğu, Güneydoğu ve Karadeniz bölgeleri, sürekli göç alan bölgeler ise, sanayi merkezlerini ılıman iklimli kentleri içine alan Akdeniz, Marmara ve Batı Anadolu bölgeleridir.⁸⁶ Çalışmamızda ele aldığımız Giresun ili de sürekli göç vermekte ve ekonomisi tarımsal faaliyetlerle ayakta durmaktadır. Giresun'daki fındık hasatında kullanılan emek ihtiyacı ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan yani yine göç veren bir diğer bölgeden karşılanmaktadır.

3.2. Karadeniz'deki Göç Hareketleri: Giresun İncelemesi

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine bakıldığında İstanbul'da ikamet eden 13.255.685 kişiden; nüfusa kayıtlı oldukları iller sıralamasında; Sivas 709.517, Kastamonu 534.409, Ordu 480.614, Giresun 474.313, Tokat 426.246, Trabzon 368.027 kişi olduğu görülmektedir. Dikkat edilecek olursa fındık diyarı olarak bilinen Giresun, Ordu ve Trabzon ilk 10 ilin arasında bulunmaktadır. Fındık üretiminde başat

⁸⁵ Bahattin Akşit, "İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış" **Türkiye'de İçgöç**, İstanbul:Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s.28.

⁸⁶Başel, s.519.

konumda olan Giresun ve Ordu Tablo-2.2’de görüldüğü üzere 2010 yılında da her yıl olduğu gibi net göç vermiştir.

Tablo 2.2
İllerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı (Giresun-Ordu)

İl	Toplam nüfus		Aldığı göç		Verdiği göç		Net göç		Net göç hızı	
	2008-2009	2009-2010	2008-2009	2009-2010	2008-2009	2009-2010	2008-2009	2009-2010	2008-2009	2009-2010
Toplam- Total	72.561.312	73.722.988	2.236.981	2 360 079	2.236.981	2.360.079	0	0	0,0	0,0
Giresun.....	421.860	419.256	16.970	17.474	19.567	20.514	-2.597	-3.040	-6,14	-7,22
Ordu.....	723.507	719.183	30.335	27.896	31.296	36.241	-961	-8.345	-1,33	-11,54

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2010

Giresun’un Bulancak ilçesinde görülen nüfus hareketlerinin yönü üzerine yaptığı çalışmada Yılmaz, göçe konu olan yerleri 3 kısımda incelemiştir. Deniz seviyesinden itibaren 0-100, 100-750 ve 750-1250 m yükseltiler arasındaki farklı göç sebeplerini şu şekilde incelemektedir; “Araştırmanın sonuçlarına göre; 0-100 m seviyeler arasında bulunan köylerde yaşayan halkın, kırsal uğraşların yanı sıra ilçe merkezi ve yakın çevresinde çeşitli işlerde çalışarak ek gelir elde etmeleri nedeniyle göçe daha az katıldıkları tespit edilmiştir. Benzer şekilde 750-1200 m yükselti kademeleri arasında bulunan köylerde de tahıl tarımı, ormancılık, hayvancılık, arıcılık, mevsimlik işgücü gibi ekonomik faaliyetlere bağlı olarak hareketlilik daha azdır. Buna karşılık, yaklaşık 100 m’den, fındık ziraatının üst sınırı olan 750 m yükselti seviyesine kadar olan ve *fındık kuşağı* adı verilen köyler ise çok hızlı bir şekilde nüfus kaybetmektedir.”⁸⁷ Birinci bölümde incelendiği üzere tarımsal alanda yaşanan dönüşümler ve bunun fındık üretimi üzerine yansımaları, üreticilerin hızla göçüne sebep olmaktadır.

Makinelili tarımın yaygınlaşması, işlenebilir arazilerde artışa yol açarak, Karadeniz Bölgesi’nde fındık özelinde işgücü açığına yol açmıştır. Kısa süreli, yalnızca hasat döneminde ihtiyaç duyulan bu işgücü açığı çoğunlukla, üçüncü bölümde ayrıntılı

⁸⁷ Cevdet Yılmaz, “Giresun’un Bulancak İlçesi Kırsal Kesiminde Nüfus Hareketlerinin Nedenleri, Yönü ve Başlıca Özellikleri”, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Cilt:2, Sayı:1, 2010, s.147.

olarak incelendiği üzere, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden getirilen mevsimlik işçiler ile giderilmektedir. Bunun yanı sıra Karadeniz'de yalnızca bu dönemde önemli miktarda ters göç etkisi yaşanmaktadır.

Bu durum Boratav'ın ifadesiyle, "Köylü işletmesi küçük üretici niteliğini korumasına rağmen, demografik devresinin belli aşamalarında emek fazlası içererek işgücü "ihraç" edebilir, diğer aşamalarında ise emek kıtlığı durumuna düşerek yabancı işgücü kullanabilir. Keza, yıllık üretim devresinin, hasat dönemi gibi belli anlarında köylü işletmesi, yerel olarak varolan veya bölge dışından gelen emek fazlasına ve tarım işçileri kitlesine başvurarak ücretli işgücü istihdam edebilir. Bu durumlarda başvuru emek fazlası, tamamen topraksız bir tarım proleteriyasından ve köylü işletmesindeki emek fazlasının işgücü piyasasına taşmış unsurlarından oluşabilir"⁸⁸ şeklinde özetlenmiştir. Boratav, ücretli işgücünden yararlanılmasının hatta topraksız tarım proleteriyasının varlığının kapitalist üretim ilişkilerinden söz edilmesi için tek başına yeterli olmayacağını açıklamaktadır.

Karadeniz Bölgesi, hasat-harman mevsiminde, fındık üretimi yapılan köylerdeki nüfusun yapısını Sönmez şu kategorilere ayırmıştır;

1. Öğrenim yahut mevsimlik işlerinden dolayı yılın büyük bir kısmını köydeki ikametlerinden uzakta geçiren fakat yaz döneminde köye dönüş yapan bireyler,

2. Hane halkının kır ve kentte sürekli olarak çift yahut çoklu ikamet pratiği izlemesinden dolayı tatili hasat dönemi için köydeki ikametlerine dönüş yapan hane halkı üyeleri,

3. Sürekli olarak kentte ikamet edip yaz tatilini geçirmek, köydeki arazileri üzerindeki tarımsal faaliyetlerini sürdürmek amacıyla iki ila üç aylık bir dönem için köye gelen hane halkları,

4. Sürekli olarak ve ayrı bir birim (yani hane halkı) olarak kentte ikamet etmelerine rağmen aile üyelerine (bilhassa ebeveynlerine) hasat-harman işlerinde

⁸⁸ Korkut Boratav, **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm**, 3. Basım, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2004, s.39.

yardım etmek amacıyla yaz tatillerinin bir kısmını yahut tamamını köyde geçiren bireyler,

5. Köy ile hiçbir iktisadi bağı olmamakla birlikte hasat döneminde akraba ve tanıdıkların çoğunu köyde bulabileceği umuduyla yaz tatillerini köyde geçiren aile üyeleri, akrabalar ve komşular ve

6. Kentte veya kırdaki başka bir yerleşim yerinde ikamet eden ve fakat mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak amacıyla köyde bulunan yabancı bireyler.⁸⁹

Hasat-harman dönemi dışında özellikle fındık üretimi üzerine uygulanan politikaların etkisiyle boşalan Karadeniz köyleri yalnızca bu dönemde dolmaktadır.

Karadeniz Bölgesi'nde kentlere göç hala sürmektedir. Ancak hasat-harman döneminde tersine dönen bu göçün birkaç sebebi bulunmaktadır. Bunlardan birini Sönmez şu şekilde aktarmaktadır; “Üretim faaliyetini, ücretli yahut mübadele edilmiş 'yabancı' emek yerine, olabildiğince hane halkı ve yakın aile üyelerinin katılımı ile sürdürme yönünde arzu ve tercih bulunmaktadır. Bundan dolayı, etkin bir denetleme ile ücretli emeğin üretim sürecini savsaklamasının önüne geçmek amacıyla, üretim faaliyetinin kritik an ve aşamalarında (hasat ve harman da olduğu gibi), kol güçleri ile üretim sürecine katılmayacak olsalar bile, hane halkı ve yakın aile üyelerinin en azından nezaretçi olarak bahçede veya harman yerinde hazır bulunmaları arzulanır.”⁹⁰ Bu sebeple uzun zamandır bahçelerde çalışmayanlar dahi kendi bahçelerinde Ağustos-Eylül aylarını memleketinde geçirmektedirler.

Karadeniz'deki sosyal yapı üzerine yerinde ve etkili bir inceleme yapan Sönmez'in bir diğer tespiti şöyledir; “daha güvenilir sonuçlar üretmesi beklenen bir çaba üyelerin sosyalizasyonda kendini dışa vurur. Birime doğum yolu ile katılan üyelere erken yaşlardan itibaren, dini bir vecibeyi telkin edencesine, işleyen bir toplumsal-ekonomik birim olarak köydeki çiftliğin varlığının devam ettirilmesi, bunun olmadığı

⁸⁹Abdulkerim Sönmez, “Aile Dayanışması ve Kırsal Ekonomi: Orta Karadeniz Bölgesinde Fındık Üretimiyle Bağlantılı Aile Dayanışması Üzerine Niteliksel Bir İnceleme”,**Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**,Cilt:17, Sayı:1, 2000, s.66.

⁹⁰Sönmez, “Aile Dayanışması ve Kırsal Ekonomi: Orta Karadeniz Bölgesinde Fındık Üretimiyle Bağlantılı Aile Dayanışması Üzerine Niteliksel Bir İnceleme”, s.71.

yerde ise hiç olmazsa sahip olunan toprakların elden çıkarılmaması bir değer ve hayatlarının bir amacı olarak aşılır.”⁹¹ Bu nedenle Karadeniz’de toprakların el değiştirmesi ancak çok zor koşullar altında gerçekleşmektedir. Ayrıca miras yoluyla bölünen topraklar da Karadeniz Bölgesi’nde kendine özgü bir uygulama yaşanmaktadır. Genellikle geniş aile biçiminde yaşanan Karadeniz’de tarımsal alanda yaşanan dönüşümlerin de etkisiyle aile birimi de parçalanmıştır. Ancak ailenin bir kısmı, hatta büyük çoğunluğu kente göçmüş olsa dahi mutlaka geniş aile içerisinde birileri memlekette kalmakta ve fındık üretimini devam ettirmektedir. Kıray’dan aktaran İçduygu, Sirkeci ve Aydınğün bu durumu, işçileşme sürecinin başlangıcı ancak hiçte kısa sürmeyen bir zaman diliminde ‘köylülükten hızla uzaklaşma fakat yavaş işçileşme’ diye adlandırılan bir süreç olarak yaşandığı şeklinde aktarmaktadırlar. Kırda bağların sıkı sıkıya korunduğu yani anlatıldığı gibi aile üyelerinin bir kısmının hala orada yaşadığı, yılın pek çok ayının orada geçirildiği, kazanılan ayni veya nakdi gelirin aile bütçesinde önemini koruduğu söylenmektedir. “Bunun yanı sıra da çoğunlukla kentte enformel/marjinal sektörde geçici işler bulan, zaman zaman da sanayi sektörüne eklenip işçiliğe tam bir geçiş yapmaya çalışan bir işçi kitlesinin ortaya çıkışı” gözlemlenmiştir.⁹²

Sönmez’in de ifade ettiği gibi “baba ocağında sürekli bir kardeşin oturması, miras taksim edilmiş olsa bile, köyden uzakta yaşayan kardeşlerin üretim faaliyetlerini doğrudan veya dolaylı olarak yürütebilmeleri için kurulu bir düzenin mevcut olması anlamında kritik bir üs işlevi görür.”⁹³ Fındık üretimine başından sonuna kadar katılamasa dahi kentte yaşayan kardeşler, bu sebeple fındık hasat-harman döneminde memlekette kalan kardeşe yardıma gitmekte bu da olmazsa maddi desteğini üzerinden çekmemektedir. Yani Türkiye’de kır-kent arasında gerçekleşen göçler sonucunda göç edenler ile kırdaki kalanlar arasında, bir üretim faaliyetiyle bağlantılı olarak, kökeninde çıkarların da korunduğu ilişkiler her zaman devam etmektedir.

⁹¹Sönmez, “Aile Dayanışması ve Kırsal Ekonomi: Orta Karadeniz Bölgesinde Fındık Üretimiyle Bağlantılı Aile Dayanışması Üzerine Niteliksel Bir İnceleme”, s.76.

⁹²İçduygu, Sirkeci ve Aydınğün, s.211

⁹³Sönmez, “Aile Dayanışması ve Kırsal Ekonomi: Orta Karadeniz Bölgesinde Fındık Üretimiyle Bağlantılı Aile Dayanışması Üzerine Niteliksel Bir İnceleme”, s.75.

Oysa fındık hasat-harman döneminde kentlerden ters göç ile kısa zamanlı olarak Karadeniz'e gelenlerin, hane açısından bedeli ücretli emeğe ödenecekten daha fazla olabildiği de gözlemlenmektedir. Çünkü torunlara, yaz tatillerini memleketlerinde geçirmelerinden dolayı hane büyükleri, ödül olarak veya bir sonraki sene yeniden gelmelerini teşvik etmek adına cep harçlığı vermektedirler. Genellikle bu dönemde gelen kentte de gelir düzeyi düşük olan bireylerin, yine memleketteki büyükleri yol masraflarını karşılamaktadırlar. Bunların da yanı sıra hasat-harman döneminde geçici olarak Karadeniz'de bulunanlar, kentlere dönecekleri zaman tarlalardaki sebzeleri, evlerde yapılan tereyağları, reçelleri, peynirleri, salçaları alarak götürmektedirler. Hasat-harman süresi boyunca daha birçok harcama yapılmaktadır.

Sönmez'in ifadesiyle, "üretim faaliyetinin yeniden düzenlenmesinde ise, hane halkı emeği giderek daha merkezi bir konum işgal etmeye başlar; aile emeğinin üretim faaliyeti dışına kaymasından doğan boşluk ücretli emekle doldurulup bedeli geniş oranda törensel fondan aktarılan kaynaklarla karşılanır."⁹⁴ Zamanla özellikle de fındık üretiminin fazlasıyla değer kaybetmesi sonucunda ve kentle farklı bütünleşmelere girişen bireyler, bazen çalıştıkları işleri bazen başka şeyler bahane ederek artık köylere gitmemeye başlamaktadırlar. Böylelikle de yabancı mevsimlik iş gücü göçüne olan ihtiyaç artmaktadır.

3.3. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çıkış Noktası: Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Göç

Türkiye'de mevsimlik tarım işçilerinin tamamına yakını, Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde çoğunluğu topraksız olan köylülerden oluşmaktadır. Sürekli göçlerin de mevsimlik göçlerin de çok olduğu bölgede, verilere bakıldığında bunun doğru şekilde yansımadağı anlaşılmaktadır.

Çınar ve Lordoğlu'nun belirttiği gibi "kırsal dönüşüm sürecinde küçük üreticiler ve topraksız köylüler için alternatif olabilecek iki yol kente göç ederek ucuz işgücünü oluşturmak veya tarımda ücreti işgücüne bürünmek seçeneklerinden

⁹⁴Sönmez, "Aile Dayanışması ve Kırsal Ekonomi: Orta Karadeniz Bölgesinde Fındık Üretimiyle Bağlantılı Aile Dayanışması Üzerine Niteliksel Bir İnceleme", s.74.

Güneydoğu ve Doğu Anadolu’da yaşayan topraksız köylülerin payına daha çok mevsimlik ücretli tarım işçisi olmak düşmüştür.”⁹⁵

Tarımda mevsimlik göçün tek nedeni elbette ki çalışılacak yerlerdeki iş gücü talebi değildir. Aynı zamanda geçici olarak göç etmeye, kısa süreli işlerde çalışmaya istekli/zorunlu bir kesimin de bulunması gerekmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin bu talepte bulunmaları için de iş alternatiflerinin olmaması yeterlidir. Bu açıdan bakıldığında mevsimlik tarım işçileri tarım sektörünün vasıf gerektirmeyen işlerinde yoğunlaşırlar.⁹⁶ Alternatif işleri bulunmayan işçilerin kendi emeklerinin fiyatı düşüken ayrıca göçle birlikte gittikleri yerlerdeki emeğin de fiyatının düşme eğilimine girmesine sebep olurlar. Bu sebeple mevsimlik işçilerin göçü, emeklerini kullanacak/sömürecek olanlar açısından önemlidir.

Özkan’dan Aktaran Koruk, Dünya Bankası’nın ‘Krizler Sonrasında Türkiye’de Yoksulluk ve Başetme Araştırma Raporu’nda Türkiye’deki aşırı yoksulluğun Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yoğunlaştığı ve Türkiye ortalamasını en çok bu bölgenin etkilediğini belirtmektedir.⁹⁷ Mevsimlik tarım işçilerinin emek göçüne sebebinin başında bu yoksulluk düzeyinin olduğu belirtilmelidir.

Kaleci, mevsimlik ücretli işçiliğin nedenlerini toprak mülkiyetinin dengesiz dağılımı, büyük arazilerin belirli kişiler ellerinde toplanması, küçük aile işletmelerinde miras yoluyla toprakların giderek bölünerek cüce işletmeler haline gelmesi nedeniyle ücretli tarım işçisine dönüşümü, ancak kendi yöresinde de iş bulamayan yoksul köylü kitlelerinin ise mevsimlik ücretli işçiliğe dönüşüme sebep olduğunu açıklamıştır.⁹⁸ Doğu ve Güneydoğu Anadolu özelinde ise, tarımsal politikalarındaki değişimler, uzun yıllardır bölgedeki siyasi sorunlar ve toprak dağılımındaki eşitsizlik mevsimlik işçilerin ortak sebepleri olarak görülmektedir.

⁹⁵Sidar Çınar ve Kuvvet Lordoğlu, “Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tekil Bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri”, **Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık Ve Güvenlik Dergisi**, Sayı.38 (Ekim-Kasım-Aralık 2010), s.26.

⁹⁶ Çınar ve Lordoğlu, s.24.

⁹⁷İbrahim Koruk, “İhmal Edilen Bir Grup: Göçebe Mevsimlik Tarım İşçileri”, **Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık Ve Güvenlik Dergisi**, Sayı.38 (Ekim-Kasım-Aralık 2010), s.18.

⁹⁸ Hatice Kaleci, “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyolojik Analizi: Eskişehir Örneği” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi SBE, 2007), s.14.

Tablo 2.3

İllerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı (Diyarbakır- Kahramanmaraş- Mardin- Siirt- Şanlıurfa- Şırnak- Hakkari)

İl	Toplam NüfusAldığı Göç				Verdiği		Göç		Net		Göç Hızı
	2008-09	2009-10	2008-09	2009-10	2008-09	2009-10	2008-09	2009-10	2008-09	2009-10	
Toplam	72.561.312	73.722.988	2.236.981	2 360 079	2.236.981	2.360.079	0	0	0,0	0,0	
Diyarbakır.....	1.515.011	1.528.958	32.384	34.810	43.918	44.858	-11.534	-10.048	-7,58	-6,55	
Kahramanmaraş....	1.037.491	1.044.816	18.521	21.182	26.934	28.592	-8.413	-7.410	-8,08	-7,07	
Mardin.....	737.852	744.606	18.296	25.478	40.308	30.495	-22.012	-5.017	-29,39	-6,72	
Siirt.....	303.622	300.695	8.475	8.911	11.797	13.973	-3.322	-5.062	-10,88	-16,69	
Şanlıurfa.....	1.613.737	1.663.371	27.190	32.555	35.154	37.555	-7.964	-5.000	-4,92	-3	
Şırnak.....	430.424	430.109	8.356	11.733	13.025	13.554	-4.669	-1.821	-10,79	-4,22	
Hakkari.....	256.761	251.302	4.314	6.013	7.949	9.225	-3.635	-3.212	-14,06	-12,7	

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2010

Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da topraksız ailelerin sayısı hızla artarken, büyük toprak sahiplerinin de arazi oranlarının aynı hızla artmasına, toprakların belirli ellerde toplanmasının kanıtı olarak bakılabilir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan mevsimlik göç ederek Karadeniz Bölgesi fındık hasadında çalışan işçilerin daha ayrıntılı incelenmesi üçüncü bölümde yapılmıştır.

3.4. Fındık Hasadında Emek Sürecindeki Değişim; Ücretsiz Aile İşçiliği Yerine Artan Mevsimlik Tarım İşçiliği

Öncelikli olarak belirtmeliyiz ki aile emeği kullanmayan, sadece ücretli işçi kullanan kapitalist çiftçiliğe⁹⁹ Giresun fındık üretimi üzerinde rastlamak güçtür. Yapılan alan araştırmasında görülmüştür ki mevsimlik tarım işçiliği kullanılan bahçelerde de ücretsiz aile işçiliği söz konusudur. Dolayısıyla başlıkta da söz ettiğimiz geçiş mutlak bir durumu göstermemekte yalnızca mevsimlik tarım işçiliği kullanımının fazlasıyla artışı gözlemlenmektedir.

Kapitalist sistem içerisinde işgüçlerinden başka hiçbir şeyi olmayanlar, asgari geçimleri (yeniden üretme araçları) için bu yeteneklerini ücret karşılığı satmak

⁹⁹ Korkut Boratav, “Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı”, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=38831 (31 Temmuz 2011)

zorundadırlar. Bernstein bunu yaratan durumun, yani proleterleşmenin zorunlu koşulu olarak köylülerin mülksüzleşmesinin, topraksız emekçi sınıfının oluşturulmasıyla gerçekleştiğini belirtir.¹⁰⁰ Göçlerin özellikle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Karadeniz'e fındık hasadı için giden mevsimlik tarım işçilerinin de ortak özellikleri topraksız köylüler olmalarıdır.

Fındık üretimi özeli incelenecek olursa, üretim için ihtiyaç olan toplam emeğin üçte ikisinin hasat-harman aşamasında gerektiği görülmektedir. Bu emek eğer yalnızca ücretli emek çalıştırmak suretiyle -yerli veya yabancı- sağlanırsa fındık üreticilerinin eline geçecek olan net gelir önemli miktarını kaybedebilir. Oysa fındık hasat süreci kısadır ve hemen tamamlanmalıdır. Tarım dışına kayan yakın aile üyelerinin bu dönemde ücretsiz emekleri de devreye sokulur.¹⁰¹ İkinci bölümde daha ayrıntılı incelendiği üzere Karadeniz'den kente göçen küçük üreticiler fındık hasat- harman sürecinde ters göç etkisi yaşamaktadırlar. Özellikle ailelerdeki erkek bireyler bu süreç için Karadeniz'e dönemeseler dahi eşlerini ve çocuklarını göndermektedirler. Ancak bu durum da geneli tanımlamaya yetmemektedir. Çoğu zaman mevsimlik tarım işçilerinin maliyetleri, kentlerden dönemlik olarak fındık bahçelerine dönüş yapan küçük üreticilerin maliyetlerinden daha düşük olduğu görülmektedir. Akşit, bu durumu şöyle açıklamaktadır; “Küçük meta üreticiliğinin günlük, yıllık ve kuşaklar arası yeniden üretimi, parçalanmayı, çözülmeyi, birikimi ve yapısal dönüşümleri de içeren bir süreçtir. 1980'deki küçük meta üreticileri, 1963'deki meta üreticileri değildir. Hane hayat döngüsü ile daha büyük topraklı meta üreticileri parçalanmışlar ve küçük meta üreticilerinin saflarına katılmışlardır. Mevsimlik ücretli işçilik ve hane işbölümünün yeniden yapılanması tarımsal üretim dışı gelir kaynaklarına bütünleşmeyi gerektirmiş ve bu hem zamanın ve hem de yerleşim yerleri ve bölgeler arası hareketliliğin yeniden örgütlenmesini birlikte getirmiştir. Mevsimlik döngüsel göç ve ücretli işçilik tarımda kalan küçük meta üreticileri için tercih edilen bir gelir kazanma yolu olmuştur.”¹⁰²

¹⁰⁰ Henry Bernstein, **Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri**, Oya Köymen (çev.), İstanbul: Yordam Kitap Yayın, 2009, s.43.

¹⁰¹ Sönmez, “Aile Dayanışması ve Kırsal Ekonomi: Orta Karadeniz Bölgesinde Fındık Üretimiyle Bağlantılı Aile Dayanışması Üzerine Niteliksel Bir İnceleme”, s.69.

¹⁰² Bahattin Akşit, (2006) “Köy, Kırsal Kalkınma ve Kırsal Hane Halkı/Aile Araştırmaları” Ayda Eraydın (Ed.), **Değişen Mekan: Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalar Toplu Bakış** içinde (123-163), Ankara: Dost Yayınları, 2006, s.139.

Anlaşılacağı üzere küçük toprak sahipleri içinde sıkça görülen ücretsiz aile işçiliğinden mevsimlik tarım işçiliğine geçiş, mutlak olarak ücretsiz aile işçisi yerine mevsimlik tarım işçisine dönüşmesi anlamına gelmemektedir. Bu sebeple mevsimlik işçiliğe sebep olan en önemli iki etken şu şekilde özetlenebilir;

1- Makineleşme, borçlanma veya dönemsel değişiklik gösteren tarım politikaları sonucu toprağını kaybeden küçük toprak sahiplerinin mevsimlik olarak çalışmaya başlaması,

2- Çeşitli sebeplerle toprağını bırakarak şehre yerleşen aile fertleri sebebiyle artan mevsimlik tarım iş gücü talebi.

Ayrıca belirtmelidir ki bu durum kapitalizmin yapısal krizlerinin açığa çıktığı dönemlerde tersi olarak ortaya çıkmaktadır. Kriz dönemleri tersine göçün yoğunluk kazandığı ve şehirdeki işlerini kaybeden veya şehirde daha fazla yaşayamayacağına karar veren insanların köylerine dönerek, ailelerinin veya akrabalarının topraklarında ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaları ile sonuçlanmakta, mevsimlik tarım işçisi talebi bu dönemlerde düşmektedir.

Bölümü kısaca değerlendirmek gerekirse, Doğu Karadeniz bölgesinde, fındık üretimi için hasat mevsimi geldiğinde iki farklı göç biçimi yaşanmaktadır. Birincisi tersine göç olarak da isimlendirilen; uygulanan tarım politikaları sonucu topraklarını bırakıp kentlerde iş arayan ancak hasat dönemi geldiğinde kendi bahçelerinde fındık toplamak için köylerine dönen küçük toprak sahipleridir. İkincisi ise Doğu Anadolu Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Gürcistan'dan gelen mevsimlik tarım işçilerinin göçüdür. Net olarak hiçbir zaman rakamları bilinmemesine karşın bu süreçte kullanılan mevsimlik tarım işçilerinin sayısının 1980'li yıllardan günümüze kadar sürekli arttığı gözlemlenebilen bir olgudur. Buna karşın mevsimlik tarım işçilerinin emeği hala görünmez emek olarak varlığını sürdürmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN ETKİLENME SÜRECİ; GİRESUN'DA BİR ALAN ARAŞTIRMASI

4.1. Alan Araştırmasının Amacı ve Yöntemi

4.1.1. Araştırmanın Amacı

Mevsimlik tarım işçileri, emek yoğun tarım işlerinin yoğun olduğu zamanlarda, bölgedeki işgücü ihtiyacını karşılayan, genellikle ülkenin en yoksul katmanını oluşturan topraksız köylülerdir. Yalnızca yaşanan trafik kazaları ve ölümler sonucunda anılan mevsimlik işçilerin, fındık üretim sürecindeki konumları, bahçe sahipleri ile kurdukları ilişki biçimleri, barınma, sağlık, ulaşım sorunları ve mevsimlik olarak göçe zorunlu kalmalarının sebepleri araştırılarak, emeklerinin görünür kılınması çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

4.1.2. Araştırmanın Yöntemi

Türkiye'de tarımsal alandaki dönüşümü ve bu dönüşümün fındık özelindeki etkilerini, sermaye birikim sorunsalından yola çıkarak açıklamaya çalışan bu araştırma, genel anlamda mevsimlik tarım işçiliği özel olarak ise Giresun bölgesi üzerine yoğunlaşarak, dolayısıyla bölgenin ana tarımsal ürünü fındık üretimi sürecinde kullanılan iş gücü ve onu etkileyen bütün bağlamlar (göç, küçük toprak sahipliği, tarımsal devlet politikaları vb) üzerine teorik ve tarihsel pratiklerle desteklenmiş alan çalışmasıdır.

Türkiye'de mevsimlik tarım işçilerinin sayısı bilinmemekle birlikte 1980 sonrası özellikle çalışmamızın da konusu olan fındık üretimi hasat döneminde sayıları hızla artmıştır. Bununla birlikte mevsimlik tarım işçileri ile ilgili son 2 yıldır getirilen düzenlemelerin dışında bu kadar büyük bir kesimi ilgilendiren konuyla alakalı yeterince çalışma bulunmamaktadır. Giresun ili, fındık üretimindeki özellikli konumu itibarıyla alan araştırmasının yapıldığı yeri belirlemiştir. Türkiye'nin ihracatında Giresun kalite fındık öncelikli olarak tercih edilmektedir. Araştırma evreninin yer aldığı Giresun'da

2009 ve 2010 yılı Ağustos ve Eylül aylarında mevsimlik tarım işçileri ile ve 2010 yılı Haziran ayında fındık üreticileri ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Mevsimlik tarım işçileri sabah 7'den akşam 6'ya kadar emek yoğun çalıştıklarından dolayı iş sonrası görüşme uygun görülmemiş ayrıca durum tespiti de yapılması amacıyla görüşmeler çalışma alanlarında yapılmıştır. Bunun için mevsimlik tarım işçileri ile yapılan görüşmelerde bahçe sahiplerinden izin alınmıştır.

Derinlemesine görüşmelerin dışında yapılan araştırmanın bilimsel temellere dayanması için nicel teknikler de kullanılmıştır. Bunun için Türkiye İstatistik Kurumu verilerinin yanı sıra Fiskobirlik'in verilerine de yer verilmiştir.

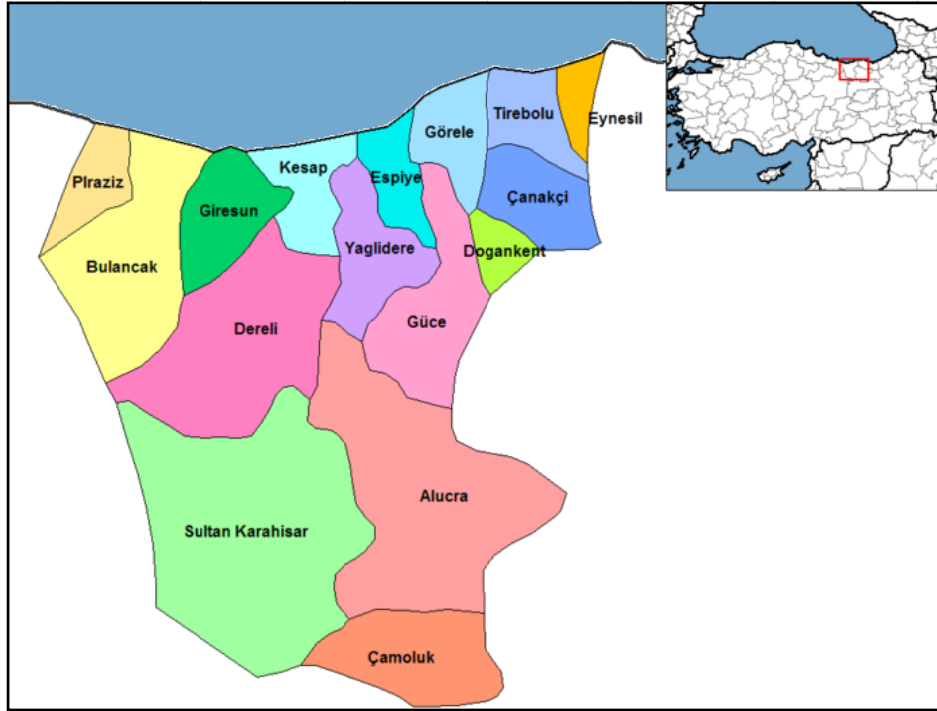
4.1.2.1. Örneklem Seçimi

Bazı önemli saptamaları atlamamak için sorulacak sorular önceden belirlenmiş olsa da görüşmelerde yalnızca bu sorulara bağlı kalınmamış ve derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Alan araştırmasından gerçekçi sonuçlar alınması ve işçilerin etki altında kalmamaları için, yapılan görüşmeler belirli gruplara ayrılmıştır. Örneğin derinlemesine görüşme yapılan işçinin çalıştığı bahçenin sahibi olan fındık üreticisi veya dayıbaşıları ile görüşme yapılmamıştır. Dayıbaşılar, mevsimlik tarım işçilerine çalışacakları bahçeleri önceden ayarlayan ve fındık üreticileri ile mevsimlik işçiler arasındaki iş ve işçi bulma araçlarıdır. Bu nedenle çalışma sahası giderek artmış seçilen ilçe sınırı dışına çıkmıştır. Öncelikle fındık hasatındaki iş gücü; yerli işçiler, Gürcü mevsimlik tarım işçileri ve Kürt kökenli mevsimlik tarım işçileri olmak üzere 3 gruba ayrılmıştır. Daha sonra yerli işçiler dışındaki mevsimlik tarım işçileri; dayıbaşılar, çavuşlar ve mevsimlik işçiler olarak, mevsimlik işçiler de kadın, erkek ve çocuk işçiler olarak 3 gruba ayrılmıştır. Bütün gruplardan 5'er işçi ile görüşülmüştür. Araştırma evrenini oluşturan Bulancak'ta 1 adet Gürcü dayıbaşı bulunmaktadır. Genellikle diğer Gürcü mevsimlik tarım işçileri yöreye artık yerleşmiş olan Gürcü'ler aracılığıyla fındık hasatına gelmektedirler.

	Dayıbaşı	Çavuş	Kadın	Erkek	Çocuk
Yerli İşçi/ Yevmiyeli	0	0	5	5	0
Gürcü Mevsimlik Tarım İşçisi	1	0	5	5	0
Kürt Kökenli Mevsimlik Tarım İşçisi	5	5	5	5	5

Bunun yanı sıra fındık üreticisi olan ve yaşamını Giresun'da sürdüren 10 kişi ile fındık üreticisi olmasının yanında kentlere göçmüş ancak fındık hasat döneminde Giresun'da bulunan 5 kişi ve Fındık-SEN Genel Başkanı ile de derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Fındık üretim sürecinde başından sonuna kadar bulunulmuş, gerek hasat-harman gerek fındığın patoza verilmesi gerekse fındık alım-satım evrelerinde izlenimler edinilmiş ve aktarılmaya çalışılmıştır.

4.1.2.2. Araştırma Evreninin Tanıtılması

Alan araştırmasına konu olan Giresun ilinde fındık üretimi Balıncak, Çanakçı, Dereli, Doğankent, Espiye, Eynesil, Görele, Güce, Keşap, Merkez, Piraziz, Tirebolu ve Yağlıdere ilçelerinde yani kıyı kesimler boyu yapılmaktadır. Çalışma Balıncak ilçesinde başlamış ancak yeterli sayıda işçi ile görüşülemeyince Piraziz ve Tirebolu ilçelerinde de çalışmalar yapılmıştır.

Giresun iline gidildiğinde sahil boyunca dağlara uzanan fındık bahçelerinin görüntüsü, merkeze girildikçe her iki dükkandan birinde fındık alım-satımı yapılan yerlerin varlığı, fındık araştırma merkezleri, Fiskobirlik kurumları hatta merkezde bulunan anıtın dahi fındık taşıyan işçileri anlatması yöre için fındığın önemini gösterebilmektedir.

Yöredeki neredeyse tüm konuşmaların fındık üzerine olmasının yanı sıra yapılacak düğünlerin, eğlencelerin tarihi ve hatta ödemeler de yine fındık sonrasına göre ayarlanmaktadır. Giresun'un meyilli arazilerinde fındık üretiminden başka alternatifin de çok olmaması nedeniyle yöre için vazgeçilmez görülmektedir. Araştırma evreninin seçilmesinde Giresun'un en eski fındık üretim merkezi olmasının da etkisi vardır. Bugüne bakıldığında hala yaklaşık 110.000 hektar arazide fındık üretimi yapılmaktadır. Hanelerin geçimi büyük ölçüde yalnızca fındık üretimi ile sağlanmaktadır.

Tablo 3.1
Giresun'da Fındık Dikim Alanlar

Yıl	Üretim Alanı (Ha)	Giresun Bölgesi	Türkiye Toplamı
2001	Alan (Ha)	100.000	545.000
2002	Alan (Ha)	100.000	550.000
2003	Alan (Ha)	101.000	563.000
2004	Alan (Ha)	102.600	572.000
2005	Alan (Ha)	103.000	584.000
2006	Alan (Ha)	105.800	620.000
2007	Alan (Ha)	105.800	632.000
2008	Alan (Ha)	106.000	640.000
2009	Alan (Ha)	107.000	648.000
2010	Alan (Ha)	110.000	660.000

Kaynak: Fiskobirlik (2011)

Giresun'da özellikle 1980 sonrası küçük topraklarda üreticilik yapanların kentlere göçü ile birlikte fındık hasadında mevsimlik iş gücü ihtiyacı artmış ve bu açık ülkenin en yoksul katmanını oluşturan topraksız tarım işçileri tarafından kapatılmıştır. Miras yoluyla parçalanmış topraklarda geniş ailenin bir bireyi diğer kardeşlerin de topraklarındaki ürünü mevsimlik tarım işçileri ile birlikte toplamaktadır. Ancak fındık üzerine yapılan çalışmaların çoğunda mevsimlik tarım işçilerinin emeği yok

sayılmaktadır. Bu nedenlerle alan araştırmasında, sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte neredeyse her bahçede rastlanabilecek mevsimlik iş gücünün kullanıldığı Giresun ili, araştırmanın evrenini oluşturmaktadır.

4.2. Bir Meta Olarak Fındığın Dolaşımdan Üretime Bölüşüm Dinamikleri

Fındık hasat döneminde Giresun'a dışarıdan gelen mevsimlik tarım işçilerinin alacağı ücret, illerde valiliğinde içinde olduğu ücret tespit komisyonlarınca belirlenipvalilik tarafından açıklanmaktadır. 2009 senesinde açıklanan ücretler günlük olarak; yemekler gelen işçilere ait ise 23 TL, yemekler fındık üreticisine ait ise 21 TL olarak belirlenmiştir. Ancak bu ücretler Giresun'da yaşayan ve fındık hasat zamanında başkalarının bahçelerinde çalışan 'yevmiyeci'ler için geçerli değildir.

Karadeniz'de iklime ve yüksekliğe göre fındık hasadına başlama tarihleri değiştiğinden dolayı bölge içinde uzun bir süredir, hasadın başlama tarihlerine göre emek hareketi söz konusudur. 'Yerli yevmiyeci' olarak tanımlanan kişiler, kendi yörelerindeki fındık bahçelerinde hasat zamanı başlamadan önce veya bittikten sonra, başka yerlerde yevmiyeci olarak çalışabilmektedirler.¹⁰³ Mevsimlik tarım işçilerine karşı valiliğin yapmış olduğu ücret belirlemesi, yerli yevmiyeciler için fındık toplama daha verimli bir şekilde gerçekleştirdikleri gerekçesiyle geçerli olmamaktadır. Mevsimlik tarım işçileri için 2009 senesinde 21 TL ve 23 TL arasında günlük ücretler değişirken yerli yevmiyeciler 35 TL almaktadırlar. Genellikle bu ücreti de yerli yevmiyeciler belirlemektedirler. Yerli yevmiyecilerin ücretlerinin daha yüksek ve bu ücretleri kısmen de olsa kendilerinin belirleyebilme serbestisine sahip olmalarının sebebi olarak, fındık toplama işinin yok olmaya yüz tutmuş olsa da bir zanaat olarak hala varlığını sürdürmesini gösterebiliriz. Şöyle ki; yerli yevmiyecilerin çocukluklarından süregelen fındık ile iç içe yaşama ve fındığı, fındık ağacını, fındık bahçesini bilme halleri bahçe sahibine iki önemli avantaj sağlamaktadır. Birincisi birim emek/zaman verimliliği mevsimlik işçilere göre daha yüksektir. İkincisi ise yerli yevmiyeciler hasat esnasında ağaca veya bahçeye zarar vermemektedirler, hangi dalın filiz olduğunu ve özen gösterilmesi gerektiğini hangi dalın çekilebilir, esnetilebilir

¹⁰³Şentürk, s.61.

olduğunu bilmektedirler. Bir dahaki hasat mevsimi göz önünde bulundurularak yerli yevmiyecilerin sağladıkları özellikle ikinci avantaj bahçe sahibi için büyük önem taşımaktadır. Yerli yevmiyecilerin mevsimlik tarım işçilerine göre daha yüksek ücret almalarıyla beraber kazançları bakımından mevsimlik tarım işçilerinden farklı olarak bu ücreti paylaşmak zorunda oldukları aracıları da yoktur.

Koruk'un ifadesiyle; tarımda çalışanların %46'sı ücretsiz aile işçisi, %43,5'inin kendi hesabına çalışan, %0,08'unun da ücretli-yevmiyeli olduğu belirtilmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin sayısı ise tahmin edilememektedir.¹⁰⁴

İş kanunu kapsamı dışında tutulan mevsimlik tarım işçilerinin; işçi sağlığı konusunda güvenceleri bulunmamakta, sözleşme yapma, ücret, sözleşme feshi, haftalık ve yıllık izin, hastalık izni vb. haklardan yararlanamamaktadırlar. Ayrıca İş Kanunu'na aykırı şekilde normal çalışma sürelerinin çok üzerinde çalışmaktadırlar.¹⁰⁵ Sayıları belirsiz olan mevsimlik tarım işçileri aynı zamanda sosyal haklar konusunda da belirsizlik yaşamakta, emekleri görünür kılınmamaktadır.

Mevsimlik tarım işçileri yılın diğer aylarında, hasat döneminde kazandıkları ücret ile geçinmek zorunda kalacakları için, fındık bahçesinde fındık üreticileri ile herhangi bir sorun yaşasalar dahi çoğunlukla bahçeleri terk edememekte, işe devam etmektedirler. Ancak fındık üreticileri mevsimlik işçilerden herhangi bir şikayeti söz konusuysa tek taraflı olarak mevsimlik işçilerin değiştirilmesi yönünde karar verebilen durumdadır. Böyle durumlarda mevsimlik tarım işçileri ile fındık üreticileri arasındaki arabulucular yani dayıbaşılar devreye girse de son söz yine de fındık üreticilerindedir ve mevsimlik tarım işçilerine karşı hiçbir sorumlulukları bulunmamaktadır.

4.3. Mevsimlik Tarım İşçileri Arasındaki İlişkiler

Mevsimlik tarım işçileri büyük aile grupları olarak, başka yörelere göç etmekte ve çalışmaktadırlar. Hem bu aileler içerisinde farklı görevleri olan işçiler bulunur hem de mevsimlik tarım işçileri içerisinde zamanla aracılığa dönüşebilen kişiler olabilir. Bu

¹⁰⁴Koruk, s.18.

¹⁰⁵ MSG Yayın Kurulu, "Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yasal Durumu", **Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık Ve Güvenlik Dergisi**, Sayı.38 (Ekim-Kasım-Aralık 2010), s.2.

bölümde mevsimlik tarım işçileri, aralarındaki hiyerarşik yapı üzerinden sınıflandırılarak anlatılmaya çalışılmıştır.

4.3.1. Mevsimlik Tarım Emeğinin Meta Olarak Piyasası ve Kontrolü; Dayıbaşılık ve Dayıbaşılar

Mevsimlik tarım işçilerini Giresun'a getiren ve fındık üreticileriyle anlaşmalarını sağlayan, iş ve işçi bulma aracılara "dayıbaşı" denilmektedir.¹⁰⁶ Dayıbaşı'lara Karadeniz'de 'çavuş' olarak da adlandırılmaktadır. Diğer bölgeler de ise bu aracılara 'elçi' denilmektedir. Dayıbaşılık olarak adlandırılan bu aracılığın geçmişi çok uzun olmamakla beraber gelişimi; bu aracılardan kendi akrabalarını toplayarak hasat yörelerine getirmeleri ile başlamakta ve zamanla yöreyi ve yöre insanlarını tanımalarıyla bugün hem hasat için vazgeçilmez bir emek kaynağı haline gelmekte hem de büyük bir görünmez emek piyasası oluşturmaktadır. Dayıbaşılar her sene hasat döneminden bir kaç ay önce Giresun'a gelerek fındık üreticileri ile ne kadar işçi istediklerine dair sözlü anlaşmalar yapmakta ve ona göre işçileri getirmektedirler. Fındık miktarına bağlı olarak kullanılacak emek miktarını belirleyen fındık üreticileri, dayıbaşılar aracılığıyla işçilere ulaşmaktadırlar.

İşçiler kazançlarının %10'luk kısmını komisyon olarak dayıbaşısına vermektedir. Her ne kadar dayıbaşısına mutlak bağlılığa dayanan bir sistem olarak görülse de bu sistemde de bazı çözümler olabilmektedir. Dayıbaşı aracılığıyla bir kaç sene fındık hasadına gelen mevsimlik işçi, yöreyi ve bahçe sahiplerini tanıdıkça bir süre sonra hasat mevsiminde kendi başına gelerek de iş arayabilmektedir. Dayıbaşı ile anlaşmayarak ailesini getiren bir mevsimlik işçi ile yapılan görüşmeden bir alıntı;

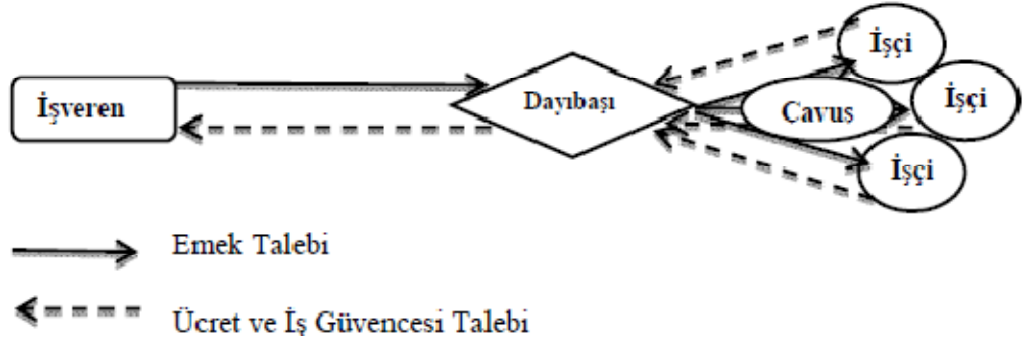
"Çoğu millet bilmiyor buraları %10 dayıbaşılardan almak zorunda kalıyorlar. Adam 10 nüfus evde, adam diyor ki ben sizi götüreceğim tanıştıracam ama %10'unu ben alırım. 5-6 sene önce ben de onlarla geliyordum. Artık onlarla gelmiyorum. 3 bin kişi şuan hep onlarla gelmiştir. Ayrıca benim de şahit olduğum bir şey daha var. Kışın dayıbaşılardan yardımcı oluyor onlara. Onlar da bunun karşılığında yazın buraya geldiklerinde işlerinden dayıbaşısına komisyon veriyorlar."

¹⁰⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Özgür Çetinkaya, "Adana'da Mevsimlik Tarım İşçiliğinde İş ve İşçi Bulma Aracıları" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Yapılan görüşmelerde anlaşıldığı üzere dayıbaşı ile olan sosyal ilişkiler zamanla bir bağımlılık ilişkisine dönüşmektedir. Dayıbaşı, işler mevsimlik olduğundan dolayı aylarca çalışmadıkları dönemlerde işçilere yardım adı altında borç vermektedirler. Borç yolu ile işçiler dayıbaşlarına hem maddi hem de bunun duygusal boyutu kullanılarak manevi olarak bağıllık ve bağımlılık hissetmektedirler. Bunun yanı sıra dayıbaşları ise riskleri üzerlerine aldıklarını belirtmektedirler. Dayıbaşlarının bu söylemi çok manidar biçimde ana akım “girişimci” tanımını örtüşmektedir. Şöyle ki; fındık üreticilerinin çoğu hasat bitiminde işçilere ödeme yapamamaktadırlar. Bu durumda dayıbaşı işçilerin paralarını ödeyerek daha sonra kendisi fındık üreticisinden temin etmektedir. Dayıbaşlar kimi zaman paralarını alamadıklarından da yakınmaktadırlar. Ancak işçinin parasını verdiklerini aksi takdirde bir sonraki sene getirecek işçi bulamayacaklarını belirtmektedirler. Bir dayıbaşı ile yapılan görüşmeden alıntı;

“Biz işçilere %90 yalan söylüyoruz. Gerçeği ben söylemiyorum. Söylüyorum diyen dayıbaşı da yalan söylüyordur. Biz buraya Güneydoğu’dan işçi getiriyoruz. Bugün mesela benim işim bitti. İşveren hemen çıkın diyor 2 saat bırakmıyor. Parasını ise bir ay çek, 15 gün çek. Ne zaman keyfi gelirse o zaman ödüyor. Çoğu zaman da ödemiyor.”

Bu sebeplerle işçiler bağımlılık ilişkisi içerisinde dayıbaşı ile anlaşarak fındık toplamaya gelmektedirler. Dayıbaşlarının genellikle yaptıkları bu aracılık işi dışında başka işleri bulunmamaktadır. Giresun’a fındık toplatmaya getirdikleri gibi aynı işçileri; pamuk, havuç, karpuz işlerinde çalışmaya götürmektedirler. Dayıbaşlarının da işçiler gibi sosyal güvenceleri bulunmamaktadır. Eğitim durumları, genellikle ilkökul seviyesinde olmakla birlikte okuma yazma bilenlerin oranı yüksektir. Dayıbaşılardan bazıları mevsimlik tarım işçisi olarak yalnızca akrabalarını getirdiklerini, yabancıları getiremediklerini belirtmişlerdir. Bazıları ise işçilerin onlara ulaştıklarını çünkü kendileriyle çalışıldığı sürece mağdur olmayacaklarını bildiklerini dile getirmektedirler. Bunun yanı sıra işçilere yalan söylemek zorunda olduklarını söyleyenler de olmuştur.

Şekil 2. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde İş İlişkileri

Kaynak: K. Karaman, A.S. Yılmaz, Mevsimlik Tarım İşçileri ve Enformel İlişkiler Ağı: Giresunda Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileri Üzerine Bir Araştırma, 2011

Mevsimlik tarım işçileri, fındık üreticileri ve dayıbaşları arasındaki enformel iş ilişkilerini Karaman ve Yılmaz Şekil-2'deki şekilde açıklamaktadırlar. Fındık üreticilerini işveren olarak gösteren şekilde, iş gücü arz ve talebinin dengelenmesi ve işveren işçi arasındaki ilişkinin düzenlenmesi zorunluluğunun üçüncü aktör olarak dayıbaşılığı gerekli hale getirdiği anlatılmaktadır.¹⁰⁷ Ancak şekilde eksik kalan işçilerden işverene direk olarak da gidebilen ücret ve iş güvencesi talebi dayıbaşılığın zorunluluğunun gerçek hayatta karşılığının olmadığını göstergesidir.

Kürt kökenli dayıbaşılar ile yapılan görüşmelerde en büyük sıkıntılarının ise Gürcü işçiler olduğu görülmektedir. Hepsinin ortak istekleri, Türkiye'de özellikle de Doğu'da işsizlik sorunu varken, turist olarak ülkeye giren ancak fındık hasat döneminde çalışan Gürcü işçilere yasak getirilmesidir. Hem getirdikleri işçilerin işsiz kalmaları sebep olmaları nedeniyle hem de çok fazla işçi olduğundan ücretlerin aşağıya çekilmesinden şikayetçi olmaktadır. Güneydoğu'dan bir dayıbaşı ile yapılan görüşmeden alıntı;

“Türkiye vatandaşı işçiler işsizken Gürcü İran’lı Afgan gelirse buradaki adam ne kadar alır? 25 TL alacağı yerde 18-17 alır. Gürcüler çok fazla adam getirince yevmiyeler daha da düşüyor. Bu Gürcüler turist olarak giriş yapıyorlar, ondan sonra gelip burada çalışıyorlar. 5.000 kişi giriş yapmış, ya valiye ya kaymakama gürcüdayıbaşılarının isimlerini de verdik.

¹⁰⁷ Kasım Karaman ve Ali Sırrı Yılmaz, “Mevsimlik Tarım İşçileri ve Enformel İlişkiler Ağı: Giresunda Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileri Üzerine Bir Araştırma”, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Cilt.3, Sayı.1, 2011, s.219.

Ceza vereceklermiş, doğru mu, yanlış mı bilmiyorum. 3.000.000 TL parayı buradan alıp gidiyorlar. Bu para içimizde kalsa daha iyi değil mi? Ama öyle olmuyor”

Müftüoğlu'nun ifadesiyle “yedek işçi ordusu sayesinde emekçiler arasında işe sahip olmak yani emek gücünü satabilmek üzerinden bir rekabet yaratılır. Emekçilerin birbirleri ile rekabeti sayesinde emeğin ücreti ve sermaye için maliyet unsuru olabilecek diğer talepleri geriletilir.”¹⁰⁸ Yedek işçi ordusu üzerinden yaratılan emekçiler arası rekabet, mevsimlik tarım işçiliğinin Giresun örneğinde etnik yapıya dayalı bir rekabet olarak karşımıza çıkmaktadır.Kürt kökenli bir dayıbaşı ile yapılan görüşmeden alıntı ile bu iddia örneklendirilebilir;

“Ayrıca sen Almanya’ya gitsen kaçak çalışabilir misin? Buradaki yetkililer Gürcü'lere göz yumuyor. Belediye başkanı bile Gürcü burada. Biz Gürcü düşmanı değiliz, biz de demokrasi vardır. Türk'ü Kürt kadar severiz ancak işsizlik sorunu varken onların getirilmesi olmaz.”

“Yedek işgücü ordusu” kavramına göre, kapital birikimi ve kapitalistekonominin gelişimi için işgücünün sürekli yedeklenmesi gerekir. Buyedeklenme yoluyla işçilerin pazarlık güçleri düşürülür ve işçi sınıfı hareketi içinde çatışma alanları yaratılır.¹⁰⁹ Müftüoğlu bu durumun yaygınlaşması ile emek gücünün meta dahi olamaması yani yaşamlarını sürdürececek bir gelire dahi ulaşmaktan yoksun kalmalarına sebep olduğunu belirtmiştir. Bu çatışmalı süreç içerisinde iş bulabilenler son derece kötü şartlara rağmen çalışmayı kabullenmek iş bulabilme olanağına sahip olamayanların ise bütünüyle yoksulluk ve sefaletle sürüklenmelerine sebep olmuştur.¹¹⁰Emek üzerinde yaratılan etnik rekabetin farkında olmaksızın Karadeniz’de kendilerine karşı, etnik kimlik üzerinden yapılan haksızlıklardan şikayet eden Kürt kökenli dayıbaşılıarı aynı hataya, Gürcü mevsimlik işçileri dışlayarak kendileri düşmektedirler.

Özellikle aracılığı uzun süredir yapan “eski” dayıbaşılıarının bir diğer şikayeti ise artık haddinden fazla dayıbaşının olması ve bu durumungelirlerini düşürmesidir. İşçi

¹⁰⁸ Özgür Müftüoğlu, “Kapitalizm İşsizliğe Savaş Dışında Çözüm Bulamaz”, <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/ozgur-muftuoglu/kapitalizm-issizlige-savas-disinda-cozum-bulamaz-2009> (26-05-2009)

¹⁰⁹ İçduygu, Sirkeci ve Aydıngün, “Türkiye’de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi”, s.213.

¹¹⁰ Özgür Müftüoğlu, “Kent ve Güvencesiz Çalışma”, <http://www.ozgurmuftuoglu.blogspot.com/2008/09/kent-ve-gvencesiz-alima.html> (2011)

ücretleri üzerinden yaratılan etnik rekabetin yanı sıra dayıbaşlarının kendi aralarındaki rekabet, bazı yörelerin yeni ve daha ucuz işçi getiren dayıbaşlarına terk edilmesine ve ücretlerin düşmesine sebep olmaktadır.

“Bulancak'ta çok çalıştık biz terk ettik, neden? Herkes baş oldu, adam oldu, iş yaptı. Eskiden Bulancak'ta devlet 23 belirlediyse, biz 25 alıyorduk. Ben Ordu'da kalıyorum artık, yine 25 alıyorum. Gelecek sene birkaç kişi daha dayıbaşı olur. Oradaki ücretler de düşer. Bu kadar dayıbaşı olunca 20'ye bile düşer. ”

Kürt kökenli dayıbaşları Giresun'a birkaç ay öncesinden gelerek fındık üreticileri ile anlaşmalar yaparken bir yandan da belediyeler ile görüşerek işçilerin kalacakları yerler konusunda görüşmeler yapmaktadırlar. Fındık hasat dönemi dağlık kesimlerde kıyı kesimlerden daha sonra gerçekleşmektedir. Gelen işçiler, bazen kıyı kesimleri topladıktan sonra yukarı kesimlerin fındıklarının yetişmesini beklemektedirler. Bazen ise fındık üreticileri dayıbaşların getirmiş olduğu işçilerle çalışmak istememektedirler. Bu gibi durumlarda işçiler yol veya dere kenarlarında konaklamak zorunda kalmaktadırlar.

Emekçiler ile ilgili bütün inisiyatifi tek bir kişiye bağlayan “çağdışı” olarak da nitelendirilebilecek dayıbaşılık (aracılık), sermaye birikim mekanizması içinde olmazsa olmaz bir aşama olan emeğin kontrol altına alınması olgusu göz önüne alındığında anlam kazanmaktadır. Aracılık “kurumunun” önemi 25 Haziran 2009 tarihinde saat 03.00'da çıkarılan 4857 sayılı iş kanununun 90. Maddesi gereği düzenlenen İş-Kur yasası ile “Özel İstihdam Bürolarının” önünün açılması ile daha da belirginleşmiştir.

Artık bu aracılık “kurumu” sadece tarım sektörünün mevsimlik işçilik yapılanması ile sınırlı kalmayacak, bütün emek piyasalarında aynı aracılık kurumunun daha “modernleştirilmiş” biçimleri ile karşımıza çıkacaktır.

4.3.2. Emeğin Kontrol Mekanizması ve Hiyerarşisi; Çavuşlar

Mevsimlik tarım işçileri akrabalarından oluşan gruplar halinde Karadeniz'e ulaşmaktadırlar. İşçilerin fındıkları toplarken başlarında duran bir aile büyüğü bulunur. Bu kişiye 'çavuş' denir. Kimi yerlerde dayıbaşılara 'büyük dayıbaşı' çavuşlara da 'küçük dayıbaşı' denilmektedir. Çift yevmiye alan çavuş, kafiledeki işçilerin çalışma düzenini sağlayan kişidir. İşçilerin hangi fındık ocağını toplayacağı, dalında fındık kalan ağaçların tekrar toplanması, yere dökülmüş fındıkların toplanması, çalışma hızı olmak üzere fındık bahçesindeki işin akışını çavuş düzenlemektedir.¹¹¹ Çavuşlar bahçelerde fındık üreticileri ile işçiler arasındaki ilişkinin sağlanmasında rol üstlenmenin yanı sıra toplanan yerlerin 'soğlamasını' da yaparlar. Kimi yörelerde 'başak' olarak da adlandırılan bu olay, fındıklar toplandıktan sonra ağaçlarda kalanların aranması ve toplanması işlemidir.

Mevsimlik işçiler, yaş ve cinsiyet gözetmeksizin tüm işçilerin aynı ücreti almalarına rağmen çalışma kapasitelerinin aynı olmadığını kabul etmektedirler. Ne var ki grup içinde bu farkı dengelemeye çalıştıklarını da belirtmektedirler.¹¹² Ancak bu durum bahçe sahipleri ile aralarında gerilim yaratmaktadır. Kürt kökenli mevsimlik tarım işçisi ile yapılan görüşmeden bir alıntı;

“Bu sene tepki yok ama daha öncelerde oluyordu. Siz çalışmıyorsunuz diye bağırıp çağırabiliyorlar. Biz de bırakıp gidiyoruz. Çalışmayan bir kişi olsa bahçede kovalıyorlar. Halbuki beş parmağın beşi de bir değil. Ancak iki çuvalın altında toplananlar bahçeden kovuluyor. Bizler aileler olarak buraya geldik.”

Çavuşlar o seneki yevmiyelerin ne kadar olduğunu bilmeyerek, kapalı minibüsler ile neresi olursa olsun, dayıbaşılardan iş buldukları yerlere çalışmaya giderler. Kimi zaman kendilerine dayıbaşılardan tarafından en az bir ay çalışacakları yönünde yalan söylenerek geldiklerini anlatan çavuşlar bir bahçelik işten sonra (10-12 gün) başka bir iş

¹¹¹ Şentürk, s.62.

¹¹² Şentürk, s.66.

bulamadıklarını belirtmektedirler. Çavuşlar başka işleri olmamakla birlikte nerede tarım işi varsa oraya gitmektedirler. Çavuşların bir kısmı eşlerinin Türkçe bilmediklerini, kendilerinin en fazla ilkokul mezunu olduğunu belirtmişlerdir. Hepsinde yeşil kart bulunmaktadır. Çavuşlar çift yevmiye almaktadırlar. Dayıbaşılar, Giresun'daki fındık üreticileri ile anlaştıktan sonra çavuşlara ulaşmakta onlar da akrabalarını toplayarak fındık hasadına gelmektedirler. Bütün gruplar çavuşların akrabalarından oluşmaktadır.

4.3.3. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Kadın Emeği

İşçilerin yaşı, cinsiyeti, gücüne bağlı olarak her akraba topluluğunda bir iş dağılımı vardır ve çavuş bu iş dağılımını yapmakla ve kontrol etmekle sorumludur. Her akraba birliklerinde birer adet aşçı bulunmakta ve genellikle çift yevmiye alan bu aşçı çavuşun eşi olmaktadır. Akrabalardan oluşan topluluklar halinde göç etmek ve yaşamak, emek gücünün yeniden üretilebilmesini ve emeğin geçimlik ücreti olarak karşımıza çıkan yevmiyenin düşük tutulmasını kolaylaştırmaktadır. Kadınların iş bölümü içindeki görevleri patriarkal yapıdan nemalanan sermaye birikim mekanizmasına çarpıcı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bahçeden fındık toplamadan gelen ve çalışması devam eden mevsimlik kadın işçi

Patriarka ile kapitalizm birbirlerinden beslenen şekilde birbirlerine eklemlenmiştir. Bu konu Hartmann'ın teorisini ele alan kaynaktan yararlanarak aktarılacaktır; “kapitalizmin patriarka üzerinde yükselmesi her iki sistem açısından da

mantıksal bir gereklilik taşımaz. Bu eklemleme tarihsel bir olgudur. Dolayısıyla da Hartmann'ın yaklaşımı, bir işlevsel uyum teorisi değildir: Patriarka ile kapitalizm birbirini besleyebilir de birbiriyle çelişebilir de. Nitekim, kapitalizmin kadınları ücretli işgücü piyasasına çekme eğilimi ile patriarkanın kadınların ev emeğine duyduğu gereksinim çelişik dinamikler oluşturur ve bazen biri bazen diğeri baskın hale gelir. Öte yandan, kadınların karşılıksız ev emeğinden hem kapitalizm yarar sağlar hem de bütün erkekler. Erkekler evde karşılıksız hizmet alırlar, çocuklarının bakımını yaptırırlar ve bu sayede de iş gücü piyasasında kadınlar karşısında ayrıcalıklı bir konuma sahip olurlar.”¹¹³ Yani kapitalizm içerisinde kadınlar iki kere sömürüye maruz kalmaktadırlar. Dışarıda sermayedarlar tarafından sömürülürken ayrıca ev içi emeklerinin sömürülmesi de söz konusudur. Patriarkal kapitalizm söylemi de budur.

“Ev geliri için mecburen bu işi yapıyorum. Çantalar elbiseler dağımık. Ufacık evler. Aldığımız paraya bakıyoruz, kendimize değil. İnsanın morali bozuldu mu burada bitiyor. İmkanımız olsa annemiz 9 değil 3 çocuk doğururdu. Taa geçmişten kalan şeyler asıl sorunlarımız. Bakılamıyor günah aslında.”

Yapılan görüşmelerde mevsimlik erkek işçilerden farklı olarak kadın işçilere kazandıkları ücreti ne için harcadıkları sorulduğunda, kendilerinin herhangi bir harcama yapmadıkları, zaten kazandıkları ücretlerin kendi ellerine kesinlikle geçmediği söylenmektedir.

Çalışan kadınların %95'inden fazlası 1955 yılında tarımda iken, 1980'de bu oran %85,6, 1997'de %72,5, 1999'de ise %66,3'e düşmüştür. Aynı dönemde erkekler için bu oran %32,6'ya kadar düşmüştür. Tarımsal faaliyetin işgücü istihdamının giderek azaldığı zamanlarda kadınlardaki bu çalışma oranı tarımsal alanda kadının ağırlığını ortaya koymaktadır. Tarım kesimindeki kadınların üretime katılması ailenin sahip olduğu arazi varlığına göre gerçekleştirilen tarımsal faaliyete ve ailenin gelir düzeyine bağlı olarak değişmektedir. Gelir, eğitim düzeyi ve sahip olunan toprak genişliği arttıkça kadınların çalışma durumları da değişmektedir. Topraksız olan ailelerde kadınlar

¹¹³Gülner Savran, **Beden Emek Tarihi: Diyalektik Bir Feminizm İçin**, İstanbul: Kuram Yayıncılık, 2004, s.44.

mevsimlik işçilik yaparlarken gelir arttıkça tarımsal üretimden kopmakta ve ev kadınlığına yönelmektedir.¹¹⁴

İşçi kadınlarda eğitim olanağı bulunmamaktadır. Kimisi ilkokul çağında iken kardeşlerine bakmak için, kimisi maddi imkansızlıklar nedeniyle, kimisi gerek görülmediği için eğitim alamamaktadırlar. Çoğu Türkçe bilmemektedir. Kadın mevsimlik işçiler eşleri ve çocuklarıyla çalışmaya gelmektedirler. Yalnızca yeşil kartları bulunur. Başka bir işte çalışıp çalışmadığı sorulduğunda bütün kadın işçiler “başka işimiz olsa buraya gelmezdik” cevabını vermektedirler.

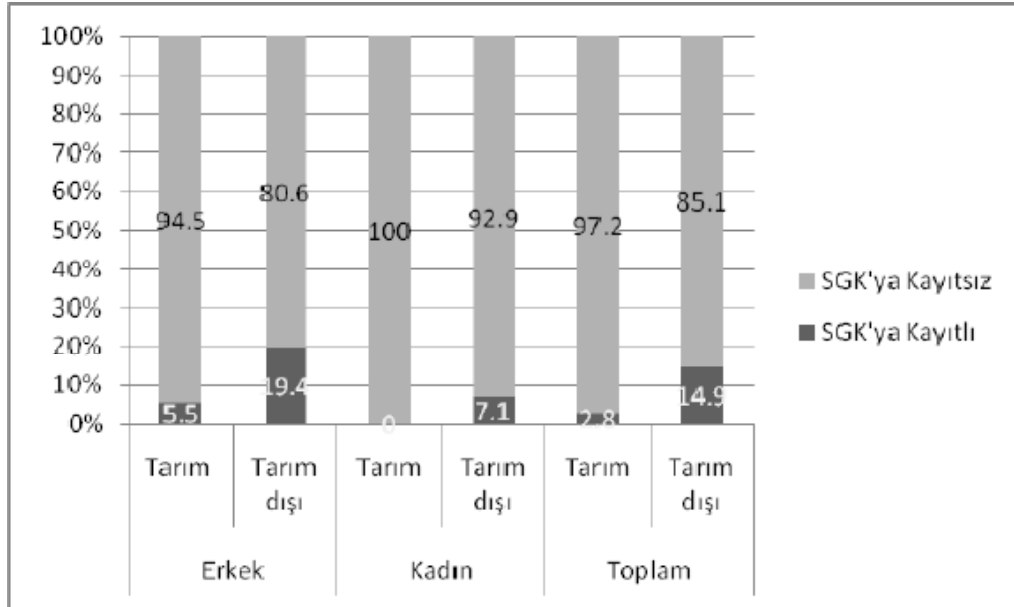

Dalından veya yerden fındık toplayan mevsimlik kadın tarım işçileri

¹¹⁴Nurettin Yıldırak, Bülent Gülçubuk, Sema Gün, Emine Olhan, Mehmet Kılıç, “Türkiye’de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları”, “Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Türkiye Temsilciliği, Ankara, 2002, s.12.

Karadeniz çalışmasında yevmiyeli çalışmada kadınların kayıt dışı çalışma oranlarının erkeklere oranla daha yüksek olduğunu vurgulamıştır. “Tarımda yevmiyeli çalışan kadınların tamamı kayıt dışı çalışmaktadır. Bununla beraber, tarımda süreksiz işsözleşmesiyle çalışan işçilerin sosyal güvenlik hakkında bilgileri dahi yoktur”¹¹⁵

Şekil 3. Yevmiyeli Çalışanların Cinsiyete Göre SGK'ya Kayıtlılık Durumu

Kaynak: TÜİK HHBA 2009 veri setinden Karadeniz tarafından hesaplanmıştır.

¹¹⁵ Oğuz Karadeniz, “Türkiye’de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik”, **Çalışma ve Toplum**, No:2, 2011,s.103.

Kadın mevsimlik tarım işçilerinin tarımsal üretimdeki rolleri emekleriyle sınırlıdır. Emekleri üretimin başından sonuna değin hiçbir zaman işlevsel olamaz. Onlaremeklerini istenilen yer ve zamanda sunarak karşılığını alırlar. O nedenle tarımsal üretiminyönetiminde ve üretim süreçlerinin işleyişlerinde herhangi bir işlevleri bulunmaz.Emeklerinin satışına ilişkin olarak yaşam olanakları arayan bu grubun tüm gelirleri emekkarşılığında elde edildiğinden, emeğin kullanılacağı yer de toprak sahibince belirlenir.Ayrıca emek ile yapılacak tüm işlerde toprak sahibince öne sürülen kurallar uygulanır. Bunedenlerle tarımsal üretimdeki rolleri toprak sahibinin inisiyatifine, ürün çeşidine göredeşiklik gösterir.¹¹⁶

“Patrona iyi iş vermek için sürekli çalışıyoruz. Bizi kovar mı korkusuyla 21 TL için çabalyoruz. Bizim orada iş imkanı olsaydı da gelmeseydik. Buralara gelince her şey çok zor oluyor. Bütün gün çalış ama yetmiyor. Buradakilere 30 verilirken bize neden 21 veriliyor. Halbuki aynı şekilde çalışıyoruz. Ekmek bile vermiyorlar, onu bile kendimiz yapıyoruz.”

Mevsimlik tarım işçileri, uğraştıkları iş ve yaşam biçimi gereği zor koşullarda ve tamamen geçimlik düzeyde kalan bir gelir elde etmektedirler. Gelir kaynakları tarımışçiliğine dayalı olan işçiler, geçimlerini sürdürebilmek için, aile olarak çalışmak durumundadırlar. Bu ise, ailede her bireyin aile ekonomisine hemenhemen eşit katkıda bulunması sonucunu doğurmaktadır. Aslında bu durum, ülkemizdefarklı bir sonucu da beraberinde getirmektedir. Belki de, ailede çalışan her bireyin aileekonomisine eşit katkıda bulunduğu tek aile tipi örneği, tarım işçiliği yapan ailelerdir.Yani, ailede 3 kişi çalışıyorsa her bir birey aile gelirine 1/3, 4 kişi çalışıyorsa1/4 oranındakatkıda bulunmaktadır. Doğal olarak, bu istenilmiş bir sonuç değil, yaşam koşullarınıyarattığı bir sonuçtur.Oldukça zor koşullarda çalışan tarım işçilerinin verdikleri el emeği, ekonomikyaşamlarında belirli bir refah düzeyini yakalamalarını sağlamaktadır. Kendilerine ait birevden, sürekli çalışılabilir bir işten ve insanca yaşamın gerektirdiği ortamlardan uzak olantarım işçisi aileler ancak yaşamını karın doyurmaya dayalı bir beslenme biçimi ileekonomik yaşamını sürdürmektedir. Bu ise, ülkenin içinde bulunduğu ekonomikkoşullardan dolayı, giderek daha da zorlaşmaktadır.¹¹⁷Mevsimlik

¹¹⁶ Yıldırak, Gülçubuk,Gün, Olhan ve Kılıç, s.14.

¹¹⁷ Yıldırak, Gülçubuk,Gün, Olhan ve Kılıç, s.16.

çalışan kadın işçiler de valiliğin açıklamış olduğu ücretin %10'unu birlikte geldikleri dayıbaşalarına vermekte ve geriye kalan gelirleri, erkek işçilerin gelirlerinden farklı olmamaktadır. Fındık hasındaki erkek ve kadın işçilerin ücretlerinin aynı düzeyde olması görünürde bir eşitliğe işaret etse de gerçek böyle değildir, burada toplumsal cinsiyet rolleri devreye girmektedir. Buna göre kadınlar elde ettikleri geliri hiç dokunmadan erkeklere vermek zorunda ve aynı ücret seviyesine sahip kadın işçiler bu sebeple tüm gün erkek işçiler kadar çalıştırılmaktadır. Yalnız bununla kalmamakta ve bahçede işleri bittikten sonra ise çocukların bakımından ve birlikte yaşayan akraba işçi topluluğunun bir dahaki çalışma günü için yeniden üretiminden sorumlu olmaktadırlar. Kadın işçilere sorulan “geleceğe umutla bakıyor musunuz?” sorusuna verilen cevap her zaman “hayır” olmaktadır. Kadınlara dağıtılan yardımlar sırasında yaşanan zorlukları bir kadın işçi şöyle anlatmaktadır;

“Herkes aynı odada yatıyor. Tuvalet için kuyruğa giriyoruz. Keşke kadınlara verilen sadaka yerine iş imkanı verilse. 60 TL ayda vereceğine iş imkanı olsa da orada kadınlar çok zorlanmasa. Gidiyorsun orada kuyruğa insanın onuru gururu da eziliyor. Doğu’da kadınsan bir erkeğe bağlı yaşamak zorunda kalıyorsun. Eğitim yok. İş imkanı yok. Güvence yok.”

Türkiye’de kırsal kesimde kadının otorite yetkisi ve kararlara katılımı sınırlıdır. Nitekim gezici kadın tarım işçilerinin mensup olduğu ailelerde kararların verilmesinde kimlerin etkili olduğu ailelerde önemli ölçüde otoritenin kimde olduğuna bağlıdır. Kırsal ailede otorite önemli oranda aile başkanı olarak babadadır. Bu durum, geleneksel değer yargılarının yanı sıra babanın ailede ekonomiksorumluluğunun bir sonucudur.¹¹⁸ Kadınların kazandıkları ücreti tamamıyla erkeğe vermesi de bunun göstergesidir.

Mevsimlik Gürcü kadın işçiler, Kürt kökenli kadın işçiler ile aynı sorunları yaşasalar da fındık toplamadan elde ettikleri gelir yaşadıkları yere kıyasla iyi sayıldığından durumlarından şikayetçi olmamaktadırlar. Ayrıca Gürcü kadın işçiler çalışacakları yerleri kendileri seçmektedirler. Örneğin bahçe sahibi kalacak yer olarak çadır vermekteyse mevsimlik Gürcü kadın işçiler o bahçede çalışmayı kabul etmeyebilmektedirler. Ancak aynı durumda Kürt kökenli mevsimlik kadın işçiler aynı

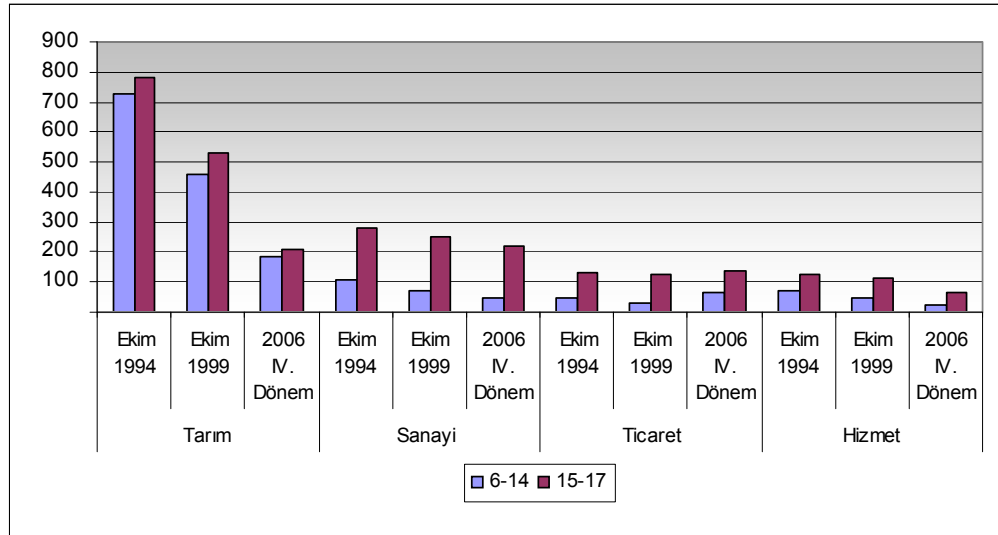
¹¹⁸Yıldırak, Gülçubuk, Gün, Olhan ve Kılıç, s.16.

bahçede çalışmaktadırlar. Bunun yanı sıra Gürcü işçiler çocuklarını da yanlarında getirmemektedirler. Oysa Kürt kökenli kadın işçiler eşleri, çocukları hatta bakıma muhtaç olan yaşlı akrabaları da yanlarında getirmekte ve onların bakımlarını da bu süreç içerisinde üstlenmektedirler.

4.3.4. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Çocuk Emeği

Karadeniz'e fındık toplamaya gelen mevsimlik tarım işçileri içerisinde sıklıkla görülen bir başka durum ise çocuk işçi çalıştırılmasıdır. En küçük mevsimlik işçi yaşı 10-11 yaşına kadar inmektedir. Türkiye'de ve hatta tüm dünyada çocuk işçiler en çok tarım sektöründe çalıştırılmaktadırlar.

Çalışan çocukların % 40,9'u tarım (392 bin kişi), % 59,1'i tarım dışı sektörde (566 bin kişi) faaliyet gösterirken, % 53'ü ücretli veya yevmiyeli, % 2.7'si kendi hesabına veya işveren, % 43,8'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.

Şekil 4. Sektörlere Göre Çalışan Çocuklar

Kaynak: tüik.gov.tr, Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları

Çocuk işçiler, okul giderlerini karşılamak ve bayramlıklarını alabilmek için yaz aylarında Giresun'a fındık toplamaya geldiklerini söylemektedirler. Okula devam etmek

için bu işi yapmak zorunda olduklarını belirten çocuk işçiler, zaten yoksul olan ailelerine okul için yük olmamak adına yazlarını bu işi yaparak değerlendirdiklerini belirtmişlerdir. Bazı çocuk işçilerin ise anne babası çalıştıkları yerlerde bulunmamakta, çocuklar ailesinin borçlarını ödemek için başka akrabaları ile Giresun'a gelmektedirler. Daha 14 yaşındaki bir çocuk işçinin ifadesiyle durum şöyle özetlenmektedir;

“Geçmişte de aile parasıyla okumamak için dershanelere gidemedim. İyi eğitim zaten yok. İş imkanı zaten yok. Bizim orada üniversite olsa da okusak bile İstanbul'da okuyanı işe alırlar biz yine iş bulamayız. Babamdan para isteyemem. Kendisi giyecek bile almıyor kendisine. Çünkü yok, hiç yok. Burada çalışmak zorundayım.”

Oysa okula gidebilmek, ailelerine yük olmamak için çalıştıklarını söyleyen çocuk mevsimlik tarım işçileri bir eğitim yılı sona ermeden okulu terk etmek zorunda kalmakta ve eğitim yılı başladıktan yaklaşık bir ay sonra geri dönebilmektedirler. Bu konu ILO'nun 2002'de yayınladığı "Türkiye'de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları Raporu"nda şu şekilde değerlendirilmiştir; Gezici işçilerin oluşturdukları topluluklar genellikle benzer olduklarından çoğu aile çocuğunun okula devam edebilmesi için yanında bırakacağı bir akraba bile bulamaz ve çocuklarını birlikte götürür. İşte bu durum çocuğun gezici tarımcılığına başlamasına ve kendisinden önceki kuşakların yaşadıkları kısır döngüye kendisinin de yaşamasına neden olmaktadır. Aileleri ile işyerine gelen çocuklar yeni birikilem daha yaşarlar. Ya anne ve babaları ile işyerine (tarlaya-bağa, bahçeye vb) giderler veya akşama kadar tüm fiziksel ve psikolojik tehlikelere açık olan çadırlarda baba ve annelerinin işten dönmesini beklerler. Her gün ortalama 10-12 saat anne-babadenetiminden uzak kalan çocukların ailesi ile birlikte çalışmasının, aile için, çocuk için daha yararlı olacağı düşüncesi ile çocuklar çok erken yaşlarda çalışmaya başlarlar.¹¹⁹

Çalışan çocuklar üzerine yapılan araştırmaların incelendiği bir derlemede şu bulgulara ulaşılmıştır; “Açıktır ki çalışan çocukların babası, örgütlü, düzenli gelir getiren ve sosyal güvence kapsamı içinde yer alan işlerde çalışmamaktadır. Annelerin ise çok büyük bir kısmının çalışmadığı ve aileye maddi anlamda katkı sağlayacak bir

¹¹⁹Yıldırak, Gülçubuk, Gün, Olhan ve Kılıç, s.48.

mesleğe sahip olmadığı görülmektedir. Babanın tuttuğu iş, klasik tanımlama içinde yer alan bir meslek kategorisine girmemektedir. Bu durum ailenin çok çocuklu olmasıyla birleşince çocuğun çalışması kaçınılmaz olmaktadır. Bahsi geçen araştırmalarda, hanelerin çocuk sayısının yüksek oluşu dikkat çekmektedir.”¹²⁰ Çalışan çocukların babaları düzenli bir gelire sahip değilse çocukların çalışma oranı yükselirken, çalışan çocukların babası mevsimlik tarım işçisi olması durumun çocukların mevsimlik çocuk tarım işçisi olma oranı %80 dolaylarına gelmektedir. Yapılan görüşmelerde çocukların hemen hemen hepsinin babasının mevsimlik tarım işçisi olduğu, mevsimlik işçilerin pek çoğunun da mutlaka çocuklarını beraberinde getirdikleri gözlemlenmiştir.

Aileler çoğunlukla ilköğretimden sonra okutamayacakları çocuklarını ilköğretime gönderme masraflarını da karşılama konusunda isteksiz davranmaktadırlar. Eğitimin kendileri açısından maddi bir getirisinin olmayacağı düşünülmesi çocukların eğitimlerinin yarıda kesilmesinde etken olmaktadır. Bu koşullarda kendileri çok isteseler bile okulu terk etmek zorunda kalan çocuklar olmaktadır.¹²¹ Okul çağındaki çocuğuyla Karadeniz’e gelen mevsimlik işçi ile yaptığımız görüşme bu olayı doğrular niteliktedir;

“Çoluk çocuğumuzu getiriyoruz. En küçük çalışan 12 yaşında. Mecburiyettendir yalnız bu. 5e giden oğlum ben getirdim. Dalı indirdiği zaman inan ben acıyorum. Ancak geleceğimiz yok. Bugün hepimiz çalışmalıyız.”

Çocuklardan beklenen iş gücü büyüklerin iş gücü ile aynıdır. Ağustos ayında günde 12 saat yalnızca bir saat arayla çalışan çocuk mevsimlik işçiler, doğaları gereği yaptıkları işi bazen ‘oyun’a çevirdikleri zaman bahçelerden kovuldukları dile getirilmektedir. Giresun’da bir belediye tarafından ‘hayvan pazarı’na yerleştirilen mevsimlik çocuk işçinin ifadesiyle;

“Biz daha önce çadırda kalıyorduk. Şimdi bazı işçiler köylere gitti biz de buraya geçtik. Görmüyor musun abla hayvan pazarı işte. Sabahları saat 7’de işe başlıyoruz akşam 6’da paydos ediyoruz. Başka bir iş olsaydı gelmezdim.”

¹²⁰ Özkan Yıldız, “Çalışan Çocuklar: ‘Sorun’ mu? ‘Çözüm’ mü?”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No:6 (2), 2007, s.62.

¹²¹ Eğitim-SEN, **Mevsimlik Tarım İşçiliği Nedeniyle Eğitimine Ara Veren İlköğretim Öğrencileri Araştırması**, Ankara, 2007, s.8.

Aynı çalışmada çocuk işçiler için yapılan bir diğer önemli tespit ise, yoksulluk sebebiyle çalıştırılan çocukların bu döngüden kurtulmalarının daha da zora girdiğidir. Çok çocuklu ailelerde çalıştırılan çocuklarla ilgili olarak şu sonuca ulaşılmıştır; Çok çocuk sahibi olmak, bir kısır döngü içinde, yoksulluğu yeniden üretmektedir. Kendilerine yatırım yapılmadığı için geleceğe donanımlı bir biçimde hazırlanamayan, küçük yaşta istismar ve ihmal içeren koşullarda çalıştırıldıkları içinsaylık ve gelişimleri hasar görebilen bu çocukların yetişkin olduklarında hayatlarını kazanabilmeleri ve kendi anababalarına bakabilmeleri, ancak, kendilerinin de çocuklarını çalıştırmalarıyla mümkün olabilmektedir.¹²²

Mevsimlik çalışan çocuklarla ilgili bir belgesel hazırlayan Ülger de çocukların durumu ile ilgili ilginç bir takım tespitlerde bulunmuştur. Ülger'in hazırladığı bu belgeselde işçilerin ürettikleri ürünlere yabancılaşması ele alınmıştır. Çikolata üretiminde fındığın önemi yadsınamaz. Her ne kadar fındık çikolata üretimi için yardımcı bir madde gibi görünse de fındık unu çikolata üretiminin ana unsurudur ayrıca yardımcı madde olarak da çokça kullanılmaktadır. Belgeselde çikolata yapımında kullanılan fındığın, hasat edilmesi kısmında önemli emeği olan çocuk işçilerden, üretilen çikolatanın tadını bilmeyenlerin olduğu vurgusu yapılmıştır. Aynı yaşta iki çocuğun yaşamı anlatılmıştır. Biri kendi evinde, yatağında mutlu bir şekilde uyanarak hazırlanmış olan kahvaltı sofrasına ailesiyle birlikte oturmuş ve 'nutella'sını sevinçle ekmeğine sürerek yiyen, kimilerine göre şanslı doğmuş bir çocuktur. Bir diğeri ise evinden kilometrelerce uzak bir yerde, başkalarının sofrasında olması gereken 'nutella'yı üretebilmek için sabah altıda uyanmış, ailesiyle birlikte çalışacakları bahçeye gitmek için hazırlanan ve bu iki çocuğun hayatında belki de tek ortak nokta olan 'nutella'nın üretiminde bulunduğu halde tadını dahi bilmeyen mevsimlik çocuk tarım işçisi.¹²³ Belgeselde konuşan çocuk işçi şu cümlelerle bütün durumu özetlemiştir;

“biz topluyoruz, onlar çikolata yapıyor, biz yiyemiyoruz...”

¹²² Yıldız, s.61.

¹²³ Mehmet Ülger, -gazeteci- “Kinderen van het Seizoen” adlı belgesel.

4.4. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunları

Mevsimlik tarım işçilerinin en büyük sorunlarından biri kalacakları yerlerdir. Eskiden belediyeler tarafından bazı yerler gösterilen ve buralarda toplu halde konaklayan mevsimlik işçilerin artık topluca yerleşmelerine yasaklar getirilmiştir. Dayıbaşılar ile Giresun'a gelmeyen veya çalışmak için geldikleri fındık bahçelerinin sahipleriyle anlaşamayan mevsimlik işçiler bu süreler içerisinde yol veya dere kenarlarında konaklamak zorunda kalmaktadırlar. Kaldıkları yerlerde temiz suları olmadan, elektrik, tuvalet bulamadan barınmaktadırlar. Belediyeler ise mevsimlik işçiler konusunda her sene bir sonraki sene için dayıbaşılara vaatler vermekte ancak mevsimlik işçilerin durumları konusunda hiçbir çalışma yapmamaktadırlar. Karadeniz'de mevsimlik işçilere yardımcı olduğunu dile getiren bir belediye, bu söylemlerin karşısında çalışmaya gelen Kürt kökenli işçileri "hayvan pazarı"na yerleştirmiştir.

Hayvan pazarına yerleştirilen, emeklerinden başka satacakları bir şeyi olmayan mevsimlik işçiler her sene aynı yalanlara inanarak Karadeniz'e geldiklerini belirtmektedirler. Dayıbaşılarını en az bir ay çalışacaklarını, kalacakları yerlerin ayarlandığını, tuvaletlerinin, temiz sularının olacağı vaatlerini vermekte ve bu sayede işçileri Giresun'a getirmektedirler. Ancak her sene aynı tablo ile karşılaşmaktadır. Hayvan pazarında çekilen fotoğraflar ortamdaki nefes aldirmayan tozlu havayı anlatmaya yardımcı olabilecek nitelikte olabilmektedirler. Bahçelerini topladıkları fındık üreticileri tarafından kalacakları yer temin edilen mevsimlik tarım işçilerinin hepsi kendilerinin "şanslı" kesimden olduklarını dile getirmektedirler. Üstelik bu işçiler diğer işçiler kadar aldıkları ücretlerden, çalışma garantilerinin olmamasından yakınmamaktadırlar.

Ağustos ayında emeklerini satan fındık işçilerinin yerleştirildiği alan

Aynı alanda birkaç ay sonra satılan hayvanlar

Bursa Tabipler Odası'nın işçi yerleşimine dair gözlemlerini Lordoğlu ve Çınar şöyle aktarmıştır; “yerleşim alanı, alana daha ilkvarıldığında pek çok sorunu gözler önüne sermektedir.Burada yaşayan insanların neredeyse temelyaşam ihtiyaçlarının hiçbirisi karşılanmamaktadır.Yaklaşık 250-300 civarında olan hanenin çok ilkelşartlarda barınma koşullarına sahip olduğugözlenmiştir. Yaklaşık 1300 kişinin yaşadığı buyerleşimde barınma son derece ilkel koşullarda,toprak üzerine yerleştirilmiş el yapımı çadırlarlasağlanmaktadır. Bu barınma alanında temiz içme ve kullanma suyu yoktur. Su

ihtiyaçları bölgede açılan artezian kuyulardan sağlanmaktadır. İki kuyudan alınan numunelerden birinde suyun görünümünün bulanık olduğu gözlenmiştir. Orada yaşayanlardan suların bakteriyolojik ve biyokimyasal analizlerinin hiç yapılmadığı söylenmektedir. Çadırların toprak zemin üzerine oturması nedeniyle yağışlı havalarda su baskınları olduğunu ifade etmektedirler. Çadırlara elektrik sağlanmamıştır. Kanalizasyon bulunmamaktadır. Temizlik ihtiyaçlarını gidermek için evlerin birkaç metre ötesinde etrafı bezlerle kapanmış üstü açık tuvalet ve banyo olarak düzenlenmiş yerler vardır. Bualanların hijyen koşullarından bahsetmek mümkün değildir. Yemek pişirmek için yine bezlerle çevrilmiş alanlar mutfak olarak kullanılmaktadır. Barınma alanında yaşayanlar çöplerin toplanmadığını ayrıca ilaçlamanın da yapılmadığını ifade etmiştir. Katı atıklar yerleşim alanının her tarafına serpilmiş, biriktirilmiş olarak göze çarpmaktadır.”¹²⁴ Ve bu gözlemler işçilerin konaklamaya çalıştığı tüm yerleşim yerleri için geçerlidir.

İçişleri bakanlığı tarafından Jandarma Genel Komutanlığı ve 81 İl Valiliği'ne gönderilen genelgeyle mevsimlik tarım işçilerinin ulaşım sorunları konusunda tedbir alınması gerekliliği açıklanmıştır. Bu genelgeye (ek-1) göre; “*Uzun mesafelerden gelen mevsimlik tarım işçilerinin kamyon ve kamyonet kasaları ile traktör römorklarında şahsi eşyaları ile birlikte sağlıklı ve güvensiz şartlarda taşınmaları engellenecek; trafiğe uygun araçlarla taşınabilmeleri için gerekli tedbirler alınacak ve trafik denetimleri yapılacaktır. Buna ilave olarak, işçilerin yerleşim ve konaklama yerlerinden bahçelere veya çalışacakları tarım arazilerine taşınmaları sırasında da can ve mal güvenliklerini sağlayacak tedbirler alınacaktır.*” Mevsimlik tarım işçilerinin kamyon, kamyonet kasalarındaki yolculukları büyük facialara sebep olmuştur. Ancak Karadeniz'e çalışma güvencesiyle gelmeyen mevsimlik tarım işçileri yol paralarını kendileri ödedikleri için, yaşamları büyük tehlikede olsa da ücretlerinin çoğunun bu şekilde ellerinden gitmesinden dolayı kamyonet kasalarında yolculuk yapmayı tercih etmektedirler.

¹²⁴ Çınar ve Lordoğlu, s.30.

Kazalar ve kaybedilen hayatlardan hemen sonra

Günlük yevmiyeleri 23TL olan mevsimlik tarım işçileri, dayıbaşılarının komisyonunu verdikten sonra günlük olarak 20 TL kazanmaktadırlar. Gidiş-geliş ücretlerini kendileri ödeyen işçiler, canları pahasına da olsa ücretlerine yansıyan bu kararı kendileri adına olumsuz olarak görmektedirler.

Yeni açıklanan genelge sonrası açık kamyonlarda yolculuk edemeyen işçilerden, zorunlu olarak kapalı minibüsler için eskisinden çok daha fazla ulaşım ücreti alınmaktadır ve gidiş-geliş bu ücret, neredeyse 6 günlük yevmiye kadar olmaktadır. Bu durumda 8-10 günlük işlerden işçilerin geliri iyice düşmektedir.

Çalışma saatleri konusunda yevmiyecilerle mevsimlik tarım işçilerinin arasında farklar bulunmaktadır. Mevsimlik işçiler, sabah 7'den akşam 6'ya kadar çalışmaktadırlar. Yevmiyecilerin ise çalışma saatleri daha esnek olabilmektedir. Bunun 1 saatinde yemek arası, iki kere de 15'er dakikalık çay molası verilmektedir. Ayrıca hava durumları her an bozulabilen Karadeniz'de son yıllarda ise aşırı yağmur nedeniyle hasat durmakta, bu boş günler nedeniyle işçiler ücret alamamakta ancak hasat dönemi dolmaktadır. Genelde bir bahçe toplanması ile sadece gidiş-geliş ücretlerini çıkaran işçiler diğer bahçelere gidecek zamanı bu boş geçen günlerle doldurmaktadırlar.

Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvenceleri de bulunmamaktadır. İşçilerin sendikaya bakış açıları sendikanın sadece siyasallaşma aracı olarak görmeleri şeklindedir. Bir sendikaya bağlı olup olmadıkları sorulduğunda, telaşlı bir şekilde kendi tabirleriyle "öyle şeylerle işlerinin olmadığını" sadece kazandıkları paraya baktıklarını

söylemektedirler. Bazı işçiler ise ancak dayıbaşılar arasında bazı birleşmelerin olabileceğini, kendi aralarında toplu hareket etmelerinin mümkün olmadığını belirtmişlerdir.

Giresun Bulancak'ta bir tane Gürcü dayıbaşı bulunmaktadır. Küçük yaşlardan beri Giresun'da yaşayan dayıbaşı, fındık üreticilerini tanıdığını Gürcü mevsimlik tarım işçilerini de Batum'da tanıdıkları vasıtasıyla getirdiğini belirtmektedir. Gürcü dayıbaşı, kendi işçilerinin Kürt işçilere göre daha temiz oldukları sebebiyle daha çok tercih edildiğini iddia etmektedir. Gürcü işçiler ise günlük ortalama 2 çuval fındık toplayabildiklerini bu sebeple fındık üreticilerinin kendilerini çalıştırmak istediklerini söylemektedirler. Gürcistan'da da fındık üretimi olduğundan fındık toplamaya yatkın olduklarını ve daha hızlı toplayabildiklerini, bunun da fındık üreticilerinin faydasına olduğunu ve kendilerini tercih ettiklerini düşünmektedirler. Türkiye'de kazandıkları ücret Gürcistan'a aynı oranda denk düşmektedir. Okuma yazma oranları yüksektir. Kürt kökenli mevsimlik tarım işçileri gibi çocuklarıyla gelmemektedirler. Çalışacakları bahçelerde kalacakları yeri beğenmezlerse çalışmamaktadırlar. Gürcü mevsimlik tarım işçilerinde çocuk emeği kullanılmamaktadır. En büyük sorunları fındığın o seneki miktarını bilmemeleridir. Fındığın az olduğu seneler hasat dönemi Giresun'a gelen Gürcü mevsimlik tarım işçileri iş bulamadan geri dönmek zorunda kalmaktadırlar. Yol paralarını da kendileri ödeyen işçiler çalışma garantisi olmadan Giresun'a geldikleri için mağdur olduklarını dile getirirken Kürt kökenli mevsimlik işçilerin dayıbaşına olan bağlılıklarını da bu açıdan anlayabildiklerini belirtmektedirler.

Mevsimlik işler doğa kuralları gereği işçilerin hayatlarını daha da zorlaştırmaktadır. 2011 yazında erkenden Doğu Karadeniz'e göçen mevsimlik tarım işçileri, havanın devamlı yağışlı olmasından dolayı fındıkların gelişmemesi sebebiyle fındık hasat döneminin geç başlayacağını öğrenmişler ve günlerce hiçbir iş yapmadan evlerinden uzak, elektriğin, temiz suyun olmadığı üstelik çalışacak bahçenin de olmadığı yerlerde çadırda kalmak zorunda bırakılmışlardır.

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve sosyal hayatlarının iyileştirilmesi yönünde Başbakanlık 23 Mart 2010 tarihinde bir genelge (ek-2) yayınlamıştır. 2009 yılında bu çalışmanın saha kısmının çalışmaları başlamıştır. 2010 Mart ayında sunulan

bu genelgenin üzerine bir hasat dönemi geçmiş bir hasat dönemi daha başlamak üzere. 2009 yılında başlayan saha çalışmalarından 2011 yılına kadar henüz hiçbir gelişme sağlanamamıştır. Genelge yayınlanmış ancak olumlu sayılabilecek maddelerine ilişkin henüz bir adım atılmamıştır. Barınma sorununun çözümü için yıllardır uygulanan çadır kentlerin hiç birinde bu genelgenin etkisiyle iyileşme gözlemlenmemiştir. Genelge genelinde bu kadar düşük ücretlerle çalışan mevsimlik işçilerin yevmiyeleri konusuna asla değinilmezken, yapılacak olan barınaklarda –ki henüz böyle bir şey de bulunmamaktadır- kullanılacak olan suyun veya elektriğin mevsimlik işçilerden bedellerinin alınacağı ayrıntısı atlanmamıştır.

5. Sonuç

Çalışmayı şekillendirmeye başladığımız zamanlarda aklımızdan geçen, fındık üretim sürecini ve küçük üreticilerin ticari sermaye ile ilişkilerini birikim aksında değerlendirmek ve kuramsal bilgilerin pratikte karşılığını bularak değerlendirmektir. Çünkü çalışma alanı, tarımsal ürünlerde ticari sermaye üzerine yoğunlaşmaya imkan verebilecek niteliktedir. Fakat konu ile ilgili araştırma yapmak için alana gidildiği zaman, fındığın üretim sürecinin ve ilişkilerinin, dolaşım sürecinden daha can alıcı ve yüzeysel olarak basit gibi gözükse de arkasında taşıdığı olgular nedeniyle daha karmaşık bir yapısı olduğu fark edilmiştir. Çalışma, bu noktadan sonra fındık üretimi özelinde, üretimin ana karakteristiğini oluşturan mevsimlik tarım işçilerinin merkeze alındığı bir yöne doğru evrilmek durumunda kalmıştır.

Mevsimlik tarım işçileri ile ilgili ilk başta dikkat çeken konu, işçilerin etnik çeşitliliği ve bu çeşitliliğin yarattığı gruplaşma olmuştur. Giresun bölgesinde üç ana gruptan mevsimlik işçiler çalışmaktadır. Bunlar, yerli işçiler, Kürt kökenli işçiler ve Gürcistan'dan gelen işçilerdir. Burada dikkat edilmesi gereken başlıca konu emek piyasasının serbest piyasa koşullarına bırakılmasının yaratabileceği sonuçlar açısından çalışma yapılan alanın çarpıcı bir örnek teşkil etmesidir.

Birçok farklı bölgeden mevsimlik olarak gelen işçilerin varlığı, bu çalışmada aynı zamanda “göç” olgusunun da incelenmesi gerekliliğini doğurmuştur. Göçün kuramsal olarak incelenmesinin yanı sıra çalışmaya alan açısından bakıldığında öne çıkan konu, göç veren bölgeler ile göç alan bölgenin demografik, ekonomik ve siyasi yapısı olmuştur. Göç veren bölgelerin başında olan Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde ekonomik olarak dikkat çeken durumlar, topraksız köylü sayısının yüksekliği, büyük toprakların belirli ailelerin elinde bulunması ve işsizliğin kronik hale gelmesidir. Bu iki bölge Türkiye'nin gelir dağılımında en az paya sahip olan bölge olduğu da belirtilmesi gereken bir başka konudur. Kapitalistleşen bir ulus-devlet için sermaye birikiminin belirli bölgelerde başlayıp daha sonra yayılması verili bir olgu iken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri için aynı zamanda Cumhuriyet'in başlangıç döneminden itibaren süregelen çatışma hali de göçe sebep olan ekonomik unsurların nedenleri arasında bulunmaktadır. Alanda Kürt kökenli işçiler ile yapılan görüşmelerde

dikkat çekici bir konu olarak, sorulan “başka bir işiniz var mı?” sorusuna işçilerin tamamının verdiği “başka bir işim olsaydı yerimi terk ederek buraya gelmezdim” yanıtı göçe neden olan işsizlik boyutu hakkında fikir verici niteliktedir. Demografik olarak, aile nüfusunun kalabalık olması, doğum oranının yüksek olması ve eğitim koşullarının yetersiz olması sonucu vasıfsız işgücünün yüksekliği de göçün nedenleri arasındadır.

Fındık işçisi ihtiyacını mevsimlik göç olarak karşılayan Karadeniz bölgesi bu anlamda incelendiğinde, tarihsel olarak birçok farklı değişkenin ele alınması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu tarihsel olgular Cumhuriyet dönemi tarım politikalarının, ulusal düzeyde etkilerinin Karadeniz bölgesine yansımaları şeklinde gerçekleşmiştir. Bu sebeple tarımsal alanda yaşanan ulusal dönüşümlere kısaca göz atma gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyet döneminde tarımsal alanda yaşanan dönüşümleri tarihsel bir dönemlendirme çabasına girildiğinde, en ileri düzeyde kopuşların II. Dünya Savaşı döneminde ve 1980 sonrası neo-liberal dönemde yaşandığı görülmektedir. İnsan yaşamı için gerekli olan tarımsal üretimin, pazar için tarımsal üretime dönüşmesi ile birlikte tarımsal ürünlerde gözle görülür biçimde nitelik ve nicelik bakımından farklar oluşmuştur. Sermaye birikimine konu olan tarımsal üretim, artık birikimin iki ihtiyacına cevap vermek durumundadır. Girdi olarak tarımsal hammadde üreten sanayinin, ara mal ihtiyacı (sektör I) üretimin niteliksel değişimini temsil ederken, bu noktada fındığın çikolata üretiminin başlıca girdisi olduğunu belirtmek gerekir. Dünyadaki çikolata üretiminin en büyük payına sahip olan Almanya merkezli çikolata üreticileri, fındığın büyük çoğunluğunu Türkiye’den ithal etmektedir. Bunun yanında son tüketici için üretilen tarımsal ürünlerin piyasa için üretimi (sektör II) ile birlikte niteliği aynı kalan ürünlerin nicelik bakımından büyük artışlar sergilediği gözlemlenmiştir. Niceliksel bu artış tabii aynı zamanda üretim şeklinin ve koşullarının değişimi ve dönüşümü anlamına da gelmektedir.

Piyasa için üretim, dönemin birikim koşulları aksında önce iç pazar oluşturulması ile desteklenmiş daha sonra aynı pazar 1980 sonrası, özellikle 1990’lar ile birlikte serbest piyasa ekonomisi koşullarına uygun bir dönüşüme tabii tutulmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken bir konu, bu iki dönemde birbirinden farklı devlet

politikaları, dönemsel bir kopuşu ifade ediyor olmasına karşın bu kopuşların dönemin sermaye birikim aşamasındaki ihtiyaçlarının değişimi ile bağlantısının kaçırılmamasıdır.

Savaş yıllarında yaşanan gelişmeler, özellikle Milli Koruma Kanunu ile netleşmiştir. Kanun ile birlikte çalışma süreleri uzatılmış, tatil süreleri sınırlandırılmış ve çocuk işçi çalıştırılmasına karşı koruyucu hükümlerin kaldırılmasıyla birlikte çocuk emek gücünün de metalaştırılarak birikime konu edilmesi sağlanmıştır. Savaş koşullarında oluşan karaborsa ve enflasyonist ortam ise tarım kesiminden sağlanan sermaye birikimine hız kazandırmıştır. O günün karaborsacı olarak nitelendirilen sermayedarları bugün fındık üretiminden en fazla payı alan ticari sermayenin alt yapısını da oluşturmuştur. Günümüzde üretilen fındık, önce tüccarların daha sonra ihracatçıların karına konu olmaktadır. Alivrelili satış denilen bir yöntem ile fındık hasat zamanı gelmeden gıda şirketleri ihracatçılarla fiyat anlaşması yapmaktadır. Aynı dönemde ihracatçılar tüccarlar ile, tüccarlar da üreticiler ile fiyat anlaşmasını yapmaktadır. Bütün bu durakların kar etmesi gerektiği düşünüldüğünde, üreticinin bu pastada en küçük payı aldığını söylemek yanlış olmaz. Üreticilerin ihtiyaç duydukları parayı bir an önce alabilmek için hasat olmadan fındıklarını satmaları ve bu düşük fiyatlı anlaşmaya razı olmaları gözlemlenmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrası dünya kapitalizmi dağılık hegemonik yapıdan Amerika liderliğinde tek hegemonyalı yapıya dönüşmüştür. Bu yapının birinci önceliği, üretici sermayenin uluslararasılaşması, yeni pazarlar ve yeni üretim alanlarına yayılması olmuştur. Bu anlamda kurulan iki uluslararası kurumdan biri olan Dünya Bankası'nın görevi, üretici sermayenin uluslararasılaşması için gerekli alt yapıyı tesis etmek iken IMF'nin görevi, finansal sermayenin uluslararası düzeyde hareket ve müdahale kabiliyetinin geliştirilmesidir. Daha sonra GATT anlaşmaları için aynı alt yapının ticari sermaye için de oluşturulması amaçlanmıştır. Fakat Amerika liderliğinde yeniden yapılanmaya giren dünya kapitalizminin önünde en büyük engel Sovyetler Birliği liderliğinde II. Dünya Savaşı sonrası oluşan komünist blok olmuştur. Bu durumda özellikle eski sömürge, yeni ulus-devletler, hem yeni pazar ve üretim alanları olması açısından hem de komünist bloktan korunması gereken alanlar olarak ön plana çıkmıştır. Bu amaçla kapitalizmin kurumsal ve işlevsel alt yapısının yeni ulus devletlere

bir an evvel oturtulması gerekmektedir. Kalkınma olarak kavramsallaştırılan bu yapılandırma, dönemin koşullarına göre uluslararası ve ulusal müdahaleleri öngörmekte ve gerekliliğini savunmaktaydı. Uluslararası müdahale biçimi ise savaş sonrası dönemde yardım ve hibe biçiminde yapılmaktaydı. Bu noktada karşımıza Marshall planları çıkmaktadır.

Türkiye'ye Marshall planı çerçevesinde, uluslararası kapitalist iş bölümünün talebi ile ulusal sermaye birikim ihtiyacının kesiştiği noktada yani tarımsal üretimin makinalaşması ve meta dolaşımının sağlanabilmesi için gerekli alt yapı harcamalarında kullanılacak yardımlar sağlanmıştır. Türkiye tarımında makinalaşma sonrası verimlilik artışının yalnızca makinalar sayesinde gerçekleştiği konusundaki yanılgılarına karşın makinalaşma ve hızla toprak açmaların devam etmesi üzerinden ürün artışının sağlandığına değinmek yerinde olacaktır. Kamu mülkiyetinde olan veya köylerdeki ortak kullanımda bulunan araziler makina sahibi olan büyük toprak sahipleri tarafından özel mülkiyete dönüştürülmüştür. Marshall planından yararlanarak makina alan küçük toprak sahipleri ise bu kredileri ödeyemediğinden topraklarını satmak zorunda kalmış, sonucunda hem aldıkları makinaları hem de topraklarını kaybetmişlerdir. Bu durum toprakların belirli ellerde toplanmasına neden olmuştur.

1980 sonrası ise uygulanan neo-liberal politikalar ile tarım sektörü tamamen serbest piyasaya bırakılmış ve devletin tarım sektöründeki rolü de değişmiştir. Tarımsal alana uygulanan destekleme politikalarından tümünden vazgeçilmiş, tarımsal kooperatifler işlevsizleştirilmiştir. Doğrudan Gelir Desteği uygulaması başlatılmıştır. Bu uygulama üretimden bağımsız, dönüm üzerinden yapılan bir desteklemedir. Türkiye'deki bu uygulama başka hiçbir ülkede aynı şekilde yürütülmemektedir. Erken kapitalistleşmiş ülkelerde Doğrudan Gelir Desteği, yanı sıra pazar fiyat desteği, girdi kullanımına dayalı destek uygulanırken Türkiye, yalnızca Doğrudan Gelir Desteği uygulamasına geçiş yapmıştır. Verimliliği arttırmaya yönelik uygulamaya konulduğu söylenen bu destek biçiminin tam tersi durumda üretimden caydırıcı etkileri olduğu görülmüştür. Ürüne verilen desteğin, dönüme yani toprak mülkiyetine dönüştürülmesi, küçük toprak sahiplerinin zamanla kırıdan tasfiye olmasına sebep olmuştur. Ancak tam da bu noktada belirtilmelidir ki Türkiye'nin uygulamaya koyduğu bu politikaları, yalnız

uluslararası sermayenin çıkarları doğrultusunda değerlendirmek kapitalizmin dünya ölçeğindeki işleyişine eksik bir açıdan bakmaya sebep olacaktır. Yapısal uyum programları içeride de uyumlu bir karşılık bulmaktadır.

Savaş sonrası dönemde yaşanan tarımda makinalaşmanın ve 1980 sonrası uygulamaya konan neo-liberal politikaların Karadeniz bölgesinde etkileri kırdan kente göç şeklinde olmuştur. Kentlere sürekli göç veren bölge, özellikle fındık hasat döneminde mevsimlik olarak işgücüne ihtiyaç duymaktadır.

Yukarıda anlatılmaya çalışılan nedenlerle, mevsimlik işgücüne sahip olan Karadeniz bölgesinin bu ihtiyacı, yine yukarıda anlatıldığı gibi diğer bölgelerden iç ve dış göç olarak karşılanmaktadır. Bunun yanında yerli işçiler de mevsimlik olarak çalışmaktadır. İşgücünün belirlenmesi ve bölgelerarası ulaşımının sağlanması, ihtiyacı olan toprak sahipleri ile anlaşmaların yapılması ve çalışılan süre boyunca işgücünün denetiminin sağlanması gibi zorunluluklar mevsimlik işçiler içinde bir hiyerarşinin doğmasına neden olmuştur.

Bu hiyerarşinin en tepesinde dayıbaşı bulunur. Dayıbaşılar, en temel de özetlemek gerekirse, mevsimlik tarım emeği göçünü kontrol eden kişilerdir. Genelde işçilerin akrabaları olan dayıbaşılar, hasat zamanından iki ay önce toprak sahipleri ile görüşüp, sözlü iş anlaşmaları yapar ve bu anlaşmalar doğrultusunda gerekli işgücü miktarını belirleyip, işçileri Karadeniz'e getirirler. Zaman zaman bu ilişkide çözümler olduğu görülmüştür. Yani bireysel olarak kendi çabaları ile bölgeye gelip iş bulmaya çalışan işçiler de vardır. Ancak yapılan görüşmelerde dayıbaşları, bireysel hareket eden işçilerin gerek iş bulma gerekse de iş bulsa bile toprak sahiplerinden paralarını alma konusunda sıkıntı yaşadıklarını belirtmektedirler. Dayıbaşlarının işçiler üzerinde kurduğu bağımlılığın temellerinden biri, bireysel işçilerin yaşadığı bu sıkıntılar olmakla beraber aynı zamanda işçilerin çalışmadığı kış aylarında kendilerine borç vererek de bu bağımlılık ilişkisinin güçlendirildiği görülmektedir. Bu durum tüccarlar ile fındık üreticileri arasında da aynı şekilde yürümektedir.

Hiyerarşinin bir alt kademesinde çavuşlar bulunmaktadır. Çavuşlar, mevsimlik tarım işçilerininin bahçedeki çalışma düzenlerini sağlamakla beraber hasat zamanlarında

findık üreticileri ile mevsimlik tarım işçileri arasındaki ilişkileri sağlayan kişidir. Genellikle findık hasatına gelen mevsimlik tarım işçileri ailesinin büyüğü olan çavuşların eşleri de bir arada yaşayan işçi grubu içinde aşçı olarak çalışır. Çünkü çavuşlar ve aşçılar grup içerisinde çift yevmiye almaktadır.

Bunların yanı sıra çocuk emeği kullanımı da mevsimlik tarım işçiliği içerisinde sıkça görülür. Kadınlar ise, hem bahçede çalışmaktan hem de kendisinin ve birlikte geldikleri aile gruplarının bakımından sorumludurlar. Yani kadınlar hem kendilerinin hem de erkek işçilerin emeklerinin bir sonraki iş günü için yeniden üretimini sağlamaktadırlar.

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları ise sınıfsal anlamda findık üretiminin geldiği noktayı gösterir niteliktedir. Hiç bir sosyal güvenceleri olmadan eme yoğun çalışan işçilerin günlük mesai saatleri sabah 7 akşam 6 arasındadır. Barınma ihtiyaçları ise elektrik ve temiz su alt yapısı olmayan çadır kentler veya çadır kentlerin kurulmasına izin verilmediği zamanlarda ise dere ve yol kenarlarında kurdukları çadırlarda sağlanmaktadır.

İki yıl öncesine kadar sadece kaza ve ölüm haberlerinde gündeme gelebilen mevsimlik tarım işçilerinin koşullarının iyileştirilmesi için, son iki yıldır çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığı tarafından çalışmalar yapılırsa da henüz somut bir sonuç elde edilmemiştir.

Dünya findık ihtiyacının %70'nin sağlandığı Karadeniz bölgesinde üretim sürecinde görünmeyen ve sesleri duyurulmayan mevsimlik tarım işçileri üzerine yoğunlaşılın bu çalışmanın sonunda belirtilmelidir ki, mevsimlik tarım işçiliği verili koşullarda sorunlu bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada sorunun kökleri kapitalizmin kodlarında saklıdır. Sorun özelde findık üretimi, ihracat ve ticari sermaye ele alınarak tartışılabilir, ancak özel mülkiyetin temelinde şekillenmiş ve “gelişimi” üretim araçlarının özel mülkiyeti koşulunda sermaye birikimine bağlı olan kapitalizm, bu tarz eşitsiz ilişkileri doğurmaktadır, doğurmak zorundadır.

Son iki yıldır mevsimlik tarım işçilerine yönelik bazı çalışmalar yapılmış olsa da genelgelerin olumlu sayılabilecek maddelerine ilişkin henüz bir adım atılmamıştır.

Barınma sorununun çözümü için yıllardır uygulanan çadır kentlerin hiç birinde bu genelgenin etkisiyle iyileşme gözlemlenmemiştir. Genelge genelinde düşük ücretlerle çalışan mevsimlik işçilerin yevmiyeleri konusuna değinilmezken, yapılacak olan barınaklarda –ki henüz onlar da yapılmamıştır- kullanılacak olan suyun veya elektriğin mevsimlik işçilerden bedellerinin alınacağı ayrıntısı atlanmamıştır. Aracıların yani fındık özelindeki dayıbaşılardan da resmi bir kurum gibi çalışmalarına engel olunmadığı gözlenmektedir. Tüccarlar tarafından sömürülen fındık üreticileri, dayıbaşılardan aracılığıyla mevsimlik tarım işçilerini sömürmeye devam etmektedir.

EK -1: Tarımda Mevsimlik İşlerde Çalışanlar İle İlgili Genelge

T.C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
İller İdaresi Genel Müdürlüğü

Sayı : B.05.0.İLİ.0070001-303.2/ **5234**
Konu: Fındık İşçileri ve Tarımda
Mevsimlik İşlerde Çalışanlar

24/06/2009

Ülkemizde fındık toplamak ve diğer tarım ürünlerinin ekimi, dikimi ve hasadını yapmak amacıyla mevsimlik tarım işlerinde çalışan çok sayıda vatandaşımız her yıl buldukları illerden diğer illere göç etmekte ve bu süreçte ulaşım, barınma, sağlık ve çalışma şartları bakımından muhtelif olumsuzluklarla karşılaşabilmektedirler.

Özellikle Karadeniz illerinin yoğun göç vermesi nedeniyle bölgeden işçi temin edilememekte ve fındık toplamak için dışarıdan işçiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple fındık üreten ve işçi gönderen iller arasında Ağustos ayının başından itibaren yoğun bir hareketlilik yaşanmaktadır.

Bu bağlamda, çalışma hayatının kalitesinin yükseltilmesi için her alanda yapılan iyileştirmelere paralel olarak, mevsimlik tarım işlerinde çalışan vatandaşlarımızın ulaşım, barınma, sağlık ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi amacıyla Valiliklerce aşağıdaki tedbirlerin alınması uygun görülmüştür.

1- Uzun mesafelerden gelen mevsimlik tarım işçilerinin kamyon ve kamyonet kasaları ile traktör römorklarında şahsi eşyaları ile birlikte sağlıksız ve güvensiz şartlarda taşınmaları engellenecek; trafiğe uygun araçlarla taşınabilmeleri için gerekli tedbirler alınacak ve trafik denetimleri yapılacaktır. Buna ilave olarak, işçilerin yerleşim ve konaklama yerlerinden bahçelere veya çalışacakları tarım arazilerine taşınmaları sırasında da can ve mal güvenliklerini sağlayacak tedbirler alınacaktır.

2- Toplu yerleşim ve konaklama alanlarına yerleşebilecek mevsimlik tarım işçi ve ailelerine periyodik olarak mobil sağlık hizmeti verilmesi ve sağlık taraması yapılması hususunda gerekli tedbirler alınacaktır. Ayrıca, fakir ve yardıma muhtaç olup sağlık güvencesi bulunmayanların ilaçlarının Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarından karşılanması yolunda gereken yapılacaktır.

3- Mevsimlik tarım işçilerinin can ve mal güvenliklerinin sağlanması bakımından heyelan, sel ve taşkınlara maruz kalabilecekleri vadi, ırmak ve dere yataklarına yerleşerek zarar görmelerini önleyici tedbirler alınacaktır. Güvenlik içerisinde ve uygun şartlarda barınma ve konaklama yaptıkları yerlerde temiz içme suyu ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olunacaktır.

4- Barınma ve konaklama alanlarının özellikle keneler ve zararlı haşerelere karşı ilaçlanması il ve ilçe tarım müdürlükleri tarafından sağlanacaktır.

İnönü Bulvarı No:4 Bakanlıklar (06644)-ANKARA
Tel : (312) 425 72 14 / 3052 Faks : (312) 418 21 26
e-posta : illeridaresi@icisleri.gov.tr Elektronik Ağ : www.icisleri.gov.tr

Ayrıntılı Bilgi İçin İrtibat/F.KIRMIZITAŞ Şb.Md.

T.C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
İller İdaresi Genel Müdürlüğü

Sayı : B.05.0.İLİ.0070001-303.2/ 5234
Konu: Fındık İşçileri ve Tarımda
Mevsimlik İşlerde Çalışanlar

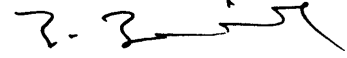
24 /06/2009

5- Mevsimlik tarım işçilerinin okul çağındaki çocuklarının eğitim ve öğretim dışı kalmamaları için gerekli tedbirler alınacaktır. Gerektiğinde taşınmalı eğitim uygulaması çerçevesinde bu çocuklarımızın da ev ve okulları arasındaki ulaşım sorunu çözülecektir.

6- Tarım ürünleri hasadının düzenli ve sağlıklı yapılabilmesi ve işçiler ile üreticiler arasında ihtilafa sebebiyet verilmemesi bakımından Valiliklerimizce iş sahipleri ve işçilerin de görüşleri alınarak gereken düzenlemeler yapılacaktır.

7-Mevsimlik işçilerle ilgili yukarıda zikredilen konulardan görev alanlarına girenler İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurullarında değerlendirilerek karara bağlanacak ve bu doğrultuda tedbirler planı hazırlanacaktır.

Bahse konu karar ve tedbirlerin alınmasında ve takip edilmesinde herhangi bir aksaklığa meydan verilmemesi hususunda bilgi ve gereğini arz ve rica ederim.

Beşir ATALAY
Bakan

DAĞITIM:

Gereği:

Emniyet Genel Müdürlüğüne
Jandarma Genel Komutanlığına
81 İl Valiliğine

Bilgi:

Tarım ve Köyişleri Bakanlığına
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına

EK 2: Mevsimlik Tarım İşçileri ile İlgili Başbakanlık Genelgesi

T.C.
BAŞBAKANLIK
Personel ve Prensıpler Genel Müdürlüğü

Sayı : B.02.0.PPG.0.12-010-06/4015

23 MART 2010

Konu : Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin
Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi.

GENELGE
2010/6

Mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışmak amacıyla, buldukları illerden diğer illere aileleri ile birlikte giden vatandaşlarımızın bu süreçte ulaşım, barınma, eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal çevreyle ilişkiler, çalışma ve sosyal güvenlik bakımından mevcut sorunlarının tespiti ile bu sorunların giderilmesine yönelik olarak aşağıda belirtilen çalışmalar, ilgili kurum ve kuruluşların işbirliğiyle yürütülecektir.

1. Merkezde, konuyla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması, yürütülmesi gereken faaliyetlerin izlenmesi, uygulama sırasında doğabilecek sorunlara çözüm üretilmesi ve bir veri tabanı oluşturulması için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Müsteşar Yardımcısının Başkanlığında; İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Tarım ve Köyışleri Bakanlığı, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Türkiye İş Kurumu, tarım işkolunda örgütlü en çok üyeye sahip işçi sendikası ile Türkiye Ziraat Odaları Birliği temsilcilerinin katılımıyla "Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurulu" oluşturulacaktır.

2. Mevsimlik gezici tarım işçisi (İşçi) gönderen ve alan her il ve ilçede, mülki idare amirinin başkanlığında; o ildeki ve ilçedeki ilgili kurum ve kuruluş, işçi, aracı ve işveren (toprak sahibi/işleyen) temsilcilerinin katılımı ile "İl/ilçe Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurulu" oluşturulacaktır.

3. İşçilerin göç döneminde yolculuklarının güvenli ve sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi amacıyla; göç alan ve veren yerler arasında ulaşım ile ilgili koordinasyon sağlanacak, trafik denetimleri atılacak, araç ve trafik güvenliğinin gerektiği kontroller hassasiyetle ve sıklıkla yapılacak, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarınca gerekli bütün tedbirler alınacaktır.

4. İhtiyaca göre tren seferleri arttırılacak, işçilerin il ve ilçe merkezlerinde geçici konaklamaları için ihtiyaç halinde ve imkanlar dahilinde kamuya ait alan ve tesislerden yararlanma imkânı sağlanacak, şehir içinde, otogar ve istasyonlarda, parklarda vs. gelişi güzel konaklama ve beklemelerine fırsat verilmeyecektir.

5. İşçilerin ihtiyaç duyduğu ekmeq ve yemek pişirme, çamaşır ve bulaşık yıkama ile tuvalet ve banyo mahalleri gibi asgari ihtiyaçların karşılandığı barınma yerlerinin işverenlerce karşılanması sağlanacak, bunun sağlanamadığı bölgelerde; işçilerin yoğun olarak çalıştığı yerlere en yakın mesafede, alt yapısı il özel idarelerince hazırlanacak toplanştırılmış uygun yerleşim yerleri oluşturulacaktır.

6. Yerleşim alanlarının; doğa olaylarından fazla etkilenmeyecek, elektrik, su, kanalizasyon, yol gibi hizmetlerin sunumunun kolaylıkla sağlanabileceği, sağlık şartları uygun, tehlikeli tesislere ve girilmesi yasak yerlere yeterli mesafede, barınacak işçilerin sayısına uygun büyüklükteki hazine arazileri arasından seçilmesine özen gösterilecektir.

T.C.
BAŞBAKANLIK
Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü

Sayı : B.02.0.PPG.0.12-010-06/4015

23 MART 2010

Konu : Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin
Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi.

7. Topplulaştırılmış çadır yerleşim yerlerinde il özel idarelerince seyyar kolaylık tesisleri kurulacaktır. Kolaylık tesislerinde; tuvalet, banyo, çamaşır ve bulaşık yıkama yerleri ile ekmeek pişirme imkânları ve gerektiğinde derslik olarak kullanılabilir sosyal tesis bulundurulacaktır. İhtiyaç duyulacak çadır ve seyyar kolaylık tesisleri imkânlar ölçüsünde öncelikle bölgedeki Türkiye Kızılay Derneği, valilikler ve belediyelere ait depolardan temin edilecektir. İhtiyaçların bu şekilde karşılanamaması halinde il özel idarelerince kiralama ve hizmet satın alma yoluna gidilecektir.

8. Bu yerleşim yerlerindeki içme ve kullanım suyu ile elektrik ihtiyacı; şebeke tesisi, mahallinde sondaj, su tankı/tankeri, elektrik hattı tesisi veya jeneratör temini suretiyle il özel idarelerince sağlanacak ve kullanım bedelleri kullananlardan alınacaktır.

9. Topplulaştırılmış çadır yerleşim yerlerinin belli aralıklarla her türlü haşerelere karşı ilaçlanması ile çöplerin alınması, mücavir sınırlara göre ilgili belediye veya il özel idaresi tarafından yerine getirilecektir.

10. İşçilerin ve ailelerinin kimlik bilgileri 1774 sayılı Kimlik Bildirme Kanunu esaslarına göre alınacak, ayrıca, mahalli kolluk kuvvetlerince bunların konakladıkları bölgelere gece ve gündüz mutlak zamanlarda güvenlik amaçlı devriye faaliyetleri yapılacaktır. Ayrıca bu işçiler ve ailelerine ilişkin bilgiler Türkiye İş Kurumunca alınacak ve bunlar hakkında veri tabanı oluşturulacaktır.

11. İşçilerin ve ailelerinin bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı düzenli sağlık taramaları, çocukların gelişimi ve gebelik takipleri periyodik olarak yapılacaktır, bu hizmetler için gerekirse mobil sağlık ekipleri oluşturulacaktır. Bunların aileleri ve çocukları sosyal hizmetler kapsamında bilgilendirilecek, psikolojik destek verilecek ve varsa özürü ve yaşlıların Devletimizin bu kesimler için sunduğu imkân ve hizmetlerden yararlandırılmaları sağlanacaktır.

12. İşçilerin zorunlu öğretim çağındaki çocuklarının eğitimlerini devam ettirmek üzere; kendi yörelerindeki veya gittikleri yerlerdeki Yatılı İlköğretim Bölge Okullarına misafir öğrenci olarak alınmaları veya taşınabilir eğitim veya mobil eğitim gibi imkanlardan en uygun olanı seçilerek çocukların okula devamları sağlanacaktır. Bu hususta şartlı nakit transferi gibi özendirici tedbirler etkin şekilde uygulanacak, çocukların okul kıyafetleri ve malzemeleri İl/İlçe Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca temin edilecektir.

13. İşçilerin geri dönüşlerinde başta kadın ve genç kızlar olmak üzere, yetişkinlere okuma-yazma, sosyal-kültürel faaliyetler ve meslek edindirme kursları düzenlenmesi hususunda gerekli imkanlar hazırlanacaktır.

14. İşçilerin sosyal güvenlikleri açısından mevcut durumları Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı tarafından yürütülecek çalışmalarla iyileştirilecektir. Çocuk işçiliği ve çocuk emeğinin istismarı ile etkin mücadele edilecektir.

T.C.
B A Ş B A K A N L I K
Personel ve Prensipier Genel M¼d¼rl¼ę¼

Sayı : B.02.0.PPG.0.12-010-06/4015

23 MART 2010

Konu : Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin
Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi.

15. Tarımda iş araçlarının belgelendirilmesi zorunlu hale getirilecek, belgesi olmayan iş araçlarının işçi temin etmelerinin önlenmesi ve iş araçları ile işverenler veya doğrudan işçiler ile işverenler arasında sözleşme yapılmasının sağlanması için gerekli tedbirler alınarak, vaki uyumsuzluklarda mağduriyetlerin önüne geçilecektir. İşveren/iş aracı ve işçi arasındaki ücret alacağına ilişkin uyumsuzlukların öncelikle il ve ilçelerde kurulacak izleme kurullarında çözümlenmesine çalışılacaktır.

16. Belgesi olmayan ve sözleşme imzalamadan iş alan araçlar Türkiye İş Kurumu tarafından "Tarımda İş ve İşçi Bulma Aracılığına İzin Verilmesi ve Araçların Denetimi Hakkında Yönetmelik" hükümleri çerçevesinde denetlenerek, ilgili mevzuatı çerçevesinde gereği yapılacaktır.

17. Tüm bu tedbirler ve çalışmalar valiliklerin gözetim ve denetiminde icra edilecek, tedbirlerin doğru anlaşılması ve uygulanması için göç veren illerde işçiler ve araçlara, göç alan illerde ise işverenlere ve yöre halkına yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları planlanacak, il düzeyinde alınacak tedbirler valiliklerce ilan edilecek, aykırı davranışlar hakkında idari ve cezai yaptırım uygulanması için gerekli işlemler geciktirilmeden yapılacaktır.

18. Tüm bu faaliyetler için ihtiyaç duyulan kaynak, valiliklerce hazırlanacak projeler doğrultusunda; 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun geçici 6. maddesinde yer alan ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik altyapı yatırımları için işsizlik sigortası fonundan aktarılan kaynaklardan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca il özel idarelerine gönderilecek ödenekler ile imkanlar ölçüsünde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ve il özel idarelerinin bütçelerinden karşılanacaktır.

19. İl/İlçe Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurullarınca, mevsimlik çalışma döneminin başında ve sonunda, o il ve ilçede yürütülen faaliyetler, karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurulunda görüşülmek üzere Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca gönderilecektir.

İşçilerin ve yöre halkının birbirinin emek ve işine duydukları ihtiyaç, kardeşlik ve dayanışma bilincini güçlendirmeye yönelik olarak yukarıda sıralanan faaliyetler ilgili tüm kurum ve kuruluşlar, meslek teşekkülleri ve sivil toplum örgütlerinin de katkılarıyla uygulanacaktır. İstismara yol açacak sosyal ve siyasal sorunlara fırsat verilmeyecek, özellikle Devletin tarafsızlığına gölge düşürecek her türlü söz, eylem ve uygulamadan kesinlikle kaçınılacaktır.

Bilgilerini ve gereğini önemle rica ederim.

Recep Tayyip ERDOĞAN
Başbakan

24 mart 2010 tarihli ve 27531 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

EK 3: Mevsimlik Tarım İşçilerine Yöneltilen Sorular

- 1- Nereden geliyorsunuz?
- 2- Eğitim durumunuz nedir?
- 3- Yaşınız?
- 4- Medeni durumunuz?
- 5- Çalışmaya gelen başka akrabanız var mı? Çocuklarınızla mı geldiniz?
- 6- Sosyal güvenceniz var mı?
- 7- Kimin aracılığı ile geldiniz?
- 8- Nerede kalıyorsunuz?
- 9- Başka bir işte çalışıyor musunuz?
- 10- Ne kadar gelir elde ediyorsunuz? Günlük yevmiyeniz ne kadar?
- 11- Geleceğe umutla bakıyor musunuz? Neden?
- 12- Kazandığınız parayı kime veriyorsunuz?
- 13- Neden bu işi yapıyorsunuz?

EK 4: Dayıbaşılara Yöneltilen Sorular

- 1- Nereden geliyorsunuz?
- 2- İşçilere nasıl ulaşıyorsunuz?
- 3- Başka bir işiniz var mı? Nedir?
- 4- Eğitim durumunuz nedir?
- 5- Mevsimlik işçilerden ne kadar para alıyorsunuz?
- 6- Sosyal güvenceniz var mı?
- 7- Bu iş dışında başka işiniz var mı?
- 8- Mevsimlik işçileri fındık dışında başka bir ürün için de çalıştırıyor musunuz?

KAYNAKÇA

- Akçay, Adnan. "Türkiye Tarımında Büyük Topraklı İşletmelerin Oluşum Süreçleri Üzerine Notlar", **11. Tez Kitap Dizisi**, No: 7, 1987, s.47.
- Akşit, Bahattin. "İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış". **Türkiye'de İçgöç**. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998, ss.22-37.
- Akşit, Bahattin. "Kırsal Dönüşüm ve Köy Araştırmaları". **11. Tez Kitap Dizisi**. No:7, 1987, ss.11-30.
- Akşit, Bahattin. "Köy, Kırsal Kalkınma ve Kırsal Hane Halkı/Aile Araştırmaları" Ayda Eraydın (Ed.). **Değişen Mekan: Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalar Toplu Bakış** içinde. Ankara: Dost Yayınları, 2006, ss.123-163.
- Arıcı, İsmet ve Müge Kirmikil. "Türkiye'de Tarımın Yapısal Sorunları", **İktisat Dergisi**. Sayı:477, Eylül 2006, ss.32-34.
- Başel, Halis. "Türkiye'de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**. No:53, 2007, ss.515-542.
- Bernstein, Henry. **Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri**. Oya Köymen (çev.). İstanbul: Yordam Kitap Yayınları, 2009.
- Boratav, Korkut. **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm**. Üçüncü Basım. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2004.
- Çetinkaya, Özgür. "Adana'da Mevsimlik Tarım İşçiliğinde İş ve İşçi Bulma Aracıları". **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Orta Doğu Teknik Üniversitesi SBE, 2008.
- Çınar, Sidar ve Kuvvet Lordoğlu. "Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tekil Bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri", **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**. Sayı.38, Ekim Kasım Aralık 2010, ss.23-33.
- Duman, Mustafa. **Fındık Kitabı**. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008.
- Duman, Mustafa. **Fındık Serdim Harmana: Türk Fındığının Öyküsü**. Birinci Basım. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.

- Eğitim-SEN. **Mevsimlik Tarım İşçiliği Nedeniyle Eğitimine Ara Veren İlköğretim Öğrencileri Araştırması**, Ankara, 2007.
- Ercan, Fuat, Derya Gültekin-Karakaş ve Kurtar Tanyılmaz. “Türkiye’de Sermaye Birikimi, Sanayileşme Politikaları ve Sektörel Değişimler”. **Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyet’in 85. Yılında Türkiye Ekonomisi**. Gazi Üniversitesi Yayınları, 2008 ss.213-252.
- Ercan, Fuat. “Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi -1, Türkiye’de Kapitalizmin Gelişme Dinamitlerinin Anlaşılması İçin Marksist Bir Çerçeve Denemesi”. **Praksis**. No:5, 2002. ss. 25-49.
- Güler-Müftüoğlu, Berna ve Elif Hacısalihoğlu. “Emekçilerin Gündelik Hayatını Görünür Kılmak:’Bereketli Topraklar Üzerinde’ ile 40’lı ve 50’li Yıllara Gerçekçi Bir Bakış”, **alışma ve Toplum Dergisi**. Sayı.18, 2008, ss.43-67.
- Günaydın, Gökhan. “Tarım Politikalarında Değişme ve Eğilimleri Analizi, Türkiye Yansımaları”, **İktisat Dergisi**. Sayı.477, ss.26-32.
- İçduygu, Ahmet ve İbrahim Sirkeci. “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Göç Hareketleri”, Oya Baydar (ed.). **75 Yılda Köylerden şehirlereinde**. İstanbul: Bilanço’98 Yayın Dizisi, 1999, ss.269-276.
- İçduygu, Ahmet, İbrahim Sirkeci ve İsmail Aydınđun. “Türkiye’de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketlerine Etkisi”, **Türkiye’de İçgöç**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayını, 1998, ss.207-244.
- Kaleci, Hatice. “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyolojik Analizi: Eskişehir Örneği”. **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Anadolu Üniversitesi SBE, 2007.
- Karadeniz, Oğuz. “Türkiye’de Atipik alışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik”. **alışma ve Toplum**. No:2, 2011, ss.83-127.
- Karadeniz, Turan (ed.). **3. Milli Fındık şurası: Tebliğler Kitabı**. Mehmet Memiş (drl.). Giresun: Uğur Eğitim Hizmetleri ve Yayımcılık Aş, 2006.
- Karaman, Kasım ve Ali Sırrı Yılmaz. “Mevsimlik Tarım İşçileri ve Enformel İlişiler Ağı: Giresun’da alışan Mevsimlik Tarım İşçileri Üzerine Bir Araştırma”, **ZeitschriftfürdieWelt der Türken**. Cilt.3, Sayı.1, 2011, ss.211-226.
- Kendir, Hülya. “Küreselleşen Tarım ve Türkiye’de Tarım Reformu”. **Praksis**. No:9, 2003, ss.277-300.
- Kıray, Mübeccel. “Gecekondu: Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Toraktan Kopma ve Kentle Bütünleşememe”, **SBF Dergisi**, Cilt.27, Sayı.3, ss.561-573.

- Kıray, Mübeccel. **Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası**. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 1964.
- Koruk, İbrahim. “İhmal Edilen Bir Grup: Göçebe Mevsimlik Tarım İşçileri”. **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**. Sayı.38, Ekim Kasım Aralık 2010, ss.18-22.
- Köymen, Oya. “Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar-Üretenler-Patronlar”. **Mülkiye Dergisi**. Cilt.33, Sayı.262, Nisan 2009, ss.25-39.
- Köymen, Oya. **Sermaye Birikirken:Osmanlı, Türkiye, Dünya**. İkinci Basım. İstanbul: Yordam Kitap Yayın, 2007.
- Makal, Ahmet. “ Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Tarım Kesiminde İşgücü ve Ücretli Emeye İlişkin Gelişmeler”. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. Say. 56-3, 2001, ss. 103-140.
- Minibaş, Türkel. “Türkiye Tarımının Kapitalistleşmedeki Sancılı Dönüşümü”. **İktisat Dergisi**. Sayı.412, 2001, ss.3-21.
- MSG Yayın Kurulu. “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yasal Durumu”. **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**. Sayı.38, Ekim Kasım Aralık 2010, ss.2-3.
- Oral, Necdet. “TMO’dan Fındık Alımı Fiskobirlik Devre Dışı”. **Tarım ve Mühendislik Dergisi**. Sayı.78-79, 2006, ss.52-57.
- Oral, Necdet. **Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar**. Ankara: Ziraat Odası Yayınları, 2006.
- Oyan, Oğuz. “Tarımda Yapısal Uyarılama ve Türkiye’nin Çıkarları”. **İktisat Dergisi**. Sayı.412, 2001, ss.28-40.
- Oyan, Oğuz. “Tarımsal Politikalardan Politikasız Bir Tarıma Doğru”. **Neoliberalizmin Tahribatı**. Neşecan Balkan ve Sungur Savran (drl.). İstanbul: Metis Yay. , 2003, ss. 44-67.
- Özkaya, Tayfun. Oğuz Oyan, Ferruh Işın, Ayşe Uzman. “Türkiye Ekonomisi Nereye Götürülüyor”. **İktisat Dergisi**. Sayı. 412, 2001, ss.47-58.
- Pamuk, Şevket. “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm”, **11. Tez Kitap Dizisi**, No:7, 1987, ss.
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü. **Fındık Raporu**. 2010

- Savran, Gülnur. **Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin**. İstanbul: Kuram Yayıncılık, 2004.
- Sönmez, Abdulkerim. “Aile Dayanışması ve Kırsal Ekonomi: Orta Karadeniz Bölgesinde Fındık Üretimiyle Bağlantılı Aile Dayanışması Üzerine Niteliksel Bir İnceleme”. **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**. Cilt:17, Sayı:1, 2000, ss.61-80.
- Sönmez, Abdulkerim. “Doğu Karadeniz Bölgesi Fındık Üretim Kuşağında Toprak Ağalığı, Köylülük ve Kırsal Dönüşüm”. **Toplum ve Bilim**. Sayı.88 Bahar, 2001, ss.69-104.
- Şentürk, Yıldırım. “Yarı Zamanlı Çiftçilik, Fındık Üretimi ve Fiskobirlik: Fındık Üreticileri Fındığına Nasıl Sahip Çıkabilir?” **Hacıyatmazı Devirmek; Neoliberal Pratiklere Karşı Kolektivite**, Kalkedon Yayınları, 2010, ss.49-91.
- Toprak, Zafer. “Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler (1900-1950)”. **Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)**. Şevket Pamuk ve Zafer Toprak (dr.). Ankara: Yurt Yayınları , 1988, ss. 19-35.
- TUSİAD. **Türkiye’de Tarım ve Gıda: Gelişmeler, Politikalar ve Öneriler**. TUSİAD Yayın No: 2008-05/459. 2008.
- Türkey, Mehmet. **Sermaye Birikimi, Kalkınma, Azgelişmişlik: Türkiye ve Dünya Üzerine Notlar**. Birinci Basım. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2009.
- Türkiye Ziraat Odaları Birliği. **Fındık Raporu**. 2009
- Ulukan, Umut. **Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Sözleşmeli Çiftçilik: Bursa Örneği**. Birinci Basım. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2009.
- Ülger, Mehmet. “Kinderen Van HetSeizoen” adlı belgesel.
- Yamak, Nebiye ve Rahmi Yamak. “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve İç Göç”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:1, 1999, ss.16-28.
- Yaşar, Kutsi. -Fındık-SEN Genel Başkanı- “Fındık Üreticileri ve Mevsimlik Fındık İşçileri” konulu görüşme. Giresun: 2009.
- Yıldırak, Nurettin, Bülent Gülçubuk, Sema Gün, Emine Olhan ve Mehmet Kılıç. **“Türkiye’de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları”**, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Türkiye Temsilciliği, Ankara, 2002.

Yıldız, Özkan. “Çalışan Çocuklar: ‘Sorun’ mu? ‘Çözüm’ mü?”. **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. No:6 (2), 2007, ss.57-66

Yılmaz, Cevdet. “Giresun’un Bulancak İlçesi Kırsal Kesiminde Nüfus Hareketlerinin Nedenleri, Yönü ve Başlıca Özellikleri”. **ZeitschriftfürdieWelt der Türken**. Cilt.2, Sayı.1, 2010, ss.147-160.

İnternet Kaynakları

- Baran, Gazi. “Ordu’lu Fındık Üreticileri Bağlamında Fındıkta Sömürü Oranları”. **5.Karaburun Bilim Kongresi**. İzmir, 2010.
http://www.kongrekaraburun.org/index.php?option=com_content&view=article&id=106&Itemid=171
- Başkaya, Fikret. “**Devrimi Yeniden Düşünmek**”.
http://www.ozguruniversite.org/index.php?option=com_content&view=article&id=91:devrimi-yeniden-dueuenmek-&catid=12:guenluek&Itemid=8 (02 Kasım 2009)
- Boratav, Korkut. “**Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı**”,http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=38831 (31 Temmuz 2011)
- Günaydın, Gökhan. “Dokuzuncu İlerleme Raporu Açıklandı”, **Ziraat Mühendisleri Odası**,http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=4593&tipi=3&sube=0
(05 Ağustos 2011).
- Müftüoğlu, Özgür. “**Kapitalizm İşsizliğe Savaş Dışında Çözüm Bulamaz**”,
<http://haber.sol.org.tr/yazarlar/ozgur-muftuoglu/kapitalizm-issizlige-savas-disinda-cozum-bulamaz-2009> (26-05-2009)
- Müftüoğlu, Özgür. “**Kent ve Güvencesiz Çalışma**”,
<http://www.ozgurmuftuoglu.blogspot.com/2008/09/kent-ve-gvencesiz-alima.html> (2011)
- Oral, Necdet. “TUSİAD’ın Tarım ve Gıda Raporuna İlişkin Değerlendirme”. **Ziraat Mühendisleri Odası**,
http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/1b91e3a8737fd8d_ek.pdf?tipi=5&turu=H&sube=0 (06 Eylül 2011).
- Oral, Necdet. “Dokuzuncu Kalkınma Planında Tarım Sektörü”,
http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=7246 (06 Eylül 2011)
- Şengül, Haydar. “Küresel Ekonomik Kriz ve Tarım Sektörüne Olası Etkileri”, **Ziraat Mühendisleri Odası**,
http://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=10430&tipi=3&sube=2
(06 Eylül 2011).
- Türkay, Mehmet. Fuat Ercan, Özgür Müftüoğlu ve İhsan Çaralan. “**Türkiye Nereye?**”.
http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=5022 (19 Şubat 2006)

<http://tmo.gov.tr/>

<http://tuik.gov.tr>

<http://www.fiskobirlik.org.tr/>

<http://www.tzob.org.tr/>